port 6 mm

ज्ञानी मैंया महर्जन
थायबाय् : न:घ:, यँ ।
शिक्षा : स्नातकोत्तर-नेपालभाषा
लजगा: : ब्यूटिसियन
मिजला ब्यूटि पार्लर
श्रीघ: विहार, यँ ।

न्हू हिसु पुच:, तापाहिति १६, यल, ११२८ ।

नेवा: समाजय् बाह्रा संस्कार

ज्ञानी मैंया महर्जन

नेवाः समाजय्
बाह्रा संस्कार

ज्ञानी मैया महर्जन

न्हू हिसु पुचः, तापाहिति १६, यल, ११२८ ।

पिकाकः
न्हू हिसु पुचः यल
ललितपुर उपमहानगरपालिका
तापाहिति, वडा नं. १६ ।

पिथना तिथिः
ने.सं. ११२८
वि.सं. २०६४
ई.सं. २००७

कम्प्यूटर सेटिङ्ग : रमेश महर्जन

देवः
युवक महर्जन

मूः ७५/-

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय
ने.भा.केन्द्रीय विभाग

चैन लाकौल स्मृति भवन
पाटन क्याम्पस परिसरपाटन
ढोका, ललितपुर
फोन नं. ५५४१९९४

भिन्तुना !

नेपालभाषा च्यागूगु पत्रय् नेवाः समाजया बाऱ्हा-संस्कारबारे अध्ययन-अनुसन्धान यानाः स्नातकोत्तर यानादीम्ह मय्‌जु ज्ञानीमैयाँ महर्जनयात भिंतुना ! थुगु शोधप्रवन्ध प्रकाशित याय्‌त स्वीकृति फ्वनादीगुली प्रकाशित याय्‌गु स्वीकृति बीगु नापं थथे हे हानं भाषा-ख्यलय् ग्यसुदंक अध्ययन अनुसन्धान यानावने फय्‌मा धयागु मनंतुना। शोध प्रवन्धयात निर्देशन यानादीम्ह सहप्राध्यापक डा. चुन्दा वज्राचार्ययात नं भिन्तुना !

कौलागा ६, ११२७ बुधवार

डा. सुन्दरकृष्ण जोशी
प्राध्यापक तथा प्रमुख,
नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि.वि.

बाह्रा संस्कार नेवाःतय्‌गु थःगुहे मौलिक संस्कार

नेवाःतय् थःगु हे कथंया संस्कार मध्यय् छगू संस्कार बाह्रा संस्कार खः । बुसांनिसें मृत्यु जुइबलय् याइगु संस्कार दुने लाःगु संस्कार बाह्रा संस्कार खः । बाह्रा संस्कार नेवाः मात्रया संस्कार खः । नेवाः दुनेनं मिसामचायात जक याइगु संस्कार खः । ११ वा १३ दँया इलय् याइगु बाह्रा संस्कार मिसापिनि जीवन ज्वःछिं लुमना च्वनीगु संस्कार खः ।ख्यूँगु क्वथाय् ११न्हु तक्क कुनाः १२ न्हु कुन्हु पिकयाः मां जुइगु योग्य जुल धकाः याईगु संस्कार खः ।बाह्रा क्वथाय् च्वं ज्वःछि बाह्रा स्वःवःपिसं साक्क भिंक ज्वनावःगु नसा नयेगु, ज्वलिं ज्वःपिं पासापिं बाह्रा क्वथाय् वयाः थीथी कासा म्हिताः न्ह्यइपुकेगु व क्वंचिकं साय्काः थःत थःम्हं क्वलं बुयाः अजः उलाः सँ छ्यनाः फयां फक्व थःथःम्हं थःत वांलाकेगु हे बाह्रा तइवलय् याइगु न्हिया न्हिथंया ज्या खः ।

बाह्रा ज्वःछि क्वथाय् भिं जुइमाः, बाह्रा च्वंम्ह वा तःम्ह म्हाय्मचातय् म्हय् छुं ल्वय् मदय्मा धकाः भिं उसायँया कामना यानाः पूजा याना धौ सगं बियाः बाह्राया प्रारम्भ यायेगु याःसा, क्वथाय् दुने च्वनाः बाह्रातःम्हसिगु सौन्दर्य भय भय बीकेगुया लागि बाह्रा ख्याः तयाः पूजा याना क्वंचिकं बुलेगु निसें थःत गथे बाँलाके न्ह्याः अथे बाँलाके बीगुया लागि क्वंचिकं सायेके बीगु खः । सुर्द्यःया जःयात क्वथाय् दुत मछ्वसें क्वथाय् तयाः बांलाके बीगु जूगुलिं यानाः बाह्रा पिकाइगु इलय् बाह्रा तये न्ह्योया म्हयाय्मचा व बाह्रा पिकाइगु इलय् म्ह्यायमचाया सौन्दर्य आपालं पाःगु भ्रीसं खनाच्वनागु खः । अजीबगु सौन्दर्य पिलुकाः म्ह्यायमचातय्‌त बाह्रा क्वथां पिकायेगु याई ।धाःथें धायेगु खःसा बाह्रा छगू मिसापिनिगु सौन्दर्ययात भयबीकेगु खःसा सौन्दर्य नाप स्वापु दूगु श्रृष्टि नं खः । सौन्दर्य व श्रृष्टिया प्रकृयाया संस्कारगत पद्धति बाह्रा खः । बाह्रालय् सौन्दर्य व श्रृष्टिया शिक्षा बीगु संस्कार खः । उकिं बाह्रा धुंका मिसामचा पूर्ण जुल धयाथें छखे ज्वला न्हाय्कं मेखे सिन्हमू ज्वना गणेद्यःया थाय् पूजा यानाः बाह्रातःम्ह मिसामचा सौन्दर्यय् पूर्ण जुयाः श्रृष्टि न्ह्याकाःवने फय्मा धकाः मंगलमय् सुवाः गणेद्यः पाखें काइगु खः ।

११न्हु तक्क सुर्द्यःया जः मस्वसें क्वथाय् च्वनाच्वंम्ह म्ह्यायमचायात सुर्द्यःया जलं मिखाय् छुं बाँमलागु प्रभाव मलाय्माः धकाः बाह्रा क्वथां त्वपुका

हयाः सुर्द्धःया जः, लः दूगु बाताय् लाकाः न्हापां सुर्द्धःया जः क्यनाः लिपाः सुर्द्धःया पूजा यानाः सुर्द्धः क्यनेगु धयागु भी पूर्खापिंसं बाह्रातःम्ह म्ह्यायमचायात वांमलागु प्रभाव वा सूर्द्धःया जः तप्यंक मिखाय् लानाः मिखा मस्यनेमा धकाः यानातःगु वैज्ञानिक प्रकृया खः । उलि जक मखु रतिकृया नाप सुर्द्धःया प्रतिकयानं थःगु हे विस्कं थाय् दुगु जूगुलिनं बाह्रा पिकाइवलय् सूर्द्धःयात पूजायाइगु नं छगू धार्मिक वा दार्शनिक प्रकृया खः ।

नेवाः फुक्क छगू हे खःसां नेवाः दुनेया थीथी जातजातीया दुने याइगु संस्कार थाय् व जात कथं पाःगु जूगुलिं मयूजु ज्ञानी मैंया महर्जनं नेवाः समाजय् बाह्रा संस्कार सफुतिइ दुथ्यागु बाह्रा वयूकपिनि समाजय् चलन चल्ती हनावयाच्वंगु संस्कारयात बः कयाः सफू च्वयादीगु खः । थ्व सफू वयूकःया न्हापांगु सफू जूसांनं वयूकलं नेपालभाषा विषयलय् त्रिभुवन विश्वविद्यालय स्नातकोत्तर यानाःदीवलय् च्यागूगु पत्र कथं शोध यानादीगु शोधग्रन्थयात सफूया रूप वियादीगु खः ।

मिसापिन्त जीवनय् ल्वममनीगु संस्कार मध्यय् छगू संस्कार बाह्रासंस्कार खः । थ्व संस्कार याइवलय् मिसामचायात ल्यासेचा जुइगु इलय्, छखे म्हिते म्हिते मास्तिवइगु, मेखे थःत थम्ह फक्व बांलाके मास्तिवइगु जीवनया इलय् याइगु संस्कार जूगुलिं अन्तरआत्मा दुनेथ्यंक थीगु ईया संस्कार खः ।

मनया शरीरय् वइगु ह्यूपाः धइगु प्राकृतिक खः, अज्यागु प्राकृतिक ह्यूपायात हे नेवाः समाजय् अति सम्मान कथं स्वीकार याइगु धयागु संस्कारगत पद्धतीयात मान्यता बीगु खः । प्राकृतिक कथं मिसामचातयूत मां जुइगु प्रकृयायात सामाजिक मान्यता बीगु संस्कार बाह्रा खः । उकियात परिपक्वता हयाः बांलागु समाज सृजना यायेत शिक्षा दीक्षा बीगु संस्कार खः ।

थ्व फुक्क व्यवहारिक संस्कारयात परम्पराया मिखां व आधुनिकताया मिखां दुवालाः प्रस्तुत याना तःगु मयूजु ज्ञानी मैंया महर्जनया सफू 'नेवाः समाजय् बाह्रा संस्कार' खः । थ्व सफू महर्जन जातयात केन्द्रबिन्दुयानां च्वयातयादीगु सां उगु संस्कारया दर्शन दक्व नेवाःतयूगु बाह्राया दर्शन खः । बाह्रा प्रकृया पाःसांनं थुकीया मूल्य व मान्यता दक्व नेवाःतय् समाज खः । उकिं महर्जन पिनिगु जक बाह्रा मजुसें नेवाः मात्रया बाह्रा संस्कार खः । बाह्रासंस्कार नेवाःतय् थःगु हे संस्कार खः, गुगु संस्कार हिन्दु परम्पराकथं १६ संस्कारय् दुथ्याना च्वंगु मदु ।बस् नेवाः तयूगु हे संस्कार खः ।

सहप्रा डा. चुन्दा बज्राचार्य
ने.सं. ११२७ कौलागाः ६

भूमिका

संस्कारं जीवनयात सुयोग्य लँपुइ न्ह्याकेगु ज्या याइ, अथेहे जीवनयात न्ह्याकेगु लँपु नं संस्कारं क्यनी । झीगु नेवाः समाजय् दुने थः मस्तयत संस्कारित याय्त उमेर कथं थीथी संस्कार याय्गु चलन दु । संस्कारया दुने जीवन दर्शन, धर्मप्रतिया आस्था, सामाजिक मूल्य मान्यता दुथ्यानाच्वंगु दु । संस्कार पूमवंतले मानवजीवन सफल मजूगु मान्यता नं दु। नेवाःतय्सं थ्वहे संस्कारया माध्यमं मनूतय्त अनुशासनशील यानाः जीवन यापनयात सहज याकातःगु दु। उकिं संस्कार धैगु मानव समुदायया विकास याय्त मदय्कं मगाःगु आधारभूत तत्व खः । जन्म लिपा मृत्यु अवश्य हे जुइ, थ्व जन्म व मृत्युया चक्र न्ह्याना हे च्वनी । बुसांनिसें मसीतले मनुखं जीवनयात बांलाक न्ह्याकेत व सीधुंकाः नं सद्गती पुनर्जन्म जुइमा, अन्तय् मोक्ष प्राप्त जुइमा धैगु उद्देश्यं मानव समाजय् जन्मंनिसें मृत्यु मजूतले व मृत्युपश्चात नं थीथी संस्कारत यानाच्वनी । मनू बुसांनिसें सीबलेतक याय्माःगु संस्कार मध्ये म्ह्याय्मस्तय्त जक याय्माःगु संस्कार 'बाह्रा संस्कार' नं खः ।

थुगु सफू एम.ए. तगिंया निगूगु दँया च्यागूगु पत्रया पाठ्य परिपूर्ति याय्कथं न्ह्यब्वयागु छगू अनुसन्धान प्रवन्ध खः । अनुसन्धान प्रवन्ध निगूगु दँया रिजल्ट जूगु ग्वीन्हु (९० दिन)या दुने बुझेयाय्माःगु जूगुलिं वहे कथं थम्हं फयांफक्व कुतः यानाः प्रकाशित सफूतय् अध्ययन व सःस्यूपिंके न्यनेकने यानाः सफू तयार याय्गु ज्या जूगु खः । अथेसां ईया अभावं गुलि सफूत अध्ययन याय्माःगु खः उलि याये मखं । उकिं थ्व सफुती मगाः मचाःगु खँत यक्व हे दय्फु । छुं सुझाव बियादी माःसा स्वापु तयादी धैगु मनं तुना । अथेहे थ्व सफू नेपालभाषाया संस्कार सम्बन्धि अध्ययन याइपिन्त ग्वाहालि जुइ धैगु नं भलसा दु ।

भीगु समाजय् संस्कारया तःधंगु भुमिका दु । थीथी जात वा समाजकथं संस्कार न्ह्याकेगु पह नं थीथी हे दु । फुक्कपाखे अध्ययन अनुसन्धान याय्गु धैगु सम्भव मजुइगु जूगुलिं थ्व सफुती येँया स्वीनिगू त्वाःया ज्यापु जातिया बाह्रा संस्कारयात न्ह्यब्वयागु खः ।

दकले न्हापां विभागीय प्रमुख प्रा.डा. सुन्दरकृष्ण जोशीजु प्रति कृतज्ञ जुयाच्वना । अनुसन्धानया ज्याय् माःकथं सल्लाह सुझाव बियाः ग्वाहालि यानादीम्ह शोध निर्देशक डा. चुन्दा वज्राचार्यजुयात आपालं सुभाय् । अथेहे अध्ययन सामग्री चूलाकेत ग्वाहालि यानादीपिं काशीनाथ तमोटजु, वज्रमुनि वज्राचार्य, रास जोशीजु पिन्त नं सुभाय् वियाच्वना ।

थीथी कथं ग्वाहालि याःपिं पासापिं रवि शाक्य, रश्मी मानन्धर, कञ्चनकुमार महर्जन, हरिकृष्णजु, रिता राजभण्डारी व माणिकजु पिन्त नं सुभाय, देवः किपाः च्वयाः ग्वाहालि यानादीम्ह युवक श्रेष्ठजुयात नं सुभाय् । अथेहे सकल छेजः पिन्त नं सुभाय् ।

अन्तय् थुगु सफुयात अन्तिम रुपय् हय्त ग्वाहालि याःपिं किजापिं महेश, रमेश, दिनेशयात सुभाय् व बजारय् पित बीत ग्वाहालि याःम्ह “न्हू हिसु पुचः, यल”या नायः भाजु राजितबहादुर श्रेष्ठजुयात नं दुनुगलंनिसें सुभाय् देछानाच्वना ।

- ज्ञानी मैंया महर्जन
mijalabeauty@yahoo.com

पिकाकपाखें

गैरनेवाःतय्सं धाय्गु याः - थौंकन्हय्या आधुनिक युगय् नं नेवाःत परम्परागत औचित्यहीन ज्याय् तक्यनाच्वनी । संसार गनं गन थ्यनी धुंकल, चन्द्रमाय् पलाः तय्गु जमानय् द्यः धकाः पुजा यानाच्वनीपिं नेवाःत आधुनिक विश्वनाप समानान्तर रुपं न्ह्यज्याय् फइमखु, उकिं नेवाःत थीथी संस्कार व संस्कृति यानाः स्यनाच्वन आदि आदि । तर इमिसं थ्व खँ मस्यू कि नेवाःतय्गु वहे संस्कृति, संस्कारं यानाः मेपिं थें लुच्चा लफंगा, ठग, खुँ जुयाः पिहाँ मवः । अपवादय् छम्ह निम्ह जक कुसंगतय् लाःपिं पतिंचा धस्वाकाः मेपिनिगु अनुपातय् तसकं हे म्हो जक क्यनेफै । थथे छाय् जुल धकाः अध्ययन यानास्वय्बले नेवाःमस्त थः मांया गर्भय् आसिन जूसांनिसें जीवन न्ह्याकेत मदय्कं मगाःगु शिक्षाप्रद नेवाःसंस्कारं इमित चीधुंकी । उकिं प्रत्येक नेवाःत जीवनयापन याय्गु खँय् तसकं शिक्षित जुइ, अनुशासित जुइ, इमान्दारी जुइ ।

थन प्रकाशित जुयाच्वंगु 'नेवाः समाजय् बाऱ्हा संस्कार' सफू विशेषयानाः येँया ३२ त्वाःया महर्जन जातपिनिगु बाऱ्हा संस्कारया विषययात कयाः दुग्यंक अनुसन्धान यानाः तयार यानातःगु खः । एम.ए. तगिंया निगूगु दँया च्यागूगु पत्रया पाठ्य परिपूर्ति याय्कथं मय्जु ज्ञानी मैंया महर्जनजुं नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग, त्रिभूवन विश्वविद्यालयस प्रस्तुत यानादीगु थुगु अनुसन्धान प्रवन्ध हे थन सफूया रुपय् पिहाँ वःगु खः । उकिं नं थुगु सफू बाऱ्हा संस्कारया बारे अध्ययन अनुसन्धान याय्मंदुपिं अनुसन्धातापिनिगु निंतिं दुग्यंगु प्राज्ञिक ज्वलं जुइफु धैगु भलसा काय्छिं । थुलिमछि मूवंगु सफू पिथनेत मय्जु ज्ञानी मैंया महर्जनजुं **न्हू हिसु पुचः**यात हे ल्ययादिल, थ्व वय्कःया उदार मनया छगू दसु खः । वय्कःप्रति पुचः न्ह्याबलें ऋणी जुयाच्वनी ।

सकल मानवजातियात जीवनयापन याय्त दिशा निर्देश याइगु थुगु 'नेवाः समाजय् बाऱ्हा संस्कार' थें ज्वःलाःगु सफूत प्रकाशन याय्गु ह्वता चूलाकादी धकाः सकल अनुसन्धाता च्वमि भाजुमय्जुपिन्त इनाप यासें हाकनं छकः च्वमि मय्जु ज्ञानी मैंया महर्जनजुयात सफू प्रकाशन याय्त भाला बियादीगुलिं सुभाय् देछानाच्वना ।

- राजितवहादुर श्रेष्ठ
नायः, न्हू हिसु पुचः

धलः पौ

१

नेवाः समाजय् संस्कार

१.१. परिचय

“संस्कार” शब्दया ब्यूत्पत्ति संस्कृतया सम् उपसर्गय् ‘कृञ’ धातु व ‘घञ्’ प्रत्ययया योगं जूगु खः । वामन शिवराम आप्टें संस्कार खँग्वःया अर्थ थुकथं बियातःगु दु- पुरा याय्‌गु, संस्कृत याय्‌गु, विशुद्धता, शिक्षा, शुद्धि, पुनीतकृत्य, धार्मिक कृत्य, अनुष्ठान आदि ।[1] थ्व संस्कार शब्द प्राचीन वैद्धिक साहित्यय् उल्लेख जुयाच्वंगु खनेमदु । ऋग्वेदय् संस्कार शब्दयात हे धर्मय् छ्यलातःगु दु । पश्चिमीतय्‌सं संस्कारयात अंग्रेजी खँग्व सिरोमोनी (Ceremony) व ल्याटिनया सिरीमोनिया (Ceremonia)यात छ्यलावयाच्वंगु दु । तर थुपिं शब्दय् संस्कार शब्दया अर्थ उल्लेख जुयाच्वंगु खनेमदु । थुकिया पलेसा सिरोमोनी शब्दया प्रयोग संस्कृत ‘कर्म’ वा सामान्य रूपं धार्मिक क्रियाया नितिं उपयुक्त जुइ । संस्कार शब्दया दकले उपयुक्त पर्याय शब्द अंग्रेजीया “सेक्रामेण्ट” खः, गुकिया अर्थ धार्मिक विधिविधान वा आत्मिक सौन्दर्यया प्रतिककथं कयातःगु दु । सुनं छम्ह मनू समाजय् पूर्ण विकसित सदस्य जुइया नितिं संस्कारया महत्व दु ।[2]

---

१) आप्टे, वामन शिवराम **- संस्कृत हिन्दी कोश (तेश्रो संस्करण)**, लखनउः सच्चिदानन्द पाठक , ई २००३ पृ.सं. १०५१ ।

२) राजवलि पाण्डेय् - **हिन्दु संस्कार (चतुर्थ संस्करण)**, दिल्लीः चौखम्बा विद्या भवन, इ २००६, पृ.सं. १७-१९ ।

वास्तवय् संस्कृति व संस्कार शब्दया शाब्दिक अर्थ छगू हे खः, तर वास्तविक अर्थ संस्कृति धाय्‌बले साध्य खःसा संस्कार धैगु साधन खः । थुकिं छु प्रमाणित जू धाःसा, भ्रमी पुर्खातय्‌सं स्वनाथकूगु व थौंतक प्रचलित संस्कारं हे भ्रमीगु संस्कृति म्वानाच्वंगु दु ।[३]

'संस्कार धैगु परम्परांनिसें यानावयाच्वंगु चलन वा परम्परा खः ।'[४] संस्कार धैगु छुं नं पदार्थ वा व्यक्तिपाखें छुं नं ज्या याय्‌त माःगु योग्यता खः । वा संस्कारयात परिभाषित याय्‌बलय् संस्कार धैगु मनूया जीवनयात सुथांलाक न्ह्याकेत माःगु योग्यता वा अनुशासन खः । मेखतं धाय्‌बलय् संस्कार धैगु अशुद्ध बस्तु वा शरीरयात शुद्ध व भिंकेत इलय्‌ब्यलय् याइगु कर्म खः ।[५] 'संस्कार धैगु वीज गर्भ समुद्‌भव पापनाश यानाः मङ्गलमय ज्या याकाः सर्वाभ्युदय प्राप्त याकीगु सत्कर्म प्रवेशक शुभ कर्म खः ।'[६] सुनं मनू जन्म जुइसातं योग्य जुइमखु, जब वइत संस्कारय् ढालय् याइ अलेतिनि योग्य जुइ ।[७]

संस्कारं सुं मनुयात वा छुं बस्तुयात भिंकाः, बांलाकाः योग्य याय् फइ । संस्कार धैगु मानव समुदाय वा समाज दुने योग्य जुइत व विकास यानाः यंकेत मदय्‌कं मगाःगु आधारभूत तत्व खः । थ्व हिन्दु धर्मया अनुयायीयात जक मखुकि विश्व मानव समुदाय वा समाजयात हे आवश्यक खः । थीथी धर्मया अनुयायीपिन्सं छगू हे कथं संस्कारयात मछ्य्‌ःसां थीथी कथं संस्कारयात अनुशरण यानाः वया हे च्वंगु दु । मचा बुसांनिसे मनू मसीतले थीथी नामं थःथःगु हे कथं संस्कारयात न्ह्याकाच्वंगु दु । गथेकि अन्त्येष्टि संस्कारयात गुलिसिनं उइगु, गुलिसिनं गाःम्हुयाः ल्हाकेगु, गुलिसियां सीम्हया ला टुक्रा टुक्रा यानाः गिद्धयात नकेगु आदि । उकिं संस्कार धैगु धर्मया अभिन्न अंग, हिन्दु धर्मावलम्बीं जक याय्‌माःगु ज्या मखसें सम्पूर्ण विश्व मानव समुदायया विकास याय्‌त मदय्‌कं मगाःगु आधारभूत तत्व खः ।[८]

---

३) किरण टण्डन - **भारतीय संस्कार**, दिल्लीः इष्टर्न बुक लिंकर्स, ई १९९४, पृ.सं. २४ ।

४) सत्यमोहन जोशी - **बःचाधंगु खँग्वः धुकू**, यँः लाकौल पिथना, ने.सं.११०७, पृ.सं ५९३ ।

५) राजवलि पाण्डेय - हिन्दु धर्म कोश, तेश्रो संस्करण, लखनउः सच्चिदानन्द पाठक, ई २००३, पृ.सं. ६४५ ।

६) हरिनाथ गौतम - षोदश संस्कार, अभिलेख, वर्ष ७, अंक ७, २०४६ (पृ.सं. ७६)

७) लक्ष्मी कान्त पन्थी - संस्कारको उत्पत्ति, संख्या र क्रम, कान्तिपुर २०५४ माघ १८ शनिवार, पृ.सं. ४

८) वज्रमुनि वज्राचार्य - नेवाः संस्कार परिचय, यलः नेपालमण्डल घःचा, धुकू, ने.सं. ११२०, पृ.सं. ७ ।

१.२. संस्कारया विकास

संस्कारया विकास गबलेनिसें जुल धकाः भीसं सीके मफुसां मानव जातिया उत्पत्ति लिपा हरेक पक्षय् संघर्ष यायां स्थायी बसोबास दय्का जीवन हन जुइ धैगु अनुमान याय्फु । न्हापा जंगलय् च्वनाः पशुत थें असभ्य जीवन हनाच्वंपिं, ईया ह्यूपा लिसें इमिके नं सभ्यताया विकास यक्वः लिपातिनि जुल जुइ । थःत माःगु हरेक आवश्यकता पूवंकेत संघर्ष व यक्वः कुतः याय्धुंकाः बुलुंबुलुं मानव जातिं न्हापाया असभ्य ज्यायात त्वःता सुख, आनन्द, खुशीया नितिं सुसभ्य जीवन हनेगु लँपु मामां वंगु भ्वलय् संस्कारया उत्पत्ति जूगु जुइमाः । प्राचीन कालया मनूतय्के अनुशासनय् च्वनेगु धैर्य मदूगु इलय् मनूतय्त अनुशासनय् तय्त, अनावश्यक मनोवृत्तिपाखें बचय्याय् आवश्यक जूगुलिं व आदरया शिक्षा व विकासया विभिन्न स्तरपाखे यंकेत संस्कारयात छ्यलेगु यात । उगु इलय् संस्कारया ज्यायात मनूतय्सं अन्धविश्वास ताय्कल । उगु अवस्थाय् संस्कारय् तय्त वाह्य आक्रमणं मुक्त जुइत व विश्वास केन्द्रित याय्त धर्मया रूप बिल । थ्व समाजय् मनूतय्सं याइगु न्ह्याग्गुं ज्या धैगु ईश्वर पाखें अधिष्ठित जुइ धैगु विश्वास दय्वं ईश्वरीय् वरदान प्राप्त यानाः वाह्य तत्वया आक्रमण पाखे मुक्त जुइत मनूया महत्वपूर्ण अवसरय् अमङ्गल पाखें थः बचय् जुयाः हितकर ज्या याय् फय्केत संस्कारयात नाला काःगु खने दु ।[९] उकिं छुं नं संस्कारया ज्या जुइबलय् प्राकृतिक तत्व अग्नि, सूर्य, चन्द्र, जल, वायु आदियात नं ईश्वरीय स्वरूप कथं पुज्याय्गु याइ । अथेहे भुत, प्रेत, पिशाच आदियात स्तुतिगान यानाः बलि फ्याय्गु याइ । गुकिंयानाः थः व थः सन्तति बांमलाःगु पाखें मुक्त जुयाः सुमङ्गल जुइ । थथे यात धाःसा धन सम्पत्ति, सुख, आनन्द व उसाँय नं भिनावइ धैगु विश्वास यानावयाच्वंगु दु । थुगुहे क्रमं मनूतय्सं सुख दुःखया अवसरय् याइगु ज्यायात नं संस्कारया रूप बियाः न्हून्हूगु संस्कारया निर्माण जूगु खनेदु ।[१०]

१.३. संस्कारया महत्व

संस्कारया उद्देश्य व महत्व यक्वः दु । उकीमध्ये संस्कारया महत्व वा उद्देश्य छुं थन न्ह्यब्वय् :-

---

९) च्वय्या पा.टि. २ या पृ.सं. २७-२८

१०) च्वय्या पा.टि. ८ या पृ.सं. ८

क) **प्रतीकात्मक महत्वः**– मनूया जीवनय् यक्वः परिस्थिति कथं भाव व विचार दयाच्वनी । गथे–आनन्द, घृणा, दुःख, प्रेम, भय, सुख आदि । फुक्क मनू थुपिं परिस्थितियात छुं कथं सामना वा अभिव्यक्ति यानाच्वंगु दइ । थ्वहे आनन्द, घृणा, भय आदि अभिव्यक्ति याय्गु प्रतीकात्मक साधन हे संस्कार खः । छेँय् काय्मचा बुल धाःसा फुक्कं लय्ताइ, थुकिं उमिगु आनन्दी मनया अभिव्यक्ति बांलाक सीकेफइ । अथेहे थः थिति मध्ये सुं सित धाःसा अत्यन्त दुःखी जुइ । थज्याःगु इलय् उमिसं दुःखपूर्ण कथं हे व्यक्त याइ । उकिं प्रतिकात्मक संस्कारया महत्व तसकं तःधं जू ।

ख) **रक्षात्मक महत्वः**– थः व थःथितितय्त सम्भावित विपत्तित पाखें सुरक्षित तय्गु संस्कारया मेगु महत्वपूर्ण लक्ष्य खः । थुकि अग्नि, जल व मन्त्रया उपयोगं अशुभ जातितय्त नष्ट याय्गु नितिं याइ । भुत, प्रेत, बोक्सी, तथा दुष्तात्मात पाखें रक्षा याय्त पुरोहित सम्बन्धी अनुष्ठान अन्तर्गत शुभ घडीइ द्यःव पितृतय्त आमन्त्रित याइ । निर्बल, कुरूप, अंगभंग तथा सीम्ह मचा मबुइमा धैगु धारणां मिजंनं थः कलाःयात विधिपूर्वक उचित इलय् गर्भाधान संस्कार याइ । अथेहे दाहसंस्कार लिपा सीम्हसिया खरानी खुसी चुइके छ्वइ । स्वास्थ्यया दृष्टिकोणं अशुभ प्रभावत पाखें रक्षा याय्गु थ्व संस्कार नं महत्वपूर्ण हे जू ।

ग) **समाजीकरणः**– मनूतय्त अनुशासित व दीक्षित याय्गु छगू माध्यम संस्कार खः । थुकिं मनूयात थःगु संस्कृति एवं सभ्यताया न्यूनतम सिद्धान्त थुइकेत अःपुकाबी । मनुखं गुलि सरल कथं सभ्यता व संस्कृति थूगु खः उलि हे अःपुक थःत सामाजिक मान्यता अनुकुल याय्त सफल जुइ । गुकिं छगूहे कथंया संस्कार, संस्कृति एवं रहन सहनया परम्परां यानाः सम्पूर्ण समाजया वातावरण शान्तिमय जुइ । थुगुकथं संस्कार मनूया समाजीकरणय् सहायक सिद्ध जू ।

घ) **सांसारिक सुख-समृद्धिः**– संस्कारया मेगु उद्देश्य सांसारिक सुख-समृद्धि प्राप्त याय्गु खः । द्यःयात पूजा याय्गु चलन न्ह्यागु नं संस्कारय् दु । संस्कारया छगू लक्ष्य द्यःयात खुशी याय्गु खः । द्यः खुसि जुलकि परिवारया कल्याण जुइ । मस्त स्वस्थ व सुखी जुइ । आर्थिक कथं सफलता दइ तथा फुक्कं मनोकामनात पूर्ण जुइ नापं लोकय् थः व आत्म-परिजनं सुख दय्मा धकाः याचना याइ ।

ङ) **आध्यात्मिक उन्नतिः–** संस्कारं हे मनुखं थःगु शारीरिक व बौद्धिक जीवनयात परिष्कृत एवं पवित्र याय्गु कुतः याइ । थुगु कुतलं व मनूया स्वतः आध्यात्मिक उन्नति जू वनी । मनूयात संस्कारं हे पवित्रता व सत्कर्मय् वनीगु निर्देशन याइ । आध्यामिक शिक्षाया नितिं क्रमिक स्वाहाने धस्वाकेगु ज्या संस्कारं सम्पन्न याइ ।[११]

१.४. संस्कारया ताजि

भ्फीगु संस्कार मूलतः हिन्दु संस्कारय् आधारित जू । मनुखं (अन्दाजी ई पू २००–१००) थःगु धर्मग्रन्थ धर्मनीति ग्रन्थ 'स्मृतिइ' बाह्र संस्कारया उल्लेख यानातःगु दु । लिपा थुकीयात हे हिन्दुतय्गु 'सोह्र संस्कार' य् दुथ्याकूगु जुल । थ्व संस्कार खासयानाः ब्राम्हण जातिया नितिं दय्कूगु खः । नेपालय् थुकिं शास्त्रीय परम्परा 'दश कर्म' पद्धतिं थाय् काल । शास्त्रीय परम्परा स्वयां पाःगु नेवाः समुदायलय् हानं थःगु हे विस्कं कथंया परम्पराय् थप लौकिक संस्कार व कर्म याय्गु परम्परा जुल । थन सोह्र संस्कार, दश संस्कार व भ्फी नेवाः समुदायलय् प्रचलित समान संस्कारया तुलना याय् -

सोह्र संस्कार	दश संस्कार	नेवाः समाजय् छ्यलावयाच्वंगु संस्कार
१) गर्भाधान	१) गर्भाधान	१) धौवजि नकेगु
२) पुंसवन	२) पुंसवन	२) सिसापालु क्यनेगु
३) सीमन्तोनयन	३) सीमन्तोनयन	३) घ्यः बजि नकः वनेगु
४) जातकर्म	४) जातकर्म	४) मचाबू ब्यँके
५) नामकर्म	५) नामकर्म	५) मचाबू स्वः वनेगु
६) निष्क्रमण	६) -	६) मचाबू लहिकः वनेगु
७) अन्नप्राशन	७) -	७) मचाजंक्व
८) कर्ण वेध	८) -	८) निदँ बुदिँ
९) विद्यारम्भ	९) -	९) प्यदँ बुदिँ

११) बासु बराल–हिन्दु सामाजिक संगठनको प्रारूप, काठमाडौं, साभ्फा प्रकाशन, वि.सं. २०४४, पृ.सं. ४४-४५

१०) चूडाकर्म	१०) चूडाकर्म	१०) बुसँखा/इहि
११) केशान्त	११) -	११) कय्तापूजा/बाह्रा
१२) उपनयन	१२) उपनयन	१२) इहिपा
१३) वेदारम्भ	१३) बतोपदेश	१३) ज्या जंक्व
१४) समावर्तन	१४) संमावर्तन	१४) सीज्या
१५) विवाह	१५) पाणिग्रहण	
१६) अन्त्येष्टि ।[१२]		

नेवाः समुदाय दुने थ्व भिंप्यंगू संस्कार लोक प्रचलित संस्कार खः । थौं कन्हय् थुपिं संस्कारत संस्कृति कथं छ्यलाच्वंगु दु । थ्व सम्बन्धय् थीथी विद्वानतय्सं थःथःगु कथं परिभाषित याःगु दु । भौतिकवादीतय्सं संस्कार हनेवं व मनूयात सुख, आनन्द, धन सम्पत्ति प्राप्त जुइ धकाः विश्लेषण याःगु दु । संस्कृतिविद्तय्सं संस्कारयात ब्रम्ह ज्ञान तक थ्यंकेगु माध्यम कथं व्याख्या यानातःगु दु । अथेहे आध्यात्मिक विद्वानपिन्सं संस्कार हनेवं जीवन कालय् जक मखु सीधुंकाः नं आनन्द सुख प्राप्त जुइ धकाः धयाच्वंगु दु ।[१३] थुकथं भ्गीसं धाय्फै कि समाजय् थःगु बांलाःगु थाय् दयाच्वनी । यदि संस्कारं मच्यूसें थः यःयःथे जीवन हनाच्वंम्ह जूसा वयात सकस्या हेला, घृणाया दृष्टि स्वय्गु याय्फु । उकिं समाज विज्ञानया नितिं नं संस्कारया तधंगु महत्व दु । हरेक समाजय् थःगु हे मूल्य मान्यता दयाच्वनी । संस्कार सामाजिक तथा धार्मिक पक्षय् प्रेरणा व अनुशासनया छगू सफल माध्यम नं खः । समाजया रितिथिति व विधि व्यवहार सीके थुइकेया नितिं समाजय् च्वंपिं मनूतय्गु मन संस्कृत जुइमाः । छुं नं सामाजिक नियम वा व्यवस्थाय् न्हापानिसेंया संस्कारं ज्या यानाच्वंगु दइ ।

१२) काशीनाथ तमोट, नेवार समुदायको धर्म र संस्कार, नेपाल, नेवाः समाजया स्मारिका, वि.सं. २०५२, पृ.सं. २२-२३

१३) च्वय्या पा.टि. ८ या पृ.सं. ९-१०

२

बुसांनिसें सीबले तक यायमाःगु संस्कार

नेवाः समुदायलय् थःगु हे कथंया मौलिकता दूगु थीथी कथंया संस्कृति व संस्कार आःतक नं हनावयाच्वंगु दु । गुगु संस्कृति व संस्कार बौद्धधर्मया महायानी अन्तर्गतया वज्रयानी सिद्धान्त कथं धर्म व संस्कारयात कःघाना वयाच्वंगु दु । उगु हे धर्म, संस्कृति व संस्कारय् आधारित मनू बुसांनिसें सीधुंकाः तक नं थीथी कथंया संस्कार यानावयाच्वंगु दु । संस्कारया हे आधारं गुलि दँ दुम्ह मनू धकाः सीकेफइ अथवा गुगु संस्कार सिधःगु खः उकिया हे कथं व मनूया वर्ष सीकेफइ ।[१४]

२.१. मचाबलय् यायमाःगु संस्कार

मानव सभ्यताया च्वन्ह्याःगु सुसंस्कृतिया दसूया रूपय् न्ह्यज्याज्यां वयाच्वंगु शुद्धगु संस्कार ज्वनाः अनेक जातीय परम्पराय् विधि व्यवहार रितिथितिया दुने जन्म जुसांनिसें सिनावनें धुकाः तक नं अनेक विधि विधानं चिनातःगु दु । मांया प्वाथय् च्वसांनिसें हे, थीथी क्रियाकर्म पाचिनाच्वंगु दु । तर गुलिखे संस्कारत त्वःफिना वने धुंकल गथेकि मचा प्वाथय् दयाः स्वला दयवं पुसवन क्रिया धकाः गर्भयात सुरक्षा बिइगु ज्या जुइ, अनं खुला वा च्याला दयवं 'सिमांत्वप नयन' धकाः प्वाथय् च्वंम्ह

१४) ज्यापु पञ्च-भाबो, ख्वपः कुतः पिकाकः, ने.सं. ११२१ (पृ. २५)

मचायात फुक्क अंग पूर्ण जूगु भावना याना: गर्भ पूर्णताया भांवना याइगु ख: तर थुगु निता क्रिया तनावने धुंकल ।[१५]

२.१.१ धौबजि नकेगु

मचा प्वाथय् दया: मचा बुइगु ई न्ह्य:ने थ्यनकी धौबजि नकेगु चलन दु । थ्व संस्कार मचा प्वाथय् दूगु च्याला, गुला दय्वं थ: म्ह्याय्मचायात छेँय् स:ता धौबजि, योमरी अथेहे य:य:गु नसाज्वलं दय्का: नकीगु याइ । प्वाथय् दुम्ह मिसां थ:छेँय् वनेगु मचा बुइ न्ह्य:या अन्तिम दिन हे धौबजि नकीगु दिन कथं कयात:गु दु । धौबजि नके धुंका: म्ह्याय् मचा थ:छेँय् चाही मज्यूगु सामाजिक धारणा दु ।[१६]

न्हापा न्हापा मचा बुइकेगु ज्या छेँय् हे दिदि अजिया गुहालीं जुइ । अस्पतालय् यंकीगु ला तसकं हे कम । अस्पतालय् जूसा मचा बुइबले कमजोर जूसा स्लाय्न थनीगु याइ । अथेहे धौ बजि नकेगु धैगु नं प्वाथय् दुम्ह मचायात पौष्टिक तत्व पूवनीगु व मचा बुइगु इलय् कमजोर मजुइमा धका: मचा प्वाथय् दुम्ह मिसायात उचित आहार कथं नकेगु याइगु ख: ।

२.१.२. सिसापालु क्यनेगु

मचा बुइबलय् मचा बुल धका: थ: छेँय् खल:पिन्त सुचं न्यंकेंभनं सिसापालु क्यंके छ्वय्गु चलन दु । सिसापालु ज्वलनय् जिफ्व:, इमू, घ्य:, चाकु, पालु, चि, आदि तया: छ्वइ । उकिसनं काय् बूगु जूसा चाकु छग: व म्ह्याय् बूगु जूसा चाकु बाग: अथेहे मेगु नं बच्छिया ल्याखं तयाछ्वइ । थुकी थ:छेँपाखेँ हानं थपे याना: छ्वयाहइ । मचा बू खुन्हुनिसें मचाबू मब्यंकूतले छेँय् व फुकी खलकय् जयबिलिमा:गु धका: म्ह शुद्ध मजुइगु धापु दु । जयबिलि क्यनेबलय् पूजा वा छुं भिंगु ज्या याय् मज्यू ।

२.१.३. घ्य: बजि नक: वने

मचा बुया: निन्हु, स्वन्हु वा मचाबू ब्यंके न्ह्य: थ:छेँ खल:पाखें थ: म्ह्याय्मचायात घ्य: बजि नक: वनीगु चलन दु । घ्य: बजि नक: वनेगु धका: घ्य:, चाकु, बजि, मरि आदि ज्वनावनी । थ्व घ्य: बजि नक: वनेबलय् मचाबूम्हेसिया मांम्ह हे वनीगु चलन दु । थ:छेँपाखें म्हयाय् मचाया मचा वूगु स्व:वनेगु नं ख: ।

---

१५) रत्नकाजी वज्राचार्य - नेवा: संस्कार संस्कृतिया जात:, यैँ: वज्राचार्य प्रकाशन, ने.सं. ११२४ (पृ. १)
१६) वहे १४ या पृ. २६

२.१.४. मचाबू ब्यंके

मचा बुयाः प्यन्हु वा खुन्हु दुखुन्हु मचाबू ब्यंकी, तर छुं जुयाः आपत बिपत वइगु अवस्थाय् मचा बुयाः कन्हय् खुन्हु नं ब्यंकीगु याइ । थथे ब्यंकेगुयात ओहलाछि ब्यंकेगु धकाः धाइ ।[१७] मचाबू ब्यंके खुन्हु थःछे खलःपाखें मचाबू कु छ्वया हय्माः । मचबू कु नःलि छक्वः थःछैं खलकं म्ह्याय्मचाया भाःतपिनिगु छैंय् छ्वय्गु चलन दु । मचाबू कु छ्वय्बलय् काय् बूगु जूसा छगः, म्ह्याय् बूगु जूसा बागः म्येय् छ्यँ तयाः यंकेगु चलन दु । तर थ्व चलन कर मखसें लसतायागु जक ज्या खः । थःछैंपाखेंया मचाबू कु थ्यंके धुंकाः ब्यंकेगु ज्या फुक्कं दिदीअजिं याइ, छ्वासः अजिमा पूजा यानाः आगंब्वचा दान याइ । मचाबू ब्यंके खुन्हु छैंया जः व फुकिपिं सकसियां म्वःल्हुयाः, लुसि थीका सुचिनिचि याय्माःगु चलन दु । मचाबू ब्यंके खुन्हुनिसें मचाबूम्हेसिनं चि भ्याः नय् ज्यू । मचाबू मब्यंकूतले चि ब्याः मतसें घ्यः, चाकु जक तयाः जा नय्गु याइ । मचाबू ब्यंकल धाय्वं जयबिलि क्यंगु नं ब्यनी ।

२.१.५. मचाबू स्वःवनेगु

मचा बुयाः बाःछि लिपा व लच्छिया दुने थः थितिपिंपाखें मचायात छाय्त जाकि, चिकं, दक्षिणा व मचाबूम्हेसित नकेत नसाज्वलं ज्वरे यानाः ला, बजि, थ्वं/अय्ला, वः, मरि आदि ज्वनाः मचाबू स्वःवनेगु याइ । थुकियात मचा बुइबलय् मचाबूम्ह मिसा कमजोर जुइगुलिं थःथितिपाखें बिचाः याःवःगु कथं नं काय्फु । नापं थ्व मचाबू स्वः वनेगुलिइ थःथिति, फुकि नापं सम्बन्ध स्वानाच्वंगु धकाः नं खने दु । यदि स्याःन्याःपिं थःथिति फुकिपाखें थः स्याःन्याःपिं मध्ये सुयां न्हापांम्ह मचा बुइबले स्वःमवन धाःसा ब्याः च्वबुइगु अथवा सम्बन्ध तोडेजुइगु नं धारणा दु ।

मचाबू स्वःवनेगुयात ला नकः वनेगु नं धयाच्वंगु दुसा थकियात औचा बिचाः वनेगु धकाः धाय्गु नं चलन दु ।[१८]

मचाबू स्वः वनेगु ज्या मिसापिं जक वनेगु याइ । मचाबू स्वःवःपिं सकसितं बांलाक घासा ज्वरेयानां तःजिक भ्वय् नकाः छ्वय्माः मचा बूगु बाःछिति लिपा थःछैंपाखें मचाबू कु यंकी । छुं दिं लिपा हाकनं थःछैंपाखें मचाबू स्वःवनेगु नं चलन दु ।

---

१७) च्वय्या पा.टि. ८ या पृ.सं. २०-२१

२.१.६. मचाबू लहीकः वने

मचा बूगु लच्छि दय्‌बं मचा व मांम्ह निम्हसिनं म्वःल्हुइ, अलेतिनि मचाबूम्ह शुद्ध जूगु ल्याखं भुतुली वने जी । मचायात म्वःमल्हुकुसें थःछेँय् लहीकः वनीगु याइमखु । मचाबू लहीकेत काः वनीवलय् हानं छकः ला, बजि, मरि आदि ज्वनाः मचाबूम्हेसिया मांम्ह हे वनी । अले इमित भ्वय् ज्वरे यानाः नकाछ्वइ । थथे वनीबले मचायात च्वकि भागि याकाः दुवातय् दुवातय् ह्वलाः वनेगु परम्परा दु । मचाबू लहीकेगु म्होतिं नं लच्छिनिसें लत्यातक थःछेँय् च्वनेगु याइ । मचाबूम्ह तसकं कमजोर जुइगुलिं आराम बीगुकथं थ्व चलन याइगु खनेदु । थःछेँय् लहिना, लिहां मवंतले दथ्वी मचाबूम्हेसित वासः नकः वनेगु धकाः माजुम्हेसिनं गुँडपाक, पौष्टिक आहार ज्वनाः स्वःवनी । उकीया छुं दिं लिपा ला, बजि, मरि, ज्वनाः मचाबू स्वःवनेगु नं चलन दु । मचा थःगु छेँय्‌नं न्हापां पिने वनीगु जूगुलिं थुकियात महाभिनिष्क्रमण नं धाय्‌गु याः ।

२.१.७. मचा जंक्व (अन्नप्राशन)

मचा तःधिकः जुयावःलिसे वयात मांया दुरुं जक मगाना वइ, उकिं मिजंमचायात खुला वा च्याला व मिसामचायात न्याला वा न्हय्‌लां जा नकेगु चलन दु । मचा बुयाः मचां जा नय्‌गु सक्षम जुइगु अवस्थाय् जा, चिभ्याः वा न्ह्यागुं नकूसां जिल धैगु शुभारम्भ थबलेनिसें याइ । मचाजंक्व खुन्हु मचायात तासया लं, तपुलिं पुइकाः वहःया कल्लि ल्हातय् पञ्चरत्नया चुल्या, न्हापनय् लुँया मारवारीचाः तिसा तिइकी । मचायात न्हापां खँय्‌सगं बी अले थाय्‌भुइ भ्वय्‌ज्वलं, ह्यांगु थ्वं, तुयुगु थ्वं आदि इहिपा याइबले भमचायात नकेगु थें फुक्क ज्वलं तयाः मचायात चिपं थीकि । थथे याय्‌गु धैगु थबलेनिसें मचां न्ह्यागु नःसां जिल धैगु शुरुवात खः । तर थौंकन्हय् थथे थाय्‌भू नकेगु चलन फुक्कस्यां मयासें गुलिगुलिंसियां जक याना च्वंगु खनेदु । थौंकन्हय् मचाजंक्व धकाः मचायात खीर नकेगु चलन दु । भुइ खीर तयाः लुँयागु वहयागु वा छुं नं डबल ध्यबां तुयाः दकले न्हापा छेँया परिवार सकसिनं नकी । अनं लिपा गणेद्यःथाय् यंकी । गणेद्यः थाय् पूजायानाः प्रसाद कथं ग्वःजा लानां ग्वःजाया च्वका मचायात नकी । थथे नकलकी मस्त याकनं खँ सइ

---

१८) च्वय्‌या पा.टि. २ या पृ.सं. २

मचायात गणेद्यःथाय् जा नकाच्वंगु

धैगु धारणा दु । अथेहे मचायात जा नकेगु इलय् मचा ख्वल धाःसा भिं जुइ धैगु नं धारणा दु ।

मचा जंक्व मयाःतले मचायात छुं नं पूजा वा द्यःया सिन्हः तिकी मखु, मचायात अजः उइके धुंकाः वहे अजः मांया ई पालिइ थिइकाः सिन्हः तिकेगु जक याइ । यदि जंक्व मसिधनिम्ह मचा सित धाःसा गाःम्हुया ल्हाकेगु चलन दु । उम्ह सीम्ह मचा यात गाःमचा वा मिं मपूनिम्ह मचा धाइ । मचा बुयाः मनूया ल्याखं दकलय् न्हापां याय्माःगु मनूया जीवनया न्हापांगु संस्कार मचाजंक्व खः ।[१९]

मचा जंक्व खुन्हु भु छपातय् वा निगःचा, चा छकू अप्पा बाकू, तिसा, च्वसा, सफू, तयाः मचाया न्ह्यःने तयाबी । अले मचां गुगु बस्तु काल, उगु हे कथं लिपा लजगाः कयाः जीवन हनायंकी धैगु धापू दु ।[२०]

२.१.८. निदँ बुदिँ

मचा निदँ मदय्कं बुदिँ याय्मज्यू धाइ । मचा बुयाः निदँ दूगु तिथि खुन्हु निदँ बुदिँ धकाः मचायात धौसगं, खेँय्सगं बियाः यःमरि निग्वः, ल्वचामरि निग्वः तयाः माः हनाः

१९) च्वय्या पा.टि. १४ या पृ.सं. २८

क्वखाय्काः बुदिँ याइ। बुदिँ खुन्हु गणेद्यः, दिगुद्यः, अजिमा द्यः अथेहे मेमेपिं फुक्कं द्यः पिंथाय् पूजा याय्गु चलन दु। छैँय् सुकुन्दा च्याकाः न्या, खैँय्, मद्य रस सगं बियाः मचायात वसः देछायाः बुदिँ याइ। निदँ बुदिँ खुन्हु मचाया पाजु खलःपिन्त २४ ग्वः यःमरि ब्यू वनेमाःगु चलन दु, अले पाजुपिनिपाखें मचायात वसः देछानाः खैँय्सगं बियाहइ।

निदँ बुदिं यानाच्वंगु

निदँ बुदिँनिसें दँय्दसं बुदिँ याइ। बुदिँ खुन्हु छैँया म्ह्याय्मस्त, भिनामस्त आदि पिन्सं मचायात वसः देछाइ, उमित भ्वय् नकाछ्वइ। थौंकन्हय् निदँ बुदिँ खुन्हु थःथिति, पासापिं सःता भ्वय् नकेगु यानावयाच्वंगु दु।

२.१.९. प्यदँ बुदिं

मचा प्यदँ दतकि नं निदँया बुदिं बलय्थें धौ, खैँय्सगं बियाः पूजा याइ। थबले प्यंगः यःमरि क्वखाय्की, तर निदँ बुदिंबलय् थें मचाया पाजुपिंथाय् ब्यू वनेम्वाः। थुगुहे परम्परा कथं झिंनिदँ बुदिंबलय् झिंनिगः हे यःमरि क्वखाय्काः पूजा याइगु चलन दु। तर थौंकन्हे झिंनिदँ बुदिंबलय् यःमरि क्वखाय्केगु मयासें धौ, खैँय् जक सगं बीगु यानाहल। प्यदँ बुदिं धुसांनिसें जीवनभर दच्छिइ छकः बुदिं हनेगु

२०) बलदेव जुजु–नेवाः संस्कार व उकिया विधि, ने.सं. १११९, पृ. सं. १५-१६

परम्परा दु । गुगु थ:गु स्वास्थ्य सुथां लाना ग्रहदशा छुं मदय्‌मा धैगु कामनाया नापनापं थ:गु आयुया लुमन्तिया रूपय्‌ नं हनावयाच्वंगु दु ।[२१]

प्यदँ बुदिं यानाच्वंगु

बुदिँ हनेगु धैगु नेवा: समुदायलय्‌ जक मखु मेमेगु समुदायलय नं दूगु महत्वपूर्ण संस्कार ख: । तर नेवा: पह कथं बुँदिं हनेगु चलन झी नेवा: तय्‌ थें मेपिनि धा:सा मदु । गथेकि झी नेवा: समुदायलय्‌ वइगु दँ सुथां लाक्क न्ह्याकेफय्‌मा, छुं मंभिंगु मजुइमा, उसाँय्‌ बाँलाय्‌मा धका: उकियात लसकुस याय्‌कथं बुँदिं याइबले सुकुन्दा च्याका: खेँय्‌, धौ, न्या सगं बी । तर थौंकन्हय्‌ पश्चिमी समाजया प्रभावं थ्व चलन म्हो जुजुं वंगु खनेदु । थुकियात सस्कृतिइ व:गु ह्यूपा: कथं नं काय्‌फु । झीगु संस्कृति कथं वइगु दँयात लसकुस याय्‌कथं सुकुन्दा च्याका बुदिँ याइसा, पश्चिमी चलनय्‌ धा:सा वनेधुंकुगु दँयात बिदाबीगु कथं मैनमत स्याना: बुदिँ हनीगु ख: । थ्वहे चलन थन नं दुथ्यानाव:गु दु । थुकीयात न्हापाला कम मनूतय्‌सं रहर कथं जक छ्यछ्यं आ:वया आपासियां छ्यला: वयाच्वंगु दु ।

२.२ त:धिक: ल्याखं याय्‌गु संस्कार

झीगु नेवा: समाजय्‌ संस्कारं हे समाजय्‌ त:धिक जुल धका: धाय्‌गु वा मान्यता वीगु या: । झीगु नेवा: समाजय्‌ मनूयात सामाजिक दय्‌केया नितिं मचांनिसें थी थी संस्कारं चिनात:गु दु । मनू गुगु समाजय्‌ जन्म कया: ब्वलंगु ख: उगुहे समाजया दुज:जुया: अनया रितिथिति व नियम पालना यानाच्वंगु दु । अले उकी हे थ:त गौरव नं ताय्‌काच्वंगु दु ।

---

२१) च्वय्‌या पा. टि. १५ या प्र. सं. ३

नेवाः मस्तय्सं समाजय् दुने न्ह्यानावयाच्वंगु रीतिथितिया नियमत पूर्णरूपं गुबलेनिसें हनेगु याई धाइगु खँ थुइके आवश्यक जू । मचा जुयाच्वंतले छुं खँ बारय् याय्म्वाः अथवा चिपनिप ल्याः जुइमखु । तःधिकः जुयावलकि मिजंमचा जूसा बुसँखा व मिसामचा जूसा इहि यानाबीगु चलन समाजय् दु थ्व धुंकाःनिसें रीतिथिति कथं सकतां खँत बारय् याय् मालीगु जुइ । बुसँखा मयानिम्ह काय्मचा व इहि मयानिम्ह म्हयाय्मचां समाजया नियमकथं सुयां मचा बुइबले जयबिलि बारय् यायगु व सुं सितकि दुःखं क्यनीगु बारय् मयाःसां ल्याः मदु । तर बुसँखा सिधःपिं मिजंमस्त व इहि याय् धुंपिं मिसामस्तय्सं धाःसा जयबिलि व दुःखं क्यनीगु अनिवार्य रूपय् है बारय् याय्माः । उकिं बुसँखा व इहि धैगु काय्मस्त व म्ह्याय्मस्तय्त समाजयां सकता ज्याखँय् दुथ्याकेत दुतकेगु कर्मया संस्कार खः ।

२.२.१ **काय्मस्तय्त जक याय्गु संस्कार**

क) बुसँखा

न्हापा न्हापा नेवाःतय् सकसिया मस्तय्त न्हापां बुसँखा याय्धुंकाः न्यादँ, खुदँ लिपातिनि कय्तापूजा संस्कार याय्गु चलन छ्यलातःगु खः । तर थौंकन्ह्य अःपुकेया नितिं आपासियां बुसँखा व कय्तापूजा नितां छक्वलं याय्गु चलन जुयावल । बुसँखा धयागु मचायात समाजय् दुथ्याकेत याय्गु संस्कार खःसा कय्तापूजा धयागु मनूतय्सं आखः ब्वनाः ज्ञानगुणया खँ सय्के सिइकेत थःत अनेक कथं नियन्त्रणय् तयाः उच्च शिक्षा काय्गु ज्याय् न्ह्याःवनेगु खँय् अनुशासनया लँ क्यनेत याय्गु संस्कार खः ।[२२] बुसँखा संस्कार याय्गु धैगु थःथितित पाजु, निनि, तता, केहें, दाजु, किजापिं नापया सम्बन्ध समाजया नितिं गुलि आवश्यक जू धकाः स्पष्ट याय्त नं खः ।

बुसँखा धकाः मिजंमस्तय् जन्म जुसांनिसेंया सँ खाकीगु खः । थ्व संस्कार मिजंमचा भिनिदँ मदुनिबलय् याइ । बुसँखा खुन्हु दकले न्हापा पाजुं लुँख्वःचां, वहःख्वःचां सँ खाके भाय् याइ, अले लिपा नौ/नौनीचां आँग्सा छप्वाँय् ल्यंकाः छ्यं छगलं सुचुक सँ खाकी । मचायात खाकुगु सँ थाय्भू वा भुइ न्हूगु कापः छकू तयाः मचाया निनिम्हेसिनं बँय् कुतुं मवंक फयाकाइ । अले व सँ निनिम्हेसिनं हे खुसिइ वाययंकी । थ्व खुन्हु हे मचाया कय्तापूजा नं याइ ।

२२) च्वय्या पा. टि. २० या पृ.सं. १५-१६

पाजुं सँ खाके भाय् यानाच्वंगु

बुसँखा यानाबीगु धैगु सुं नं छम्ह मिजं मचायात थःगु जिम्मेवारी लःल्हाना बीगु खः । बुसँखा मयातले छुं मस्यूम्ह अज्ञानीम्ह मचा वा छुं ल्याःचाः मदुम्ह जुइः । बुसँखा सिधःम्ह मचा तःधी सरह जुइ, चिपनिप नं यःयःथे यायमज्यूगु व थः स्वयाः थकालिपिन्त गूकथं मान तय्गु धैगु खँत सीका काइ । खला बुसँखा मयानिबले सुं थः स्वयां थकालीपिन्त मान मतेगु मखु, तर बुसँखा यानाः बिलकि व छम्ह जिम्मेवारी दुम्ह मनू जुई । न्हापा स्वयां नं अभ्र अप्वः खँ सिइका थुइका काइगु क्षमता दुम्ह जुइ । समाजय् च्वनाः थः परिवारया महत्व, थःम्ह याय्माःगु कर्तव्य व समाजया नितिं याय्माःगु खँत सिइकायंकी । उकिं मचायात सामाजिक मनू दय्केया नितिं थ्व बुसँखा संस्कार तसकं महत्वपूर्ण जू । यदि थज्यागु संस्कार इलय् हे यानावीगु मजुसे थः मस्तय्त तःधिक जुइधुंकाः नं मचाया हे रूपय् तयाः, न्ह्याग्गु याःसां ज्यूगु यानातल धाःसा इमिके अनुशासन हीनता ब्वलनी, गुकिं व मचाया चरित्रय् नं असर लाय्फु । उकिं ई कथं याय्माःगु संस्कारया ज्याखँत उकी दुसुलाच्वंगु जीवन सम्बन्धी दार्शनिक बिचाः बांलाक थुइकाः इलय् हे पुवंकेमाः, गुकिं थः मस्त अनशासित जुयाः भिंगु चरित्रया जुया इमिगु भविष्य बांलाई ।[२३]

२३) च्वय्या पा.टि २० या पृ.सं. १७

नौनिनं सँ खाकाः, निनि फयाच्वंगु

ख) कय्तापूजा

मचायात बुसँखा संस्कार सिधय्का प्यदँ, न्यादँ लिपातिनि याइगु थ्व कय्तापूजा संस्कार थौंकन्हय् छकलं हे याय्गु चलन दु । मचायात सँखाकेगु ज्या सिधय्काः छें य् याय्माःगु ज्या फुक्कं क्वचाय्काः दिगुद्यःया ख्यलय् वनाः दिगुपूजा खलःया थाकुलि वा गुरुजुं पूजा याना कय्तापूजा याइ । न्हापां मचायात दिगुद्यःयाथाय् दुतिनेमाःगु परम्परा दु । दिगुद्यः याथाय् पिखालखुइ थाकुलि नकिंनं मचायात सिंफं (सिंयागु खुमना न्ह्यंगु पाथि) स्वां, सिन्हः, जाकि, सिसाबुसां लुनाः लःधाः हाय्काः ताःचा ज्वंका लसकुस यानाः दुत यंकी । दिगुद्यःया थाय् पूजा सिधय्धुंकाः मचायात कय्ता लःल्हानाः कय्तां चिकी । थ्व कय्ता जालिथें च्वंक कचिकां थानातःगु जुइ, गुकियात आरुवा कय्ता धाइ । तर थौकन्हय् म्हासुगु पिताम्बर कापःया धोतिं चिकाः नं कय्तापूजा याय्गु यानाच्वंगु दु । अनं लिपा चलाया छंयगू, तीमा-बला (धनुष-वाण) फोंसि कथि, नसा म्हिचा ज्वलं पाछाय्का दिगुद्यः थाय् पिने पिखालखुइ न्हय्फ्वः स्वांफ्वः च्वयाः, ग्वाःहः न्हय्हः लायाः, ग्वःगु ग्वय्, लवं व ध्यबा तयाः उकी मचायात पला छिकाः बिसिके छ्वइ । मचाया पाजुं ज्वनाहयाः तु छपू व ध्वबा बियाः तपुलि पुइकाः लित ब्वनाहइ । दिगुद्यः थाय् याय्माःगु धार्मिक ज्यात फुक्कं सिधय्काः छेँय् हयाः मचायात थाकुलि यानाः छेंया जः व फुकी खलः सकलें च्वनाः सगं कयाः बेतालिं चिकिगु चलन दु । कय्तापूजा याःम्ह मचाया पाजुखलः व स्याःपिं थःथिति पाखें सगं हइ । अले सगं ज्वना वःपिं थःथितिपिन्त बहनी भ्वय् नकेधुंका बजि, ला व प्यता घासात तयाः भ्वय्ब्व बियाः छ्वय्माःगु चलन दु ।

कय्तापुजा यापिन्त चाःहिका च्वंगु

कय्ता पूजाया अर्थ वयस्क जूगुया प्रतीक खः। जब काय्मचा ल्यायम्ह जुइ, समाजय् ल्यायम्ह जूगु चिं कथं लाज त्वपुइकेगु निर्तिं कय्ता लःल्हाय्गु याइ। कय्तापूजा मयानिम्ह काय्मचायात थः मांअबु सित धाःसा मिं तय्के बी मखु।[२४]

छम्ह ल्याय्म्हसू दयावःम्ह काय्मचाया नुगःयात नियन्त्रणय् तय्गुयात हे कय्तापूजा याय्गु कथं नं काय्फु। ल्याय्म्ह जुयाः वःलिसे नुगः चञ्चल जुयाच्वनी। थुबले इलं गुखे पाखे यंकल उखे हे वनीगु जुइ। उकियात नियन्त्रणय् मतल धाःसा बांमलाःगु लँपुइ नं लाय् फु। थुकिया निर्तिं काय्मस्तय्त ल्याय्म्हसूया न्हापांगु पलाः छिइगु इलय् लाक्क कय्तापूजा संस्कार यानाः कय्ता चिकाः ब्रम्हचर्य पालन याय्गु ज्ञान बगि थ्व संस्कारया उद्देश्य खः।[२५] थकालीं कय्ता चिकाः कय्ताया गथिइ पुज्याय्गुया अर्थ ब्रम्हचर्य पालन यानाः कामसुख भोग पाखें आकर्षित जुयाच्वंगु नुगःयात चिना माःमाःगु शास्त्र अध्ययन याय्गुली हे एकचित यानाः थःत दुबिका तय्गु शिक्षा बीगु खः।[२६]

२४) च्वयया पा.टि. ८ या पृ.सं. ३३
२५) च्वय्या पा.टि. २० या पृ.सं. २२
२६) वहे पृ.सं. २७

येँया ज्यापु समुदायया समाज प्राचीन कालं निसें हे बौद्ध धर्मयात कताना वयाच्वंपिं खः । थुमिगु धार्मिक संस्कारय् वुसँखाया चलन प्राचीन कालंनिसें दुगु खःसा नं कयता पूजाया चलन लिपातिनि जुयावःगु खँ सीदु । बौद्धमार्गी खयां नं आँग्सा तयाः कयतापूजा यायमागु चलन करं दवावं याकूगु खः । थ्व समुदायलय् कयतापूजा यायमाःगु प्राचीन कालंनिसें दूगु मखसें लिपा हिन्दु धर्मया कट्टर अनुयायी बर्मु भक्त जुजु जयस्थिति मल्लं शासन यायधुंकाः बौद्ध धर्म व बौद्ध समाजयात न्हंकाः छ्वयगु नियतं बज्रयानी भिक्षुपिन्त भिक्षु जुइ मदइगु कानुन लागू यायधुंकाः ने.सं. ५०० निसें ५१६ पाखेया इलय् तिनि हिन्दु धर्मावलम्बी बर्मु व सामन्त शासकवर्गया दवावं जक बौद्धमार्गी जुयाः नं हिन्दु धर्मया परम्परा कथं आँग्सा तयाः कयतापूजा यायमाःगु चलन करं लादे यानाः थकूगु धैगु धापू दु ।[२७]

ग) ओला तयगु

बुसँखा व कयता पूजा सिधयका थ्व ओला छ्वयगु संस्कार नं छगू कथं ज्यापु समुदायया महत्वं जाःगु संस्कृति व संस्कार खः । बुसँखा व कयतापूजा मयानिपिन्त कायमस्तयत ओला छ्वये मज्यूगु चलन दु । ओला छ्वय् धुंकलकि तिनि शुद्ध ज्यापु जुइगु धापू दु । उकिं ज्यापु समाज व त्वाःया मू गुथिइ दुथ्याकेया नितिं ओला तयगु परम्परानिसेंया चलन खः । ओला छ्वयगु थःथःगु त्वाः कथं भिंनिदय् छकः जुइ, भिंनिदँया दुने स्वदँ यंकं दँय् निन्हु व चच्छि उपवास च्वनेमाः धकाः तयगु याइ । ओला च्वंपिं मस्तयसं चिभ्याः छुं हे नय् मज्यू, दुरु, बजि, धौ, मरि आदि नयगु याइ, जा नं नय् मज्यू । ओला छ्वइबलय् स्याःपिं थःथितिपिं वयाः मस्तयत स्वांनं छुकेगु धकाः स्वां, ख्वःसिं, फलफुल, बजि, धौ, दुरु, मरि आदि ज्वनाः स्वःवइ । ओलाः छ्वइबलय् ओला च्वंवनी खुन्हु सुथय् न्हापां क्वखं मगायक म्वः ल्हुकाः थःगु छेँया पिखालखु व गणेद्यःया थासँनिसें लँ दुछिं मत तयाः ओलाः मस्तयत ओला च्वंवनेगु थासय् तययंकेगु चलन दु । ओलामस्त चच्छि चा च्वनाः कन्हयखुन्हु गुर्जु पूजा सिधयकाः समयबजि नयाः छेँय लिहाँ वइ । ओलाः छ्वयगु ज्याभ्वःया दकले न्हापांगु पूजा मादी (महादीप) छ्वयकेगु पूजा खः, थ्व चान्हय् याइ । कन्हयखुन्हु सुथसिया पूजा क्वचायकाः सकलें ओलाः मस्त, ओला खलःया कजी कजीनकिं, गुभाःजु व ओलाः खलःया हामू सकसिंत बारां छुयेमाःगु चलन दु । अनं लिपा स्याःबजि पासः बिइ, बहनी ओला मस्तयत पाजुपिनिपाखें ओला

२७) च्वयया पा.टि. १४ या पृ.सं. ३१

मस्तयत् वसः देछानाः सगं बीगु ज्या जुइ । अले सगं हःपिन्त भ्वय् नकेगु ज्याभ्वः दक्व क्वचाय्काः बहनी ओलाः पूजाय् स्वनातःगु मूल कलश कजी वा थाकुलिं ज्वनाः बाजागाजा सहित छेंय् लितहइ । कन्हय् खुन्हु गुरुजुं विधिपूर्वक सकले ओलाः खलःपिन्त ल्हातय् मत बियाः मत काय्गुया नामं ओलाःया मुक्कं ज्या क्वचाइ ।

थ्व ओला छ्वय्गु ज्याभ्वः ज्यापु समाजय् परम्परांनिसें दुगू छगू अलग्ग हे कथंया संस्कृति परम्पराया संस्कार खः । थुकिया महत्व नं अलग्ग हे दु । प्राचीन कालया चलन कथं स्वय्बले थ्व ओलाः छ्वय्गु धइगु भिंनिदँ तक उपवास च्वनाः धार्मिक, सामाजिक व व्यवहारिक कथंया शिक्षा ज्ञान थाकुलिं वा गुरुवर्गपिनि पाखें बीगु मूख्यगु ई खः । थ्व ओला छ्वय्गु चलन थौंकन्हय् यँ देया स्वीनिगू त्वाःया ज्यापु समुदायलय् जक ल्यंदनि ।

ओलाः तय्गु थाय् व तिथि

१) पचलि	-	कौलाथ्व पचिमह्नः
२) स्वयम्भू	-	कौलाथ्व कतिंपुन्हि
३) श्रीघः	-	कौलाथ्व सीघःपुन्हि
४) लुँमदी भद्रकाली	-	चिल्लागा पाहाँचऱ्हे
५) लुति	-	कछलागा बालाचऱ्हे
६) मय्ति	-	कौलागा स्वन्तिबलय्

थथे थःथःगु त्वाः, थाय्कथं ओला तय्गु चलन न्ह्यानाच्वंगु दु । थ्व ओलाः छ्वय्गु धैगु न्हूगु पुस्ताया मस्तयत् थाकुलि वा गुरुवर्गपिं पाखें जीवन व समाजयात माःकथं शिक्षा बीगु व धर्मसम्बन्धि ज्ञान बीगु ई खः । ओलाः च्वनीगु इलय् बौद्ध ग्रन्थ अध्ययन याकीगुलिं ओलाः मस्तयत् अम्यय्, अर्थात ला, खैँ न्या, मद्यपान, जा, चिभ्या आदि नके बीमखु । थ्व चलन धार्मिक रूपं खःसां वैज्ञानिक दृष्टिकोणं स्वय्बलय् नं मनूया समाज, व्यवहार व चेतनाया नितिं थ्व आवश्यक खनेदु । तर ई हिलावं कथं उगु चलनया ह्यूपा कथं थौंकन्हय् उगु कथं मयासें परम्पराया चलन वा संस्कार कथं पूजा यानाः कर पूवंकेगु ल्याखं जक जुयाच्वंगु दु । ज्ञान शिक्षा दिक्षा बीगु, धर्म देशना याय्गु कथं छ्यलाच्वंगु दु ।[२८]

२८) च्वय्या पा.टि. १४ या पृ.सं. ३३-३७

२.३.२ म्ह्याय्मस्तय्त जक याय्माःगु संस्कार

क) इहि

थ्व इहि संस्कार नेवाः समुदायया समाजय् जक याइगु संस्कार खः । मिसामस्त न्यादँनिसें न्हय्दँ दूगु इलय् इहि यानाबीगु याइ । काय्मस्तय्त बुसँखा यातकि समाजय् दुतनीगु थें इहि याय् धुकूपिं मिसामस्त नं समाजय् दुथ्यात धैगु संकेत खः । इहि मयाःतले मचा ल्या जुइ, चिपनिप छुं ल्या दइ मखु । थ्व इहि याय्गु धैगु मेमेगु पूजा धर्म याय्थें मनय् वःगु इलय् याय्मज्यू । गनं चिभाः पलिस्था, द्यः पलिस्था वा ज्याथपिं जंक्व याइगु थें दशकर्म पलिस्थाया पूजा याइथाय् मिसामचायात इहि मयासें मगाः । अथेहे याना द्यः पलिस्थाया पूजा जक मखसे गनं गनं इहि मुंकेगु कथं लसतां वा ल्हापं कयाः इहि याइगु नं दु । इहि मुकाः पूजा याइगुलिइ बौद्धधर्म सम्प्रदायया् गुभाजु व हिन्दु धर्म सम्प्रदायया द्यः वर्मु निगू धर्म सम्प्रदायया पुरोहित पिन्सं पूजा याइ । थ्व इहि संस्कारया पूजायात बौद्ध व हिन्दु निगू धार्मिक सम्प्रदाय पाखें उलि हे मान्यता बियातःगु दु । इहि पूजा सिधय्का इहि मस्तय्त थःगु छेँय् दुत यंके न्ह्यः पिखालखुइ सलाःपाः ज्वंकाः उकी फं बारां छुयाः लं पाः देछाना बीगु चलन दु ।[२९]

इहियाःम्ह मचायात अलः तय्का च्वंगु

२९) वहे पृ.सं. ३१

इहि संस्कारयात मिसायात मचाबलय् आध्यात्मिक रूपं याइगु इहिपा कथं कयातःगु दु । ने.सं. ८१६ या छगू थ्यासफुती इहियात अथ सुवर्ण कुमार विवाह दुसल कर्म धकाः च्वयातःगु दु । संस्कृत भाषां 'इहि' यात सुवर्ण कुमार विवाह धाइगु खः ।[३०]

इहि धैगु गुलिस्यां स्रिफला विवाह, गुलिस्यां न्हापांगु इहिपा धाइ । थ्व धार्मिक विवाह खः, तर थुकी इहिपा जुइबले थें मिजं मिसाया छुं सम्बन्ध दइमखु । अथेहे इहि छगू धार्मिक विश्वास कथं याय्गु संस्कार खः । इहि याय्गु धैगु सुवर्ण कुमार नापं याइगु इहिपा खः, गुम्ह गबले सी मखु । उकिं धाथें मिजंनाप इहिपा धुंकाः यदि

कन्यादान याय्त मचाया अबु पिन्सं मुलय् तयातःगु

भाःत सित धाःसां नेवाःमिस्त विधवा जुइमखु । यदि व मिसाया हानं मेम्ह सुं मिजंनाप इहिपा याय्गु इच्छा दुगु खःसा उकी सामाजिक छुट बीगु खः ।

इहिया सुरुवात १५ औं शताब्दीनिसें जूगु खनेदु । उगु इलय् मुश्लिमतय्सं नेपालय् आक्रमण याःवइगु भय जूगु खः । उत्तर भारतपाखे मिसा मस्तय्त मुश्लिमपाखें बचे जुइकेत मचाबलय् हे व्याहा यानाबीगु चलन, ब्याहा जुइ धुंकलकि उमिसं छुनं याय् फइमखु । उकिं थन इहि याय्गु धकाः आध्यात्मिक विवाह यानाबीगु चलन उकीया हे

३०) छत्र बहादुर कायस्थ - इहि विधिया थ्यासफू : छगु अध्ययन, नेपाल संस्कृति, दँ १२ ल्याः ११ ने.सं. ११२२ पृ.सं. २४

प्रभाव खनेदु ।[३१]

इहियात बेल विवाह धकाः भगवान विष्णु नाप जुइगु इहिपा कथं नं कयातःगु दु । बेल धैगु गब्लें टुक्रा जुइमखु, अथेहे विष्णु धैम्ह नं गबले सी मखु । उकिं नेवाः समुदायया समाजय् नेवाःमिस्त गबलें विधवा जुइमखु धैगु धापू दु । थ्व सम्बन्धय् छगू धारणा दु - पार्वती चाह्यू वंगु इलय् छम्ह बुढी ख्वयाच्वंगु खनी । थः भाःत सिनाः विधवा जूगुया कारणं ख्वयाच्वंगु पार्वतीं सीकी । पार्वतीयात व बुढी प्रति तसकं हे करुणा तयाः महाद्यःयात आग्रह याःगु कथं गुबले विधवा मजुइकेया नितिं इहि यायगु चलन न्ह्याकातःगु कथं कयातःगु दु ।[३२]

अथेहे मेगु धापू कथं- मिसामस्तय् न्हापांगु थीमत्य थःगु छेँय् जुलधाःसा थः अबु व दाजु पिन्त बांमलाइ, अफ मां बौ, दाजुपिं नरकय् वनी धैगु धारणां म्ह्याय्मस्त मचाबले हे पय्न बिया छ्वइगु खः । थ्वहे कारणं बर्मुतय् मचाबले ब्याहा यानाबी, इमि इहि याय्गु धैगु चलन मदु । अथेहे बर्मुतय् विधवा विवाह याय्गु नं चलन मदु । बर्मुतसें याइगु बाल विवाह धर्म शास्त्रादिया प्रभावय् लानाः बर्मुतय्सं प्रचार याःगु थ्व विधानया प्रभावं याना दैविक विवाहया रूपय् (विवाह जुइ धुंकलला, धुंकल धाय्केत) इहि याय्गु चलन यात । थ्व छगू विवाहया संस्कार वियातःगु खः । भ्मी मिसामस्तय् 'इहि' याय् सिधलकि सौभाग्यवतीया चिं 'सिंचय' सिन्ह तय् जिल । सारांश थ्वहे खः 'इहि रजस्वला जुइ न्ह्यः कन्यादानया संस्कार याकेगुया नापनापं, मुख्य 'विधवा' जुइ म्वाय्केगु छगू प्रगतिशील व क्रान्तिकारी विधि खः ।[३३]

इहि याइगु धैगु छगू कथं आध्यात्मिक इहिपा हे खः धकाः प्रष्ट जू । छगू मन शुद्धीया नितिं नं तसकं महत्वपूर्ण जूवः । थी थी सामग्रीया अध्ययनं थ्व 'इहि' छगू आध्यात्मिक विवाह खः धैगु सी दु । अथेहे छत्रबहादुर कायस्थजुं पाखें उपलब्ध जुगु छगू ने.सं. ७३२ श्रावण कृष्ण सप्तमि, शनिवार खुन्हु थं वूइ च्वंम्ह रघुनाथ शर्मा च्वयातःगु थ्यासफुती इहियात सिछु पतासि विय धकाः उल्लेख जुयाच्वंगु कथं नं थ्व इहि धैगु आध्यात्मिक इहिपा कथं याय्गु खः धकाः धाय्फु । छाय् धाःसा पतासि (पर्सि) इहिपा धुंकाः तिनि सिनिगु चलन खः । इहि याइवलय् इहियाइम्ह मचायात इहिपर्सि

---

३१) D.R. Regmi - Medieval Nepal, Vol II, 1965, Page 698-702

३२) Robert I. Levy - Mesocosm, Delhi : Motilal Banaridass Publishers, 1992, Page 666

३३) स्वयम्भुलाल श्रेष्ठ - भ्किजि, यँः च्वसापासा, ने.सं. १०८८, पृ.सं. १६०-१७३

लःल्हाना न्हापां कथं पर्सि सिंकेबीगु खः । इहि धुंकुसानिसें मिसामस्त पर्सि सिनाःतःधिकः जुल धैगु सामाजिक मान्यता खः ।

बलदेव जुजुया कथं- “इहि यायबले मचाया छ्यनय् सिन्च तयाः सिन्ह छाय्गु (सिन्दुरारोहण) व मचायात कन्यादान याय्गु विधि दुगुलिं आपासिनं इहि संस्कारयात विवाह याय्गु धकाः धाय्गु यानाच्वंगु दु । विवाह याय्गुयात इहिपाः धाय्गु यानातःगुलिं नं इहि धयागु विवाह हे खःला धयाथें खनेदुगु खः । बास्तबय् इहि धैगु विवाह खः हे मखु धकाः क्वछिनाः धाय्फइ । इहिपाः याइबले भाःत जूम्हेसिनं कलाम्हेसित सिन्चय् सिन्हः तयाबीगु चलन दुगुलिं नं इहि याय्बलय् सिन्ह छाय्गु छगू ब्याहाया विधिथें च्वंगु खः । तर इहि याइबले मचायात थाकुलि नकिंनं सिन्हः छाय्गु चलन खः । काय् मस्तय्त बुसँखाबलय् आँग्सा तयाः समाजय् दुथ्याःगु चिं म्ह्याय्मस्तय्त नं इहि यानाः सिन्चय् सिन्ह तया समाजय् दुथ्याकेगु खः । अथेहे कन्यादान याय्गु विधियात नं इहिपा विधि धाय् मज्यू । वर्मूतय् ब्याहा याइबले मिजंया ल्हातय् म्ह्याय्मचाया कन्यादान यानाः ह्वंकेगु विधि सिधलकि तिनि इपिं निम्ह कलाःभाःत जुइ । इहि याइबले कन्यादान विधि जक जुइ, ह्वंकेगु विधि काय्मस्तय्त बुसँखा याय्बलय् आँग्सा धकाः द्यःया प्रतिक सँ तयाः समाजय् संरक्षक जुयाच्वंम्ह द्यःयात संरक्षकत्व लःल्हानाः समाजया दुजः दय्केथें म्ह्यायमचायात नं कन्यादान याय्गु धकाः द्यःयात संरक्षकत्व लःल्हानाः समाजया दुजः दय्केगु विधि खः ।”[३४]

ख) बाह्रा

नेपालया थुवाः नेवाःतय् पुचलय् ‘बाह्रा’ धैगु खँग्वः गनं दुथ्यात धैगु दुवाला स्वल धाःसा थ्व खँग्वः नेवाः मखु, थ्व खँग्वः संस्कृत भाषाया द्वादश, हिन्दी भाषाया बारह व खस भाषाया बाह्र खँग्वःया अपभ्रंश जुयाः बाह्रा जूवंगु खनेदु । बाह्रा तय्गु चलन भिगूगु शताब्दी पाखे व पूर्व मल्ल काल निसें तिनि प्रचार जुल, थ्व स्वयां न्हापा सुं नं नेवाःतय् प्रचलन मदु ।[३५]

पुलांगु धर्मशास्त्रकथं १२ अंकयात महत्वपूर्ण कथं कयातःगु दु । भीगु वर्णमालाय् नं १२ ग्वः सः आखः दु, गथे अ, आ, इ, ई, उ, ऊ, ए, ऐ, ओ, औ, अं, अः । थ्व

३४) च्वय्या पा.टि. २० या पृ.सं. २८-२९

३५) बुद्धाचार्य शाक्य – ‘बाह्रा’ शाक्य ऋतुपौ, ने.सं. ११२७ जेठ असार पृ.सं. १०

बाह्रा तःम्ह मचायात सिन्हः तिकाच्वंगु

नामसंगीतिया मञ्जुश्री शिक्षा खः । 'बाह्राः' यात शुभकथं नं कयातःगु दु भिंनिगू तीर्थ धाय्थें प्रतीत्य समुत्पादया भिंनिगू विषयं शून्यतायात कःघाइगु खँ भिंनिगूया गहनाता दूगु अर्थ खः । अथेहे 'बाह्रा' धैगु भिंनिन्हु तक शिक्षा बीगु अवधि खः । थुकी भिंनिम्ह सलं रथ साय्कीम्ह भिंनिगू रूपया सुर्द्यःयात मूलरूपं प्रमुखता बियातःगु दु । अथेहे 'बाह्रा' खँग्व संस्कृत शब्द द्वादश पाखें नं कयातःगु धारणा दु । थुगु कथं द्वादश भुवन जीवनया तःधंगु दर्शन, द्वादशी वैकुण्ठवासी नारायण द्यःया दिन धाइ, उकिं ज्योतिषतसें द्वादशया तःधंगु महत्व खंकूगु दु । बाह्रा तइबलय् खय्बिलि मालीगुयात ब्यंकेत बाधा ब्यंकेगु धकाः भिंनिन्हु हे याइगु खः । प्राकृतिक रूप कथं जुइगु मिस्तय् थी मज्यू ज्वीगु ई स्वयं मिसामचा व परिवारयात तकं ज्याखँय् बाधा कथं जूगुलिं थुकियात 'बाधा' धकाः नं धाय्गु याः ।[३६]

'बाह्रा' मिसामस्त गुदँ निसें भिंस्वदँ तकया दुने साइत स्वयाः तिथि, नक्षत्र, बार आदि कथं भिंगु दिन पिकयाः तइ । 'बाह्रा तय्गु' व 'बाह्रा च्वंगु' धकाः निगू कथं दु । बाह्रा तय्गु धैगु साइत स्वयाः मां, अबुपिन्सं हे मचाया थीमज्यू ज्वी छुं दँ न्ह्यः उचित दिन खुन्हु धौ सगं बियाः क्वथाय् कुनीगु खः । अथेहे मिसामचायात बाह्रा मतःनिबलय् हे न्हापांगु थी मज्यू जुल धाःसा, जुइसातं हे क्वथाय् कुनीगु यात

---

३६) सुवर्ण शाक्य – 'बाह्रा' परम्पराया खँ, शाक्य, ऋतुपौ ने.सं. ११२७ जेठ असार पृ.सं. २५

बाह्रा च्वंगु धाइ । थबले साइत स्वयाः च्वनेम्वाः । तर लिपाया विधि फुक्क अथेहे जुइ । बाह्रा तय्गु धैगु भचा ग्यानापूगु व यः यः थे यानाः याय्मज्यूगलिं ज्योतिषयात मचाया जातः क्यनाः, भिंगु साइत पिकया तिनि विधि पूर्वक तय्गु याइ ।

बाह्रा क्वथाय् सूर्द्यःया जः दुहाँ मवय्क भ्याः ह्वः दक्वः प्वाःतिनाः मचायात धौ सगं बियाः क्वथाय् छ्वइ । बाह्रा तःगुया प्यन्हु/खुन्हु दुखुन्हु सुथं न्हापां द्यः तुयु मजूनिबलय् म्वः ल्हुकाः नीसी याकाः क्वंचिकं साय्की । क्वंचिकं मसाय्कू तले बाह्रा मचायात चि भ्याः नकी मखु क्वंचिकं साय्कल धायवं चिभ्याः नय्जी । तर बज्राचार्य समाजय् धाःसा क्वंचिकं साय्कल धाय्वं चि भ्याः नय्मज्यू, उकिं अप्वः यानाः झिंछन्हु दुखुन्हु क्वंचिकं साय्कीगु याइ । थ्व बाह्रा तइबलय् परम्परां निसें यानावयाच्वंगु चलन कथं खयबिलि माःगु धकाः बाह्रा तःगु छैं व फुकी खलःपिं शुद्ध मजुइगु धापू दु । बाह्रा मब्यंकूतले छुं हे पूजाय् वनीगु, पूजा याय्गु चले जुइमखु । अथे जुगुलिं गुलिस्यां खुन्हु दुखुन्हु तिनि क्वंचिकं साय्केगु याइ । अथेहे बज्राचार्यपिनि थः जय्मापिंथाय् पूजा याः वने माःगु व पूजा पनी धकाः झिं छन्हु दुखन्हु तिनि क्वंचिकं साय्कि । क्वंचिकं साय्कू खुन्हु निसें बाह्रा क्वथाय् बाह्रा मचाया संरक्षकया रूपय् 'बाह्रा ख्याः' तइ । बाह्रा ख्याः कपाय्या दय्कातःगु जुइ, बाह्रा च्वंम्हसिनं वा बाह्रापासां जक बाह्रा ख्यायात थीज्यू, मेपिन्सं थीमज्यू । अले बाह्रा क्वथाय् न्ह्यागुहे नःसां दकय् न्हापा ख्याःयात निं छाइ । बाह्राया अवधिइ भय अन्तराल मवय्केत ख्याःया परिकल्पना यानाः मनोबल बल्लाकातःगु खः । 'ख्याः' धैगु 'भय' खः । भययात नियन्त्रणय् तय्गु व उकिया परिचय वियाः भय मदय्क संरक्षण जुइकेत ख्याः स्वनीगु खः ।[३७]

क्वंचिकं साय्के धुंसेलिं स्याःपिं थःथितिपिं पाखें छुस्यामुस्या नकःवइ । छुस्यामुस्या नकःवःपिं सकसितं बांलाक तःजिक भ्वय् नकेमाः । क्वंचिकं साय्के खुन्हु नीसि यानाः प्यन्हु ब्येंकेगु जूसा प्यता घासा, खुन्हूं ब्यंकेगु जूसा खुता घासा तयाः भ्वय् ब्व न्हापां बाह्रा ख्याःयात छाइ अले बाह्रातःम्ह मचायात नकी । थ्व खुन्हुं निसें बाह्रा तःम्ह मचां जा नइबलय्, वइत सुनां नं थी मज्यू । मचां जा नइबलय् फीगु लं सुनां नं मथीक छथाय् अलग्ग तय्माः । बाह्रा च्वंम्ह मचाया चिप वा चिप भ्याःगु लं, मेपिन्सं थी मज्यू । मचां जा नइबले न्ह्याबले वहे छजु जक लं फिनाः जा नइ, जा नय् सिधल कि हानं मेगु लं फी । बाह्रा तः ज्वःछि मचाया पासापिं वया म्हितः वइ ।

---

३७) वहे पृ.सं. २६

बाह्रा तयाः भिंनिन्हु दुखुन्हु सुथः न्हापां ख्यूंसे च्वंबलय् हे दनाः मचायात म्वः ल्हुका फिनातःगु वसः हीकी । यदि मचाया मांपिन्सं ह्यूसां सुनांनं मखंक हीमा, म्वः ल्हुया नीसी याय् सिधय्काः मचायात तुती अलः तय्का, तिसा, वसः पुंकाः भम्चायात थें बांलाक समाः याकी । थुलि सिधल धाय्वं मचायात गां ख्वाः त्वपुकाः कःसिइ यंकाः न्हापालाक थाकुलि नकिनं बाताय् सुर्द्ययात पूजा याकी अले उकी हे सुर्द्यःयात स्वकी, लिपा हानं आकाशय् सुर्द्य क्यनी । अनं लिपा दकय् न्हापा अबुया ख्वाः स्वकी, थथे अबुं म्ह्याय्या ख्वाः स्वइबलय् अबुं दक्षिणा बीमाः । अनं लिपा बाह्रा तःम्ह मचायात सिन्हमू व ज्वलान्हाय्कं ज्वंकाः थःगु स्थान गणेद्यःया थाय् यंकाः पूजा याकाः थाकुलि नकिनं मचाया सिन्चय् सिन्दुर तय्का बी । थ्व खुन्हु निसे मचायात प्यन्हु तक म्वः ल्हुइके बी मखु । गणेद्यःया थासं लिहां वयाः, छेंय् दुकाय् न्ह्यः पिखा लखुइ मचायात बाह्रा छुय्गु व लं देछाना बीगु चलन दु । अनं मचायात तले यंकेधुंकाः बाह्रातःम्ह मचा व थाकुलि नकिंयात सच्छि व च्याकः समय पासः बियाः खेँय् सगं बी । दकय् न्हापा मचायात वहे समय नकी । सगं बीगु ज्या सिधलकि पाजु खलः पाखें हःगु सरुवा जाकीं बाह्रा छुइ, लं देछाना बी । अनंलि मेपिन्सं हःगु नं छसिकथं बाह्रा छुय्गु ज्या जुइ । बाह्रा पिकाखुन्हु बहनी पासापिं, थःथिति सकसित भ्वय् नकेगु चलन दु । भ्वय् वःपिं थः थितिपिन्सं लं व जाकि ज्वनाः मचायात देछाना बी, थथे ज्वना वःपिन्त बजि, वः, प्यता घासा तयाः भ्वय्ब्व थय्का छ्वय्माःगु चलन दु । बाह्रा पिकयाः कन्हय् खुन्हु सुथः न्हापा ख्युंसे च्वंगु इलय् दनाः बाह्राख्याःयात छानातःगु फुक्कं खुसी चुइके यंकी । अनंलि बाह्रा तय्गु ज्या फुक्क क्वचाइ ।

न्हापायागु हिसाबं बाह्रा तयातइ बलय् बाह्रा तःम्ह मचा बिरामी जुल धाःसा वासः याकेगु मिले मजूगुया कारणं कष्ट ननं मचा सीनं फु । यदि मचा सित धाःसा बाह्रा तःगु क्वथां दलिं ह्वखनाः तप्यंक छेलिइ क्वफाना गाडेयाय्गु परम्परा दु । बाह्रा तःम्ह मचायात मिजंतय्सं स्वय्मज्यूगु व थी मज्यूगुलिं फुक्कं ज्या मिस्तय्सं हे याय्माः । थुकिया नितिं अछुट जातिपिं हयाः प्रेतया संस्कार मेगु हे तरिकां याय्माः ।[३८] बाह्रा तःम्ह मचा सित धाःसा पिने यंका उइगु याय्मज्यू । अन्त्येष्टि संस्कार धैगु छगू यज्ञ कथं कयातःगु दु । उकिं मनू सिनाः उइगु धैगु द्यःयात छाय्गु

३८) कीर्तिब्रम्हानन्द जोशी - 'बाह्रा तयेगु -गथे तयेगु?' विश्वभूमि दँ १०, ल्याः ५८, २०५४ फागुण व पृ. २

खः । बाह्रा तइबलय् बाह्रा तःम्ह मचा सित धाःसा द्यःयात छाय्त लायक मजू, उकिं बाह्रा तइबलय् सीपिन्त गाः म्हयाः ल्हाकीगु याइ ।[३९]

न्हापा न्हापा बाह्रा तयन्त्यः मचाबलय् हे इहिपा यानाबीगु चलन दु । अबले इहिपा जूसां मिसा व मिजंयात छकू क्वथा मब्यूसें अलग अलग हे थ्यनीगु याइ । इहिपा जुइ धुंकूम्ह मिसामचाया न्हापांगु थी मज्यू जुलकि बाह्रा तयधुंकाः तिनि मिसा मिजंयात छकू हे क्वथा वी । थुकथं स्वय्बले बाह्रा तय्गु धैगु यौन जीवनया शिक्षा बीगु व जीवन न्ह्याकेया नितिं यौन स्वापू तय्त सक्षम जुल धकाः जानकारी बीगु खः । तर थौकन्हय् 'रजपात दोष निवारण' धकाः थी मज्यू जुइ न्ह्यः हे छँ परिवार पाखें उपर्यूक्त साइत स्वयाः थःपिनिगु अनुकुलता अनुसार मिसा मस्तय्त वर्ष मगाःनी बलय् हे बाह्रा तय्गु चलन जुया वल, गुकिं यानाः बाह्रा तय्गुया औचित्य न्हनावन ।[४०]

अथेहे थौकन्हय् सुधारया विषय धकाः न्हूगु बिचाः कथं भिक्षु अनगारिकापिं च्वनीगु विहारय् यंकाः मिसा मस्तय्त बाह्रा तय्गु नं याना हःगु दु । विहारय् मिसामस्तय्त शीलाचारिणी दीक्षा बीगु इमिगु लागि आवश्यक खः, तर थुकिं परम्परागत 'बाह्रा' या थाय् काय्फैगु स्थिति मदु । थ्व विधि बाह्राया विकल्प मखु इच्छानुसारया थप ज्या जक खः । थ्व विधिइ नैतिक शिक्षा बीगु खः, गृहस्थ जीवन स्यनेगु खःसा परम्परागत साँस्कृतिक विचारधारा नापं पाय्फु ।[४१]

२.२.३. इहिपा

न्हापा न्हापाला छुं मस्यूनिगु ई, मचाबलय् हे इहिपा यानाबीगु चलन दु । वि.सं. २०३३ सालय् ऐनया छैठौं संशोधनय् बाल विवाह सम्बन्धि ऐन पिहां वसेंलिं मचानिसें ब्याहा यानाबीगु चलन न्हनावंगु खः ।[४२] थौंकन्हय् काय्मचा वा म्ह्याय्मचा न्ह्याम्ह जूसां नीदँ मदय्कं इहिपा याइमखु, बरु व स्वयांनं छुं दँ लिपा हे इहिपा याय्गु चलन जुल । इहिपा याय्गु धैगु कूल परम्परा स्थीर याय्त सृष्टिया

---

३९) Rajendra Pradhan - Sacrifice, Regeneratio and Gifts: Mortuary Rituals among Hindu Newars of Kathmandu, Contributions to Nepalese studies, vol 23, Nov 1-January 1996 (P.P. 159-194)

४०) गणेश वज्राचार्य - नेवार संस्कार तया पूजाविधि, भोजपुर-नेपालभाषा मंका खलः, ने.सं.११२१ पृ २०

४१) च्वय्या पा.टि. ३६ या पृ.सं. २८

४२) च्वय्या पा.टि. १४ या पृ.सं. ३८

क्रम निरन्तर याय्त व गृहस्थी जीवन हनेत खः । थुगु क्रिया मानव जीवनय् जक मखु संसारय् जन्म जुक्व प्राणीपिन्त मदय्कं मगाःगु प्रकृतिया परम्परां सिर्जना जुयावयाच्वंगु प्रज्ञोपाय् स्वरूप खः । थुकिया लक्ष्य धैगु दाम्पत्य जीवन वा निम्हत्यपुली हीकेगु विधिविधान खः ।[४३]

इहिपायात मनूस्मृतीइ च्यागू बिया तःगु दु ।

१) ब्राम्ह विवाह - अबुं म्ह्याय् योग्य जुइवं स्वयं थःपिन्सं हे मिजंयात म्ह्याय् लः ल्हानाबीगु ।

२) दैव विवाह - अबुं म्ह्याय्मचा पुरोहितयात लः ल्हाकाः मिजंम्ह नाप इहिपा यानाबीगु ।

३) प्राजापत्य विवाह - थः म्ह्याय्यात योग्यम्ह मिजंनाप धर्मया पालना नाप नाप यानाः वनेगु बचं बियाः याइगु इहिपा ।

४) आसुर विवाह - थ्वः विवाह धैगु मिसाया छेँय् च्वंपिन्त मिजंपाखें धन बियाः याय्गु विवाह खः ।

५) गान्धर्व विवाह - मिसाया चाहना अनुरूप मिजंनाप ब्याहा याइगु ।

६) राक्षस विवाह - मिसा नाप सम्बन्धित थःथितिपिन्त ख्यानां दायाः मिसायात बलपूर्वक हयाः याइगु विवाह ।

७) आर्ष विवाह - वरपाखें मिसाया अबुयात सा बियाः म्ह्याय् हइगु ।

८) पैशाची विवाह - मिजं नं छलकपत याना मिसा ल्हाःतय् लाकाः याइगु विवाह ।

थुकथं इहिपा थी थीकथं याय्गु चलन दु । नेपालय् नं उत्तर पट्टी पाण्डव विवाह धकाः न्याम्हेसिनं छम्ह मिसायात ब्याहा याय्गु चलन खनेदनी ।[४४]

झीगु नेवाः समुदायया समाजय् छेँया परिवारया इच्छाकथं याइगु इहिपा, मिसा व मिजं निम्ह दथ्वी यःत्यः यानाः याइगु इहिपाया प्रचलन अप्वः खनेदु । यःत्यः यानाः जुइगु इहिपाय् विधि व्यवहार कथं छुं व्यवहार याय्म्वाः । लँमि तयाः धाय्काः याइगु इहिपायात प्रचलित कथं कयातःगु दु ।

---

४३) च्वय्या पा.टि. १५ या पृ.सं. ४

४४) च्वय्या पा.टि. ८ या पृ.सं. ३६-३७

ब्याहाया नितिं दकले न्हापां थःथिति, इष्टमित्र, लँमिपाखें भौमचा मालेगु ज्या जुइ । अनं लिपा मिजं मिसा निम्हसिगु जातः तू, मतू स्वय्त ज्योतिष थाय् जातः ज्वनाः वनी । थथे इहिपाया नितिं मिजं स्वयां मिसाया उमेर छुं दँ कम जुइमाःगु आपासिया धापू दु । तर यःत्यः इहिपाय् थ्व नियम लागु जुइमखु । जातलं तुल धाय्वं मिजं मिसा निम्हसिया म्ह स्वय्गु ज्या जुइ, निम्हसियां चित्त बुझे जुल धाय्वं ब्याहाया खँ क्वःछी ।

ग्वय् व लाखा बीगु

ब्याहाया नितिं खँ क्वःछी धुंकाः दकय् न्हापा लाखा बिइगु वा काय्गु ज्या जुइ । लाखा यंकीबलय् ग्वःगु १० ग्वः ग्वय् (तग्वःगु), निकः मरि (साखः इमू ल्वाकछ्याना दय्कातःगु ग्वारागु मरि), चाकु, दां, वसः, सिन्ह, न्हाय्कं, ककीचा, सँचिका, चुरी आदि समाःज्वलं तयाः लँमि व माजु जुइम्ह भौमचा जुइम्हेसिया छेँय् लाखा/ग्वय् ब्यूवनी । थथे ज्वनावनीबलय् छेँय् दुहां वनेन्त्यः लँमिं सुकुन्दा च्याकातिनि दुहाँ वनी । भौमचा जुइम्हेसित लाखा हःगु फुक्कं ज्वलं लःल्हानाबी, लाखा ब्यूवःपिं सकसितं बाँलाक भ्वय् नकाः छ्वये माः । लाखा बी धुनेवं बाँलागु साइत स्वयाः दिं क्वःछी ।

पय्नबिया भ्वय् व म्ह्याय्मचा पितबीगुः

उपर्युक्त साइत स्वयाः दिं क्वःछी धुंकाः म्ह्याय्मचा बियाछ्वय् छन्हु न्ह्यः पय्न बिया भ्वय् नकी । भ्वय् वइपिं थःथिति, पासापिंसं म्ह्याय्- मचायात क्वसः ज्वनाः वइ । म्ह्याय् मचायात क्वसः बीगु सरसामानय् छेँपाखें न्हापा न्हापा ला सन्हू बी, तर थौं कन्हय् दराज बीगु चलन दु । अथेहे मेमेगु सामानत सुकुन्दा सहित पूजा ज्वलं धातुया भारा, लःथल, घः, करुवा, नसाज्वलं ज्वरय् याय्तमाःगु थलबल, अथेहे ब्यवहारया नितिं माःगु फुक्क सामान ज्वलं क्वसः बीमाःगु चलन दु ।

लाखा यंकूबलय् चाकु लःल्हानाच्वंगु

ब्याहा भ्वय् वा पयन बियाः भ्वजय् मू भ्वय् छन्हु वा निन्हु न्ह्यः छ्वयलाभूया रूपं छेँय् पितृया नापं श्राद्ध याय्माःगु परम्परा दु । पयन बियाभ्वय् खुन्हु बहनी ब्याहा याइम्ह मिजंया छेँपाखें सगंज्वलं ज्वनाः मिजंया निनि, पाजु नापं प्यम्ह वा खुम्ह मुनाः निकःख्यः वइ । थथे वःपिन्त भ्वय् नकाः छ्वइ । निकःख्यः वंपिं लिहां मवयकं भम्चा काः वनीपिं वनीमखु । नेवाः समुदायया ज्यापु समाजय् अप्वःसिया लँ स्वः वनीवले बाजंखलः थःगु हे त्वाः गुथिया दापा बाजंखलः वनीगु चलन दु । तर थौंकन्हय् धाःसा अप्वःसिया बाछै बाजं हे छ्यलेगु यानाहःगु नं खनेदु । पयन वियाछ्वइ खुन्हु नसंचा ई जुइ न्ह्यः हे बियाछ्वइम्ह थः म्ह्याय्मचायात ब्यवहारय् ह्वनेधुंकूपिं त्यपू जीवन हनाः दाम्पत्य गुह्यज्ञानया अनुभव दय्धंकूपिं निनि, तःमां, चमां, तता आदि नातेदार मिसापिं च्वनाः समाः याकु याकुं थःपिनिगु अनुभव कथं दाम्पत्य जीवन गुकथं न्ह्याकेगु धैगु गोप्य शिक्षा ज्ञान बीगु नं चलन दु ।[४५] थथे समाः याके सिधय्के धुंकाः थःथितिपिं व छेँजःपिन्त ग्वय् फय्केगु व क्वसः लःल्हाय्गु ज्या जुइ । अनंलिपा सगं बियाः थाय्भु भ्वय् नकी । चिपं थी धूंकुगु थाय्भु कलः वाय्गु धकाः पितयंकाः छ्वासय् वाय् धुंकाः माजुम्हेसिनं भम्चायात ल्हाः ज्वना थनी अले म्ह्याय्मचाया पाजुं वा दाजुं लुकुंछिनाः दुली तय्यंकी । थौकन्हय् दुलीया छ्यला अपाय्सकं मजुइ धुंकल, अप्वः यानाः मोटरय् हे तयाः यंकीगु चलन दु ।

म्ह्याय्मचा पितबी न्ह्यः थाय्भु चिपं थियाच्वंगु

४५) च्वय्या पा.टि.१४ या पृ.सं. ३९

लसकुस व ह्वंकेगु

भम्चा ब्याहा याःम्हेसिया छेँय् थ्यनेधुंकाः पिखालखुइ थनाः माजु जूम्हेसिनं प्यख्यरं च्वकाबजि ह्वलाः, सगं सिन्हः तिका, ह्याउँथ्वं तुति सिकाः, जाकि, स्वाँ, सिसाबुसा तयाः सिँफं लुनाः लसकुस यानाः ताःचा ज्वंकाः लःधाः हाय्का भम्चायात छेय दुत ब्वनायंकी । थथे लसकुस याइम्ह माजुम्ह विधवाम्ह मज्यू । यदि विधवा खःसा, माजु जुइम्ह स्वयां क्वकालि तर मेपिं स्वयां थकालिम्हेस्यां याय्माः । पय्न बिया छ्वइबलय् म्ह्याय्मचा नापं लिक्व छ्वय्गु धकाः बाता छगः, करुवा छगः व किसली छगः तयाः छ्वय् माःगु चलन दु । अथेहे म्ह्याय्मचाया नाप समुलु वनीगु धकाः निनि, तता, केहेँ, चमा मध्ये छम्ह पासा वनी ।

भौमचायात लसकुस याना दुतयंके धुंकाः भम्चा पाखें छेँया जः सकसितं ग्वय् बिइकी, दकय् लिपा छेँया हाःमा जुयाच्वंपिन्त वा माजु, बाःजु जुइम्हेसित बीगु चलन दु वा थथे ग्वय् काइबलय् मचांनिसें अर्थात क्वकालीनिसें काय्गु चलन दु ।

मिजं थाय् छेँय् सब्जंब्व नकाच्वंगु

अनं लिपा ह्वंकेगु ज्या जुइ । ह्वंकेगु धकाः काय्मचा व भौमचा निम्हसिगु छ्यं ल्वाकाः, गुभाःजुं मन्त्र ब्वनाः, जाकि, स्वां, सिसाबुसा तयाः सिँफं लुइगु परम्परा दु । थ्व धुंकाः थाय्भुइ भ्वय् ज्वलं फुक्क तयाः न्यागः सलिखय् ह्याउँथ्वं, थ्वं, अयलाः,

दुरु, लः, पञ्चरस तयाः भ्वय् ब्वया दथुइ लाक्क च्वकाय् तपाःगु वःया द्यःने बुत्ता कियातःगु फसिया तःकूगु सभुजं खयूपिइ निगः छ्यँ दूगु भतुमरि तयाः सभुजंब्व मोसय् दिकाः न्ह्यच्याकी । सभुजंब्व मिसा मिजं निम्हसित नकी, नियमकथं सभुजं व थाय्भु ताःलाकेत चय्प्यता घासा तय्माःगु धापू दु। सभुजंब्व निम्हसिनं नय्भाय् यानाः चिपं थिइकाः उकि साय्माःगु साय्धुंकाः धौ, सिसाबुसा तयाः क्वचाय्काः फुकीज पाखें ल्ह्वनायंकाः छ्वासय् वाय्यंकी । थ्व फुक्क ज्या सिधलकि फुकी खलःपिं दक्व मुनाः छगू हे क्वथाय च्वनाः भिन्हु भ्वय् वा ग्वय्काः भ्वय् नइ, गुकियात गोष्ठी भ्वय् नं धाइ । थ्व भ्वजय् थः फुकी खलः बाहेक मेपिं दुथ्याइ मखु, तर थ्वँ त्वंकीम्ह म्ह्याय्मचा छम्ह जक दुकाइ । थ्व याये धुनेवं भम्चा फुकिजय् दुथ्याइ ।[४६] बहनी भ्वय् वःपिं थःथितिपिन्त भ्वय् नके न्ह्यः भम्चापाखें गुथियार खलः, ब्याः दूगु कथं नाता क्यंपिं व थःथितिपिन्त ग्वय् बीगु चलन दु । थथे भम्चाया ल्हातं भ्वय् काइबलय् भम्चायात ध्यबा बीगु नं चलन दु। भ्वय् नये सिधइथें च्वनेवं ब्याहाः याम्ह काय्मचां भ्वय् वःपिन्त छेँखां छम्हेसित अँथ्यामरि छता छता बी, अले दकय् लिपा भ्वय् क्वचाय्कित भम्चां अय्ला लुइकेबी ।

ख्वाः स्वःवनेगु

म्ह्याय्मचा पित बी धुंकाः थःछेँ खलः थः थिति व पासापिं मुनाः ख्वाः स्वः वनी । थ्व दिन भम्चा दुकाः खुन्हु हे बहनी वा छन्हु, निन्हु लिपा नं याइ । ख्वाः स्वकेगु थाय् थःछेँ पाखें ल्यइ । थथे ख्वाः स्वय्गु धकाः थःछेँ पाखें ख्वाः स्वःवःपिं सकस्यां थः म्ह्याय्मचायात ध्यबा लःल्हानाः ख्वाः स्वइ । थथे वइपिन्त मिजं पाखें तुच्चाब्व व ख्वाः स्वय् मरि तयाः अय्ला, थ्वं यत्तले त्वंकेमाःगु चलन दु ।

वंजला

काय्मचा व भौमचा ह्वंकूगुया कन्हय् खुन्हु वा मूभ्वयया कन्हय् खुन्हु वंजला वनीगु धकाः ब्याहा याःम्ह काय्मचा, भम्चा, माजु, लमिँ, भम्चा नाप समुलु जुयावःम्ह, पासापि छम्ह निम्ह व भ्वजय् सुलिं जूपिं पकनाय्पूजा वनी। वंजला वनीबलय् द्यःयाथाय् किसली छायाः ग्वय् तयाः पूजा याय् धुंकाः द्यःया न्ह्यने च्वनाः भम्चायात भाःत जुम्हेसिनं छ्यनय् सिन्चा तय्की। परम्परांनिसे जुयावयाच्वंगु संस्कारकथं

---

४६) वहे पृ.सं. ४२-४३

ख्वाःस्वयाच्वंगु

भाःतम्हेसिनं सिन्चाय् सिन्हः तय्के धुंकाः तिनि कलाः व भाःतया कथं नाता क्यनी ।[४७] वंजला वनीगु चलन गुलिसियां पकनाजोल गणेद्यः थाय् दु, तर अप्वःसिया विज्यासः द्यःथाय् वनेगु चलन दु । वखुन्हु हे भ्वय्लय् ग्वाहालि याःपि, थःथिति, पासापिं सकलें सःता लसतां ससुपूजा भ्वय् न्याय्की । ससुपूजाया कन्हय् खुन्हु भ्वजय् ज्या याना ग्वाहालि याःपिं सकसितं सःताः भिंबेली याकेगु चलन दु । भिंबेली धकाः वःपिं सकसितं बहनी जा नकी । वहे खुन्हु सकसितं बेलाब्व विइगु धकाः ज्वःपस्ता मरि बिया छ्वइगु चलन दु ।

जिलाजं दुचाय्केगु

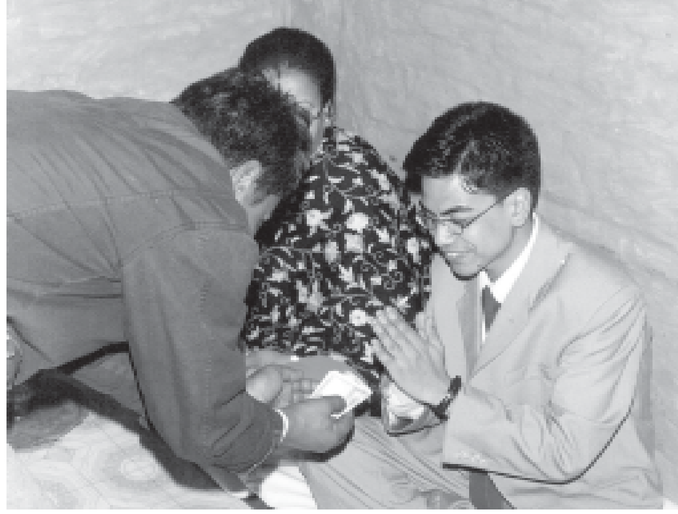
वंजला धुंका छन्हु वा निन्हु लिपा जिलाजं दुचायकी । लमिँ, जिलाजं व जिलाजंया पासा छम्ह याना स्वम्ह जिलाजं दुचाय्के थाय् वनी । जिलाजं दुचायेकेगु धकाः जिलाजं जूम्हेसिनं ससःया जःपिं व फुकी खलः सकसितं ग्वय् बिइ । ग्वय् काइपिन्सं जिलाजंयात ध्यबा बीगु चलन दु । ग्वय् बीगु ज्या क्वचाय्वं म्ह्याय्मचा व जिलाजंयात नापं फ्यतुकाः कापः द्यःछाना सगं बी । अनं लिपा जिलाजं नाप वःपिं लमिँ व पासाम्हेसित बांलाक भ्वय् नकी । जिलाजं दुचाय्केगु ज्या फुक्क सिधय्काः लिहाँवनी बलय् म्ह्याय्मचायात बजि, ला, थ्वँ छस्वँमा तयाः ब्यकुं बिया छ्वय्गु चलन दु । जिलाजं दुचायके सिधय् धुंकाःतिनि निम्हत्यपूयात नापं थ्यनी । जिलाजं

४७) च्वय्या पा.टि. १४ या पृ.सं. ४५

दुचाय्के मसिधःतले म्ह्याय्मचा नापं समुलु च्वनाः वंम्ह पासाम्ह नाप हे च्वनीगु चलन दु । थ्व खुन्हुनिसें समुलु च्वंम्ह वनी मखु ।

जिलाजं दुचाय्के सिधलकि मिसा व मिजंया छेँय् इहिपाया ज्या लगभग क्वचाइ । जिलाजं दुचाय्का वंम्ह म्ह्याय्मचायात कन्हय्खुन्हु थःछें पाखें सःतः वनी । थथे सःतः वनीगु यात लिलाधु वा लिराजु धाइ । लिलाधु सःता हःगु दिन निसें थःछेँय् प्यन्हु तक चाहिनाः भाःतया छेँया परिवारया थकालिम्ह वा माजुम्ह वनाः काः वय्काः लिहाँ वनी । अले लिपा न्ह्याबले थःछेँय् वःसां ज्यू । इहिपाया ज्या क्वचाय् धुंकाः छुँ दिन लिपा थःछें खलःया स्याःपिं थः थितिपिन्सं म्ह्याय्मचायात पय्नजा नकेगु धकाः सःताः कापः ब्यःछानाः सगं बीगु चलन दु । म्ह्याय्मचायात बियाछ्वय् न्ह्यं थःथिति पाजु खलः पिन्सं सता जा नकाः लं पाः तया सगं बीगु मेमेगु जातया नं दु ।

नेवाः समुदायया ज्यापु समाजय् संस्कृति संस्कारकथं लाखा कयाः रीतिथिति कथं

जिलाजं दुचाय्का च्वंगु

विधिपूर्वक ब्याहा जूपिनि बिस्कंया छगू चलन परम्परां निसें दु । यदि ब्याहा जुयाः छुँ दिं, महिना, दँ वा गर्भवती मजूनिगु इलय् भाःत सित धाःसा थः भाःतया सी उथय् मयानिबलय् वा सीम्हय् मि मतःनिबलय् मिसां सीम्हय् ग्वय् लिततयाः भाःत नापंया स्वापू त्वथलेगु वा पारपाचुकेगु परम्परा दु । थथे ग्वय् लितत्य् धुनेवं ब्याहा जुइधुंकाः भाःत सीसां बर्खि च्वनेम्वाः । न्हापा ब्याहा याय् न्ह्यः गथे खः उग

हे पवित्रकथं थः छैंय् हे लिहां वनीगु धापू दु । व मिसायात हानं ब्याहा याय्गुली छुंकथं पंगः वइमखु । थुगु कथं नेवाः ज्यापु समाजय् मिसापिन्त परम्परांनिसें हे धार्मिक, सांस्कृतिक, सामाजिक व व्यवहारिक कथं स्वतन्त्र मौलिक अधिकार व मान्यता बियातःगु खनेंदु ।[४८]

२.३. ज्याजंक्व संस्कार

भ्रीः नेवाः समाजय् जक विद्यमान थ्व ज्या जंक्व धकाः बुढाबुढीबलय् याय्गु संस्कारया् तःधंगु महत्व दु। नेवाः संस्कृतिया दर्शन कथं न्हापा तान्त्रिक साधना यानाः देवत्व प्राप्त यानाः सिद्ध जूपिं नं दु। तर सुं मनूनं दीर्घायु प्राप्त यानाः म्वानाच्वंसा, इमित नं ज्याजंक्व याना द्यःया थाय् बियाः सम्मान याय्गु चलन दु। अथेहे जंक्व धइगु थः मां अबु, माजु बाजु बुढाबुढि जुइवं थः काय् म्ह्याय्, भौमचापिन्सं हनेकथं ताःआयुया कामना याय्गु नं खः । जीवनय् मनूया शरीर ज्वना हे द्यः जुइ दइगुलिं ज्या जंक्व याय् खनीगु तःधंगु भाग्य्या खँ धाइ । उकिं ज्या जंक्व याइ बलय् खतय् तयाः सकसिनं द्यःकथं जंक्व जूम्हेसिया पाखें सुवाः काइ । थुगु इलय् ज्याजंक्व जूम्हेसिनं सुवाः ब्यूगु सितिकं वनीमखु धैगु धापू दु । ज्या जंक्व छकः जक मखु यदि लिपानं म्वाना हे च्वन धाःसा न्याकः तक याइगु चलन दु। ज्या जंक्व आपासिया स्वकः तक जक याइगु हे खनेदु ।

ज्याजंक्व याय्त दकले न्हापा भुजं (नाय्) बाजं व काःभुजंयात काहा पुइकाः ज्याजंक्व याइम्हेसिया म्ह्याय्मस्तय्स ज्याथाया कुम्हाःतय्थाय् वनाः अय्लिं मय्लिं जंक्व द्यः काः वनेमाः । थथे काःवनेबलय् पूजा ज्वलं, समय ज्वलं ज्वनावनाः जंक्व द्यः काय्थाय् पूजा यानाः सकसित समय् नकाः द्यः कयाहइ । जंक्वद्यः कया हयाः जंक्वशालाय् स्वनाः पूजा याइ । गुभाजुं विधिपूर्वक जंक्व शालायः पूर्ण कलश स्वनाः जज्ञयाना पूजा याइ । थथे पूजा याना न्हापांगु ज्याजंक्व याइ, गुकियात भीमरथारोहण धाइ । थ्व ज्याजंक्व न्हय्न्हय्दँ, न्हय्ला व न्हय्न्हु दुखुन्हु साइतय् गुभाःजुं विधिपूर्वक पूजा यानाः जंक्व याःम्हेसित सिँयागु खतय् तयाः काय्म्ह्याय्, छय्छुइपिं, थःथितिपिन्सं सालाः थःगु लागा चाः हुइकी । थथे चाःहिके बलय् दकले तःधिकःम्ह काय्नं कुम्भकलश ज्वनां जंक्वखःया न्ह्यःन्ह्यः वनी । जंक्वखः साली बलय् लँय् तुयू कापःया बासा लायाः खः सालेगु परम्परा दु । निक्वःगु ज्या जंक्व

४८) वहे पृ.सं. ५०

जज्ञशालाय् पुजा यानाच्वंगु

चय्च्यादँ, च्याला व च्यान्हु दुखुन्हु साइतय् याइ, थुकियात देवरथारोहण धाइ। स्वक्वःगु ज्या जंक्व गुइगुदँ, गुला व गुन्हु दुखुन्हु याइगु खः, थुकियात महारथारोहण धाइ।[४९] न्हापांगु व निक्वःगु ज्याजंक्व याइ बलय् खतय् तयाः सालाः थःगु त्वाः इलकाय् चाः हिकीगु खःसा स्वक्वःगु ज्या जंक्व याइबलय् जंक्व खःयात क्वबियाः थःगु इलाका चाःहुइकाः छैँया लुखां दुत मयंकुसें झ्यालं स्वाहाने वा सिँबाला तयाः दुत यंकेगु चलन दु। ज्या जंक्व याय्गु संस्कार रत्नकाजी बज्राचार्य जुया सफू 'नेवाः संस्कार संस्कृतिया ताःचा'य् स्वकः तक च्वय् न्ह्यथना थें हे उल्लेख यानादीगु दु, तर बलदेब जुजुं थः गु सफू नेवाः संस्कार व उकिया विधिइ ज्याजंक्वयात न्याक्वः तक याइ धकाः धयादीगु दु। न्हापांगु - न्हय् न्हय्दँ, न्हय्ला, न्हय्न्हु दुखुन्हु याइगु भीमरथारोहण, निक्वःगु - चय् स्वदँ व प्यला दूगु दिंखुन्हु याइगु चन्द्ररथारोहण, स्वक्वःगु - चय्च्यादँ, च्याला व च्यान्हु दुखुन्हु याइगु देवरथारोहण/महारथारोहण। प्यक्वःगु - गइगुदँ, गुला व गुन्हु दतकि याइगु दिव्यरथारोहण। न्याक्वःगु - सच्छि व च्यादँ, च्याला, च्यान्हु दतकि याइगुयात महादिव्यरथारोहण धाइ।[५०]

ज्या जंक्व स्वक्वःगु जंक्व जूपिं तक भीसं खंकेफु, थ्वया लिपायागु प्यक्वःगु व

४९) च्वय्या पा.टि. १४ या पृ.सं. ५१
५०) च्वय्या पा.टि. २० या पृ.सं. ४८

न्याक्वःगु जंक्व खंके तसकं थाकु न्यना जक तयागु दु। थथे न्याक्वः तक जंक्व याइगु हिन्दु धर्म कथं दिं ल्याः खाना न्यादँ न्यादँ दतकि याइगु खः। रत्नकाजी बज्राचार्यजुया धापु कथं बौद्ध परम्परा कथं जंक्व याइ बलय् दिं ल्याः खाय्गु मयासें निक्वःगु च्यय्च्यादँ, च्याला व च्यान्हु दुखुन्हु याइसा स्वकःगु जंक्व गुइगुदँ, गुला, गुन्हु दुखुन्हु याइ।

कुमाःनं अय्लिंमय्लिं जंक्वयः दय्काच्वंगु

स्वकःगु जंक्व देवरथारोहण व महारथारोहण याय्वं मनू देव तुल्य जुइ धैगु धारणा दु। अथेहे जुयाः थुगु इलय् जंक्व याःम्हेसित खतय् तयाः काय् म्ह्याय्पिन्सं क्वबुयाः चाःहिकाः भ्यालं थकाय्गु याइ। थुगु ईतक म्वाना च्वंपिं ज्याथजिथिंतय्त क्वंचाय् तयाः क्वं तछ्याना, मचा बुइबलय् थें यानाः क्वंचां पिने पिकाइ, थ्व धैगु व मनूयागु पुनर्जन्म खः धैगु धारणा दु।[५१]

अय्लिंमय्लिं जंक्वयः कयाहःगु

ज्याजंक्व याइबलय् बुढाबुढी निम्हतिपूनं जीवित दनीगु खःसा भाःतम्ह छम्हसिगु

---

५१) च्वय्या पा.टि. ८ या पृ.सं. ४४

दँया साइतं निम्हसिगु छक्वलं जंक्व जुइ । अबले मिसाया उमेर कथं जुइमखु । अथे ज्याजंक्व याइबलय् मिसाम्ह वा मिजंम्ह न्ह्याम्हसिगु जंक्व जुसां नं न्हाय्पनय् पुनाय्चा नांया भिंपु व इउँ थुनातःगु लुँयागु चाःचा मतिइकुसें मगाःगु परम्परा दु । ज्या जंक्व यायधुंकुपिं सूं नं सित धाःसा सिथं यंकीबलय् न्हापा जंक्व याः बलय्यागु जंक्व खतय् तयाः सिथं यंकेमाःगु धापू दु ।

जंक्व खः सालाहयाच्वंगु

२.४ अन्त्येष्टि संस्कार

मनू जन्म धुंका मृत्यु जुइगु छगू सत्य खः । थुकीयात भ्रीसं प्राकृतिक प्रक्रियाया कथं स्वीकार यानाः थः थःगु धार्मिक एवं जातीय परिवेशय् अवलम्बन याना वयाच्वनागु दु ।[५२] थ्व संस्कार मनूतय् जीवनया अन्तिम संस्कार खः । वा जीवनया अन्तिम अध्यायया समाप्ति धैगु हे अन्त्येष्टि संस्कार खः । म्वानाच्वंगु इलय् नं थःगु जीवन कालय् छुं विघ्न वाधा मवय्मा धकाः थी थी संस्कारत याना वयाच्वंगु दु । अथेहे सी धुंकाः नं दिवंगत आत्माया शान्ति, दुर्गति मोचन व स्वर्गय वास लाय्मा वा पनुर्जन्म बालाःथाय् जुइमा धैगु कामनायासे थ्व अन्त्येष्टि संस्कार न्ह्याकाच्वंगु खः ।[५३]

सुं मनू मृत्यु जुइवं पूर्ण रूपं मनूया अन्त जुइमखूगु मनुतय् विश्वास दु । भ्रीगु शरीर व आत्मा निगू फरक फरक जुइगुलिं मनू सी बलय् म्हया जक अन्त जुइ आत्माया अन्त जुइमखु । सी धुंकाः नं परिवार थःथितियात त्याग याय् फैमखु, वयागु आत्मा छेँय् च्वना हे च्वनी । उकिं सीम्हय् मिं तयाः संस्कारित यानाः पितृलोकय् प्रवेश जुइफय्मा धकाः सी धुंकाः अन्त्येष्टि संस्कार याय्गु परम्परा दु ।[५४]

---

५२) च्वय्या पा.टि. ४० या पृ.सं.
५३) च्वय्या पा.टि. २ या पृ.सं. २९६
५४) च्वय्या पा.टि. ८ या पृ.सं. ४५

अन्त्येष्टि संस्कार मनू सीधुंका जक मखु सिम्हेसित सदगति प्राप्त जुइमा धकाः सी न्ह्यः हे याइगु थीथी ज्या दुक । प्राण त्वःतिइथें च्वनेवं बँ थिलाः सु लायाः सुइ थ्यनी । यदि लासाय् हे सित धाःसा अगति जुइगु जनविश्वास दूगुलिं सीथें च्वनेवँ सौ बयँ तय्गु चलन दु । सुइ थ्यने धुंकाः सासः व नाडीया गति स्वयाः अन्तिम सासः दनिथें च्वनकि इलं लाःसा क्वल्लाय् तुति दिकाः करुवां लःधाः हाय्काः अष्टजलय् लाकेगु नं चलन दु । प्राण त्वःतीथें च्वंकाः अन्तिम सासः दनी बलय् सीम्हय्सिया म्हुतइ लुँ छकू तय्काबी । सीधुंकाः सीम्हय् गां त्वपुइका छ्यँफुसय् व लिक्वय् पाल्चाय् चिकं तयाः सिकिमत च्याकी । सीम्हय् द्यःने ईंचा, चक्कु वा न्ह्यागुसां नंयागु ज्याभः तइ । थथे म्ह्य् ज्याभः मतल धाःसा पिहाँवनेधुंकुगु प्राण वायु पुनः सीम्हय् तुं वनीफु, अथे जुल धाःसा व मनू अगति जुइगु धारणा दु ।

थुलि याय्धुंकाः मन्त धइगु खबर थःथिति, फुकी तय्त कंके छ्वइ । सी यंकेत मदय्कं मज्यूगु सनाःगू खलः, गुथियार खल व भुजंयात सः कंकेछ्वइ । अथेहे सी थाय्यात मजि मगाः पिं म्ह्याय्मचा, भिनामचा, पाजु खलः पिन्त नं सःकंकेछ्वइ । सनाःगू खलः व गुथियार खलः पाखेँ सीम्हय् द्यवं फाय्की । म्ह्याय्मचा, भिनामचा, स्याःपिं थथिति पाखें नं सीम्हय् फाँगा फय्केमाःगु चलन दु । थथे सीम्हय् फाँगा तय्केगु ज्वःलाके मज्यू, बेज्वः जुइमाः, गथे - छम्ह, स्वम्ह, न्याम्ह कथं बेज्वः लाकाः फाँगा तय्केमाःगु चलन दु ।

सीम्ह उठेयाय् न्ह्यः मिँ तइम्हेसिनं दुकापिकां तीगु धकाः सौबं थिला सीम्ह म्हयलेगु, सीम्हय् तुयुगु कापतं भुनाः, सीम्हसिया कपालय् सिन्ह तिकाः जातलं चिकाः म्हुतइ कँय्या ख्वला भ्वपुइकेगु, मिं तइम्हेसिन हे सीम्हय् क्वं निसें मुलसुकां इतिइति सुइके वियाः सीम्ह पुलुइ थूतुलाः चिइगु आदि याइ । थुलियाय् सिधय्काः सिनां वंम्हेसिया वसः, सुखु व जनी तयाः चिनाः मिसाम्ह फुकी खलकं छ्वासय् वाय्यंकी । सीम्हेसिया ल्वय् मपुनेमा धैगु धापू कथं थथे याइगु खः । छ्वासय् वानाः वय्धुंकाः सीम्हेसिया लिक्वय् च्याकातःगु सिकिमत यंकाः छेँया पाखाक्वय् तयाः भाजनय् सु व सपा तयाः च्याकाः, पाखाकुं थनाः भुजंयात पाःचा वाकाः सीम्ह कूतालय् तयाः पिखालखुइ दिकाः स्वांमाः, ताय्माः आदि तयाः ताय्, जाकि, अबीर, ध्वबा ह्वलाः, म्ह्याय्मस्तय्त वा ह्वय्काः सीबाजं थाकाः सिथं यंकी । वा ह्वलीपिं म्ह्याय्मस्त नं बेज्वः हे जुइमाः । वा ह्वलावनीपिं म्ह्याय् मस्तय्त ज्वनेत छम्ह छम्ह पासा दइ, थुपिं मां बौ मदय् धुंकूम्ह जुइमाः, मां, अबु

दुपिन्स ज्वने मज्यूगु धापू दु । अथेहे सिम्ह क्वबुइगु ज्या नं मां, अबु दनिपिन्सं याय् मज्यू । थथे सिथं यंकीगु निगू कथं दु । कय्तापूजा वा इहि मयाःनिम्ह जूसा मचाल्या कथं सीम्ह कूतालय् मतसें ल्हातिं जक फयाः सिथं यंकेमाःगु चलन दु । कय्तापूजा वा इहि याय् धुंकूम्ह जूसा सीम्ह कुतालय् तयाः प्यम्हेसिनं क्वबुइकाः सिथं यंकी । सिथं यंके धुंकाः छेँय् छखां बँपुनाः, उगु धू फुक्क मुनाः पिचाय् तयाः बं पुयागु तुफिनं तयाः छ्वासय् वाय् यंकी ।

दीपय् थ्यंकाः विधिवत सिंपँया द्यःने तयाः म्हक्वब्यूपिं, ख्वयावःपिं सकसितं अन्तय् श्रद्धाञ्जली रूपय् लः त्वंकी । सीम्हसित लः त्वंकेबलय् मचांनिसें शुरु यानाः दकय् लिपा मि तइम्हेसिनं त्वंकेगु चलन दु । थः पिनिगु जातीय संस्कारकथं सीम्हेसिया दकलय् सतीगु पारिवारिक नाता क्यंम्ह मनुखं मि तय्माः । सीम्ह सिँपँय् तय्धुंकाः लः त्वंके सिधय्का, तु:ति क्वय् च्वनाः लिक्व प्यँथय्गु ज्या जुइ । थ्व लिक्व प्यँथय्त गुभाजु हे पुरोहित जुइमाः धयागु मदु, गुथियार खलः पाखेँ हे प्यँथय्गु पूजा याय्ज्यू । लिक्व प्यँथय्गु धैगु पन्छिया कुलय्, पशुया कुलय्, प्रेतया कुलय् जन्म मजुइमा धैगु मनंतुनाः याइगु खः । थ्व च्वका बजियागु स्वंगः पिण्ड थइ, थुकियात कागपिण्ड, स्वानपिण्ड, प्रेम पिण्ड धाइ । थुलि याय् सिधय्वं मिं तयाः अन्त्यय् संस्कार सिधइ । सीमुकाः सीम्ह च्याकुगु ह्यंग्वाःया मनू ज्यानाः हथं मिखा, कौ म्हुतु तया मि तःम्हेसिनं पूजायानाः ह्यंग्वाः खुसिइ चुइकेछ्वइ, गुकियात सी मुंकेगु धकाः धाइ । सी ममूतलय् सिथं यंकूबलय् वंपिं फुक्क च्वना च्वनेम्वाः । सीम्हय् मि तय् सातं छेँय् लिहा वइ । छेँय् थ्यंकाः ख्वयावंपिं सकसितं पिखालखुइ भ्वःलिं थनाः इका पःका च्याकाः ताःचा लःल्हानाः बलिं पिइधुंका तिनि छेँय् दुहाँ वने जी ।

सी मूगु सुचं वय्वं स्याःपिं म्ह्याय्मस्त, सम्धि खलः, पाजु खलः सकसिनं बजि, मरि, अय्ला ज्वनावयाः सीथाय् छेँया परिवारपिन्त चिपं थिइकः वइ । सीम्ह तःगु थासय् नं बजि, मरि, अय्लाः, दुरु आदि तयाः सीम्हेसित म्ह्याय्मचापाखें ब्व छब्व तयाः भ्यगतं त्वपुयाः उकीया द्यःने पाल्चाय् चिकं इताः तयाः सिकिमत छप्वाः मदिक च्याका तय्माः । चिपं थिइकः वइबलय् ज्वनावःगु न्हापां भाग फ्यानाः उकी निं तइ, लिपा तिनि छेँजःपिनि चिपं थी ।

सीगुया कन्हय् खुन्हु सुथः न्हापां थःथिति, पासापिं, त्वाःबाःया खलःपिं, सनागु खलः सकलें बिचाः वइ । सीगुया कन्हय् खुन्हु वा कंस खुन्हु फुकीजःतय् मिसापिन्सं सी

छँया थःथितिपिंथाय् ब्याः कंवनी। सीगुया प्यन्हुंनिसें खुन्हुया दुने लोचाः वा ब्याःवनीगु धका थःथितियापाखें मिसापिं बहनि बजि, चि, पालु, साखः, धौ ज्वना वइ। सीम्हेसिया नाता स्वापूया विशेष तगिं कथं फँब्याः व त्यःछिब्याः धकाः निथी कथं वइगु चलन दु। फँब्याः धकाः बजि खुमना व त्यछिब्याः धकाः बजि प्यमना लीया बाताय् तयाः ज्वनावइ।

सीगु, खुन्हु दु खुन्हु गुथियार खलः, सीम्ह क्वविया वंपिं, वा ह्वःपिं व म्ह ज्वंपिं सःता सकलें बहनी सःता लोचा बजि नकी। थ्व खुन्हु म्हयाय् मचां ज्वरेयाना न्याता घासा तयाः नइ, थुवले ला तयाः नय्मज्यू। सिना न्हयन्हु दुखुन्हु म्त्यायम्स्तयसं ज्वरे याना, फुक्कं न्हय्ता किसिमया नसात्वँसा ताःलाकाः पिखालखु सुलायाः त्वाःजं नं पूजा यानाः न्हय्न्हुमा तइ। न्हय्न्हुमा खुन्हु हे बहनी पाखाजा खाय्गु धकाः तपाःगु लप्तय् बांलाक घासाता, मरि तयाः जाभ्वय् तयार यानाः थ्वँ, अय्लाः, लः सलिखय् तयाः भ्वय् ब्वय् द्यःने तइ, छँया परिवार फुक्क थहाँ वने धुंका बहनी लिबाक्क भ्वय्ब्व द्यःने चिकं इताः तयाः मत च्याकाः छँया भ्यालं पिने पाखाक्वय् म्त्याय्मचां भ्वय्ब्व खायाथकी। कन्हय् खुन्हु सुथय् न्हापां खिउँलं हे उगु भ्वय्ब्व लिकयाः खुसिइ वाय्यंकी। सीगु भिन्हु दुखुन्हु दूमाःपिं सकलें खुसी वना म्वःल्हुयाः सँ खाय् माःपिनि सँ खानाः पञ्चगव्य कयाः च्वख जुइ। पञ्चगब्य काय् धुंकाः बर्खि च्वनेमाःपिं बर्खि वसतं पुनी। दूब्यंकाः लिहाँ वइबलय् ज्वला न्हायकं स्वय्माःगु चलन दु। दूमा बलय् न्हायकं स्वय्मज्यूगु परम्परा दु, दूब्यंकेबलय् ज्वला न्हायकं क्यने धुंकलकि खाःया न्हायकं स्वय्जी।

मनू सीगुया भिंनिम्हु दुखुन्हु नीसी यानाः घःसू पूजा याइ। घःसू खुन्हु छँया जः व फुकिजःपिं दुःखं क्यंपिं फुक्कं च्वनाः सीम्ह म्हग्यःगु थासय्, भ्यगतं त्वपुयातःगु थासय् कचि अःपा न्यापाया जज्ञगाः दय्काः गुभाःजुं होम यानाः पूजा यानाः छँ व म्ह शुद्ध याइ। थ्वखुन्हु सीम्ह क्वब्यूपिं, वा हवःपिं, ख्वया वंपि, म्ह ज्वना वंपिं, सीथाय् गुहालि याःपि व गुथियार खलः सकलें सःता बहनी घःसू भ्वय् नकेमाः। घःसू सिधय्का कन्हय् खुन्हु भिंस्वन्हु लत्या यानाः ल्हाः पनेगु ज्या जुइ धुंकल कि तिनि शुद्ध जुइ। घःसू सिधय्का शुद्ध जूसां भिंस्वन्हु लत्या खुन्हु ल्हाः मपंकं शुद्ध जुइमखु। लत्याया प्यँथय्गु पूजा सिमधःतले बर्खि च्वंपिसं तपुलि पुइ मज्यू, तुयूगु कापतं जक हिनातय्गु याइ, अथेहे लत्या तक लाकां नं न्ह्याय् मज्यू। उकिं लत्याया प्यँथय्गु पूजा न्ह्यकयाः भिंस्वन्हु लत्या खुन्हु गुभाजु पाखें प्यँथय्गु पूजा

यानाः तपुलि व लाकां न्ह्याय् जीकी । थ्व खुन्हु निसें साधारण पूजा वा नित्य पूजा नं याय्जी ।

घःसू सिधयवं लत्या तकया दुने मितःम्ह वा सीथाय् छेँया जहानपिं न्ह्याम्हसां छम्हसित थः पाजु वा निनिपिन्सं पिस्कि सःतेगु धकाः सःताः बहनी भ्वय् नका छ्वय्गु चलन दु । थथे पिस्कि सःतीथाय् फयांफक्व सीम्हेसित मि तःम्ह हे वनेमाः धैगु धापू दु । लत्या दुखुन्हु लत्याया श्राद्ध यानाः वा प्यँथयाः बहनी जा वा बजि भ्वय् नकी । थ्व खुन्हु सुथय् म्ह्याय्मस्त व स्याःपिं थःथिति पिन्सं जाकि, धौ, केरा, स्वां खाजा मरि ज्वनाः प्यँनय् छ्याःवय्गु परम्परा दु । थ्व धुंकाः लय्लय् पत्तिकं लय्प्यँथय्गु याइ । खुलादुखुन्हु नं लत्यां थे हे श्राद्ध याय्मा । थ्व खुन्हु सीम्हसिया नामं लं निसें कयाः खाता तक फुक्क ज्वलं दान याइ । थ्व खुन्हु लत्याबलय् स्वयां अप्वः थःथितिपिं सःता पाहाँ ब्वनाः भ्वय् नकेमाःगु चलन दु ।

खुलाया श्राद्ध सिधयका दच्छि दुखुन्हु लत्या व खुलां थे श्राद्ध यानाः बर्खि फुके याइ । थ्व खुन्हु चिकं, दुरु, धौ, ग्वाः ग्वय् आदि नं फुकय् याइ । अनंलिपा सगं कयाः भ्वय् नइ । दकिला सिधलकि लय्लय् पतिं लय्प्यँथनेगु याय्म्वाः, दकिला खुन्हु हे लय्प्यं थय् धुंकेगु नं याइ । दकिला सिधय् धुंकाः निदँ दूगुया तिथी खुन्हु निदँया श्राद्ध याइ । थबले नं खुला व दकिलां थें पूजा यानाः पिण्ड थयेगु क्रिया याइ । थ्वखुन्हु खुलां व दकिलां थें अप्वः मनूत सःता भ्वय् नका च्वने म्वाः । अनं निसें दँय् छक्वः सीगु तिथीइ श्राद्ध याय्माः धैगु अनिवार्य मदु । गुलिस्यां दँय् दँय् यानाच्वनि, गुलिस्यां याइ मखु । यदि वर्षे पिच्छे श्राद्ध याःसां खुला, दकिला, निदँया तिथीबलय् थें मनूत सःता भ्वय् नकाच्वने म्वाः । छेँया परिवार जक च्वना गुभाजु तयाः श्राद्ध याइ ।

३

नेवाः समाजय् बाह्रा संस्कार

३.१ बाह्रा संस्कारया परिचय व महत्व

बाह्रा संस्कारया प्रचलन गुबले निसें जुल धकाः सीमदुसां थ्व बाह्रा संस्कार भिगूगु शताब्दी निसें शुरु जुल धैगु अनुमान यानातःगु दु । थौंतक प्रकाशनय् वःगु कथं ने.सं. ७९६ स ख्वपया जुजु उग्रमल्लया रानी भानुमतीयात बाह्रातःगु मल्लकालिन ऐतिहासिक प्रमाण थुकथं दु -

> श्री श्री भानुमति देवी बाधा चोङया दयेक मारको ॥ ....श्री श्री उग्रमल्ल जुजुया ताः .... दिन थ्वकुन्हु सम्बत ७९६ फागुन शुदी ११ ॥ थाय् भंदारखाट याय ताचपरिस जज्ञ याङ थाय बाधाव तया थाय सिधर खको थास तया ॥ थ्वते श्री श्री भानुमति देवी बाधा चोङया थ्वते समाप्त ।[५५]

अथेहे ने.सं ८५८ स येयां जुजु जय प्रकाश मल्लया रानीयात बाह्रा तःगु ऐतिहासिक प्रमाण थुकथं दु-

---

५५) शंकरमान राजवंशी - भक्तपुरका मल्ल राजासंग सम्बन्ध राख्ने धरःपौ, पुर्णिमा, पुर्णाङ्क १६, वि.सं. २०२४ पृ.सं. ३६८

सं ८५८ तष्टाश्विण शुक्ल अष्टमि आदिवारया रात्रीस श्री जय प्रकाशया ध्वकम्ह रानीवाधाव चोनेमाल, थ्वनसतिकुन्हुं निसें वाधातं तर चोने मालावा सोन्हुकुन्हु अंगारवार कुन्हु ग्वयसिधर छायकल, थ्वनसति कुन्हु बुधवार, कोल चेकनसायकर ब्राम्हनजुपनि च्यान्हुकुन्हु आदित्यवार कुवंका चौक्वा थ्वता न्हुल कौसिस, भगुति चोतस होम यतका वेलस याय मफयाव, काल होरा जुको फेङाव तेलया ज्या यातका, वाधावतया, चौक्वा थसं ॥ नष्टाश्विणकृष्ण चतुर्थि प्रपंचमी भगुति पूजा ङायकु एन ॥ एल षपो नाप ॥ ॥ एकातंर ॥ ॥[५६]

थुपिं निगुलिं थ्यासफु कथं न्हापा बाह्रायात बाधा धाइगु जुयाच्वन, लिपा बाधाया हे अपभ्रंस जुयाः बाह्रा जूवंगु जुइफु । अथेहे उगु इलय् बाह्रा संस्कार याय्बलय् यज्ञ याय्माःगु चलन दु धैगु प्रष्ट जू । थौंकन्हय् नं बाह्रा संस्कार याइबलय् गुलिसियां यज्ञ याय्गु चलन दु ।

नेवाः समाजय् दूगु बाह्रा संस्कारयात सरकारी मान्यता बियातःगु दु । वि.सं. १९५८ साल पाखे चन्द्र शम्शेरं थीथी पर्व उत्सवय् जारी यानातःगु ‘नेवार जातका लागि सामाजिक सुधारको इस्तिहार’ धकाः पिकयातःगु नियमपत्रय् थीथी नियमत मध्यय् बाह्रा तइबलय् व पिकाइबलय्या खर्चया नियम बियातःगु थुकथं दु -

म्ह्याय्मस्त बाह्रा (गुफा) तय्बलय् भाःतया छैंय् च्वंसा थःछैं पाखें, थःछैंय् च्वंसा भाःतया छैं पाखें याय्गु ११

को चिकं सायके (चिकं तय्केगु) याय्त छ्वयम्वाः गुगु छैंय् च्वंगु खः वहे छैं पाखें कर्म चले याय्मा : ....

गुफा च्वनीगु व नापं च्वनी पिन्त छुस्या मुस्या (सियातःगु कःनि, मुस्या आदि) माना ४ बजि माना ४ धौ कहतारा १ यंकाः नकेगु मेगु छुं यंके म्वाः ....

बाह्रा पिकाइखुन्हु क्वय् च्वयातःगु बमोजिं छ्वय्गु.........................

बाह्रां छुयेत (बाह्रा पिकाइखुन्हु) सरुवा जाकि पाथि.........................१

५६) D. R. Regmi - Mediaval Nepal, Part III, Calcotta: Firma K.L. Mukhopadhyay, 1966, P-106

सगुन सिन्दुर तयाः पूजा भाग..१

बजि पाथि....................................२
धौ कहतारा............१

मिसायात लं तय्गु व मेपिं नाता कुटुम्ब इष्टमित्र सुनानं बाह्रां छुयेगु याय्म्वाः छुस्यामुस्या नकेगु छ्वय् म्वाः.................... ।[५७]

नेवाः समाजय् बाह्रा तय्गु धैगु मिसा मस्तय्त जक याइगु छगू संस्कार खः । थ्व न्हापां निसें थौंतक न्ह्यानाः हे च्वंगु दु । बाह्रा तय्गु चलन बौद्ध व हिन्दु निगू धर्मावलम्बीतय् दु । न्हापा न्हापा नेवाः समुदायलय् बाह्रा तय्गु चलन मिसाया न्हापांगु थी मज्यू जुइसातं व थी मज्यू जुइ छुं न्ह्यः तय्गु चलन दु । थी मज्यू जुइ धुंकाः स्वयां न्हापा हे तय्गु याःसा बांला । थी मज्यू जुइसातं तइबलय् बाह्रा च्वंम्ह मचायात मानसिक असर लाय्फु । उकिं उकियात बिचाः यानाः साइत स्वयाः थी मज्यू जुइ छुं न्ह्यः हे तय्गु यानाच्वंगु दु । बाह्रायात अप्वःस्यां सूर्द्यःनापया निगूगु ब्याहा याइगु कथं कयातःगु दु, तर थ्व मखु बाह्रा तयाः पिकाइखुन्हु सूर्द्यःयात पुज्यानाः दकय् न्हापा सूर्द्यःया दर्शन जक याकी, कन्यादान याकी मखु ।

बाह्रा पिकाइखुन्हु बाह्रातःम्ह मिसाया सिन्चय् सिन्ह (सिन्दुर) तय्कीगु जूगुलिं नं बाह्रायात निगूगु ब्याहा कथं कयातःगु खनेदु । इहि याइबलय् नं सिन्दुर तय्कीगु चलन दुगुलिं नं बाह्रायात नं ब्याहाया रूप कथं काःगु जुइफु । बाह्रा तय्बलय् सिन्दुर तय्केगुया बारे Kunreuther या भनाइ कथं - “बाह्रा तय्बलय्या सिन्दुर, मिसाया थः परिवारया थाकुलि नकिंनं तय्कावीगु व मिसा वयस्क अवस्थाय् थ्यनी मखुनीगु जूगुलिं बाह्रा तय्बलय्या सिन्दुरयात विवाह वा शारीरिक सम्बन्धया संकेतया रूपय् काय्गु ठिक धाय् मज्यू ।”[५८]

बाह्रा पिकाइखुन्हु सूर्द्यःयात न्हापां क्यनीगु परम्परायात रास जोशी जुं थुकथं थःगु बिचा तयादीगु दु - “बाह्रा क्वथाय् तइगु अवधि तक सुं मिजंत मक्यंसे

५७) प्रकाश वस्ती - कानुन सम्बन्धी केही ऐतिहासिक अभिलेखहरु, काठमाडौं: कानुन व्यवसायी क्लब, वि.सं. २०६३, पृ.सं. ४०७-४१०

५८) Kunreuther Laura - Newar traditional in a changing culture: An analysis of two pre-pubescents retuals for girls in Michael Allen (eds) Anthropology of Nepal, Kathmandu: Mandala Book Point, 1994, P- 343

बाह्रातःम्ह व थाकुली नकिं च्वना भ्वय् नयाच्वंगु

बाह्रातइम्हेसित यौन सम्बन्धि फुक्कं खँया ज्ञान बीगु व शरीरय् प्राकृतिक रूपं वइगु ह्यूपाःया कारणं मनय् ब्वलनीगु प्राकृतिक इच्छाया बारे नं जानकारी बीगु ज्या जुइ । गुकिंयानाः मचाया मनय् उत्सुकता ब्वलनीगु स्वभाविक खः । झिंछन्हु तक मिजं धैम्ह हे मक्यंसे क्वथाय् तयाः शारीरिक व मानसिक कथं परिपक्व यायृत, गृहस्थ जीवन न्ह्याकेगु बारे पूरा जानकारी बी । तःन्हु तक मिजं धैम्ह हे मखंनिम्ह मिसां दकय् न्हापां मिजंया ख्वाः खनीबलय् व मिसाया मनय् अनेक खँ लुयावयृफु, मन वसय् मदयृफु, थुकिंयाना मिसायात हिस्तेरिया नं जुइफु । बाह्रा तयाः पिकाःम्ह मिसायात दकय् न्हापालाक्क सूर्द्यःया दर्शन याकीबलय् दकय् न्हापा संसारयात, खुल्ला आकाशयात खनी । थः छम्ह नं थ्व संसारया हे दुजः खः धैगु म्हसीकी अनंलिपा अबुया ख्वाः स्वकीगु याइ । अबु धैम्ह छम्ह जन्मदाता, छम्ह मान्यवर व न्हापाम्ह गुरु कथं कयातःगु दु । थुकिंयाना मिसाया नुगलय् गुलिनं खँ ब्वलनीगु खः व फुक्क विस्थापित जुइ । उकिं मिसाया मनय् छुं हे दुर्भावना मवयृकेगु नितिं थ्व संस्कार थुकथं हनेगु यानाच्वंगु जुइफु ।"

३.१. (क) बाह्रा तयृगु

मां अबुपिन्सं थः म्ह्याय्‌या उमेर कथं ज्योतिषयात साइत क्यनाः, वहे अनुसार बाह्रा क्वथाय् कुनेगुयात बाह्रा तयृगु धाइ । थः म्ह्याय्‌मस्त बाह्रा तयृगु उमेर जुइवं दकले न्हापा ज्योतिषयाथाय् बाह्रा तइम्ह मिसाया जातः ज्वनाः भिंगु दिनया साइत कया

थाकुलि नकियात सगं बियाच्वंगु

हइ । वहे अनुसार बाह्रा क्वथाय् कुनेगु याइ । बाह्रा तय्बलय् निगू ला लाइगु, शुक्ल पक्ष व कृष्ण पक्ष निगुलिं क्यंक, आइतबार व शनिवार निक्वः लाइगु कथं फिंछन्हु क्वथाय् बाह्रा तय्मज्यू धैगु धापू दु ।[५९] थुगु कथं स्वय्बलय् बाह्रा तय्गु दिन धैगु सोमबार, मंगलबार व बुधबार उचित जू । बुधवार बाह्रा तय्बलय् पिकाय्गु दिन आइतबार लाः वइ । पिकायेगु दिन जूगुलिं आइतबार निकः लाःगु ल्याः दइमखु, बाह्रा क्वथाय् तइगु अवधिइ जक आइतबार शनिबार निकः लाकेमज्यूगु खः । उकिं नेवाः समाजय् बाह्रा तय् न्ह्यः साइत स्वकेगु चलन न्हापांनिसे दु ।

३.१. (ख) बाह्रा च्वनीगु

म्ह्याय्मस्तय् दकय् न्हापांगु थी मज्यू जुइसातं बाह्रा तय्गु यात थःथम्हतुं बाह्रा च्वनीगु धाइ । थुगुकथं बाह्रा तइबलय् ज्योतिषयात जातः क्यनाः साइत काय्माःगु जरुरत मदु । तर थथे थःथम्हं च्वनेगु बाह्रा न्ह्यागुनं दिनखुन्हु, न्ह्यागुनं इलय् जुइफु । म्ह्याय्मचा न्हापांगु थी मज्यू जुइसातं क्वथाय् कुनेगु याइ । थथे जुइबलय् निगू महिना, निगू पक्ष (कृष्ण पक्ष + शुक्लपक्ष), शनिवार व आइतवार निन्हुलाक्क बाह्रा क्वथाय् तय्मज्यू धयागु मदु । तर थथे जुल धाःसा छैंयात तसकं मभिं

५९) चुन्दा बज्राचार्य - नेवाः समाजमा गुफा राख्ने प्रचलन, समर्पण पः ५, अङ्क ४, २०५१, आश्विन-कार्तिक, पृ.सं. १७

जुइफु, मां अबुयात नं मभिंजुइफु धकाः थथे मजुइकेत गुलिस्यां भिं जुइमा धकाः दशा फाय्केगु नं चलन दु ।

३.१. (ग) बाह्रा क्वथा

बाह्रा तय्गु वा बाह्रा च्वनीगु इलय् क्वथाय् कुने न्ह्यः बाह्रा क्वथा ठिक याय्माः । बाह्रा क्वथाय् निभाः जः गनं हे मवय्क ह्वः प्वाः ती । थथे ह्वः प्वाः ती बलय् विशेषयाना निभाः जः जक दुकाय् मज्यूगु खः, अथेसां तुयू जः हे दुहा मवय्क बाह्रा क्वथाया व्यवस्था याय्गु चलन दु । बाह्रा तःगु अवधि तक बाह्रा क्वथाया छुं सामान पिने यंके मज्यूगु जुगुलिं बाह्रा क्वथाय् कुने न्ह्यः अनं क्वथाय् माःगु सामान जक तयाः मेगु सामानत मेगु क्वथाय तइ ।

बाह्रा तः खुन्हु निसे बाह्रा मपिकाःतले बाह्रा मचां सु मिजं तय्गु ख्वाः स्वय् मज्यु धैगु धापू दु । बाह्रा क्वथाय् मिजंत दुहां वने मज्यू धैगु चलन दु । बाह्रा क्वथाय् कय्तापूजा मयानिपिं जक दुकाइ । कय्तापूजा याय्धुंकूपि दुकाइ मखु । कय्तापूजा मयाःतले तःधिकः ल्या मजूइगु लिं दुकाइ, कय्तापूजा याय्धूंकूपिं तःधिकः ल्याः जुइगुलिं दुकाइमखु धैगु धारणा दु ।

३.१. (घ) बाह्रा घाकेगु

जातः क्यनाः उमेर कथं बिजोड यानाः बाह्रा तःम्ह मिसा नापं मेपिं मिसापिंत नं बाह्रा तय्गुयात बाह्रा घाकेगु धकाः धाइ । बाह्रा तयगु धकाः छम्ह जक तय्माः धैगु मदु । स्वम्ह, न्याम्ह वा व स्वयां अप्वः नं तय्फु तर बिजोड जुइमाः । अथेहे छम्ह हे मांया स्वम्ह मस्त तय्मज्यू धैगु धापू दु । थथे सामुहिक कथं बाह्रा तइबलय् दकय् जेठीम्ह छम्हसिया उमेर विजोड जूसां गाः मेपिनिगु उमेर बिजोड जुइमाः धैगु मदु । अथेहे गुगु छेँय् बाह्रा तःगुखः व मिसाया जक जातः क्यनाः साइत पिकाःसां गाः, यदि व मिसा मेम्ह घाकाः तइम्ह मिसा स्वयां कम उमेर जुसां ल्याः दइमखु । थथे धाकाः तइगु गुलिस्यां बाह्रा तःगु दिं खुन्हु निसें तइ, गुलिस्यां क्वंचिकं साय्केखुन्हु निसें तइसा, गुलिस्यां बाह्रा पिकाय् छन्हु न्ह्यः जक तया कन्हय् खुन्हु पिकाय्गु याइ ।

थथे बाह्रा घाकीबलय् बाह्रा घाकूपिनि परिवारपाखें छुं रितिथिति याना च्वने म्वाःगु चलन दु । फुक्क रितिथितिया ज्या बाह्रा तःखुन्हु निसें बाह्रा पिकाय् खुन्हु तकया फुक्कं बाह्रा तःगु छेँया परिवारं जक याइ ।

बाह्रा पासायात लं देछानाच्वंगु

३.१.(ङ) बाह्रा पासा

बाह्रा तःम्हेसित माःमाःगु गुहालि यानाबीम्ह मिसायात बाह्रा पासा धाय्‌गु याइ । क्वथाय् बाह्रा तःम्ह मचायात माःगु फुक्क व्यवस्था बाह्रा पासां याइ । बाह्रा तःम्हेसित नकेगु, त्वंकेगु, चर्पिइ वनेमाःसा ब्वनायंकेगु आदि फुक्कया जिम्मेवारी बाह्रा पासाया जुइ । उकिं बाह्रा मचायात माःगु सामानत हयाबीगु, वइत हेरविचार याय्‌त बाह्रा पासायात बाह्रा तःखुन्हु निसें हे तइ । बाह्रा पासा च्वनीम्ह छम्ह अनुभवीम्ह जुइमाः धैगु धापू दु । न्हापा न्हापा इहिपा याय्‌धुंकुसां निम्हतिपुयात छथाय् तइमखु, बाह्रा तय् धुनेवं तिनि निम्हसित छकू क्वथा बी । उकिं बाह्रा तइबलय् बाह्रा पासा छम्ह वैवाहिक सम्बन्धय् अनुभव दुम्ह, मचाया मां जुइ धुंकुम्ह तइगु खः । बाह्रा पासा बाह्रा च्वंम्ह नापनापं दुसां बाह्रा पासा धासा बाह्रातः ज्वःछि क्वथाय् जक च्वनेमाः धइगु मदु पिहाँ नं वय्‌ज्यू ।

३.१.(च) बाह्रासी

बाह्रा तइगु अवधिइ बाह्रामचा तसकं मफयाः बाह्रा क्वथाय् सित धाःसा बाह्रासी धाइ । बाह्रा तइगु इलय् सीगु सीःम्हयात मेगुथें अन्त्येष्टि संस्कार याय्‌मज्यूगु धापू दु । सीम्हयात अन क्वथां हे धलिं ह्वखनाः दुनें तुं छेलिइ यंकाः ल्हाकेगु चलन दु । बाह्रा तःगु इलय् सीगुलिं सिम्हयात सुं मिजं नं थी मज्यू, फुक्क ज्या मिसापाखें हे जुइ । बाह्रा तयातःगु इलय् सीगुलिं अछुत कथं कयातःगु दु वा द्यःयात छाय्‌त चले मजूगु कारणं बाह्रासीयात ल्हाकेगु याइ धैगु धापू दु । बाह्रासी दुगु छेँ मतूगु व

ग्यानापुस्से च्वनी धैगु धारणा दु । इमिगु सीम्ह मछ्वयकीगु जूगुलीं इमिगु आत्मा शान्त जुइमखु, आत्मा भत्के जुयाच्वनी । गनं गनं मेपिन्त ख्याना: दु:ख बीगु नं न्यनेदु । उकिं बाह्रासीया आत्मा शान्तिया नितिं अथेहे छैं व परिवारया रक्षाया नितिं बाह्रासी दूगु छैंय् शान्ति पूजा याय्गु याइ ।

३.२ बाह्राया प्रक्रिया

३.२.१ बाह्रा तय्न्ह्य:या प्रक्रिया

बाह्रा तइम्ह मचाया जात: ज्योतिषयात क्यना: भिंगु दिन कथं साइत कयावय् धुंका: थाकुलि नकिंनं बाह्रा तइम्हेसित धौसगं बिया:, काप:, देछाना: चन्द्रमा क्यना: बाह्रा क्वथाय् कुनी । यदि बाह्रा तय्गु साइत सुथय् वा न्हिनय् जुसां पूजा यानात:म्ह ल्वहँया चन्द्रमा क्यना: क्वथाय् कुनेमा:गु चलन दु ।[६०] बाह्रा क्वथाय् बाह्रा मचायात छुं मभिंगु मजुइमा धका: बाह्राक्वथाय् तय्न्ह्य: सलिंचाय् जाकि, ग्वय, ध्यबा छग: तया किसली भागीयाकी । थबलय् हे बाह्रा पासायात नं तइ ।

३.२.२ बाह्रा तय् बलय्या प्रक्रिया

३.२.२ (क) दुरुबजि नक:वनेगु

बाह्रा त:खुन्हुनिसें क्वंचिकं मसाय्कुतले मचायात चिभ्या: नकी मखु । बाह्रा त:गु दिन निसें क्वंचिकं मसाय्कूतले प्यन्हु वा खुन्हुया दुने पाजु खल: व निनिखल: पाखें दुरुबजि नक: वनीगु चलन दु । थुगु अवधिइ तक बाह्रा त:गु छैंय् व फुकिखल: पिन्थाय् खय्बिलि क्यनी मखु । बाह्रा त:म्हेसित चिभ्या: मनकूसें दुरुजा, दुरुबजि, फलफूल, मरि आदि जक नकीगु याइगुलिं थुकियात जा भ्या: कथं काइमखु । उकिं बाह्रा तय्धुंका: क्वंचिकं साय्के धुंका: खय्बिलि क्यनी । उगु अवधि तक द्य: पूजाय्गु न्ह्याबलें थें न्ह्यागु नं याये ज्यू ।

३.२.२ (ख) क्वंचिकं साय्केगु

क्वंचिकं साय्केगु गुलिस्यां प्यन्हुं याइसा गुलिस्यां खुन्हुं याइ । अथवा बाह्रा त:म्ह मचाया अनुसार नं जुइ । बाह्रातम्ह मिसां चि मनसें च्वनेफु धा:सा खुन्हुं क्वंचिकं साय्केगु याइ । थथे जुल धा:सा छैं परिवार व थ:थिति पिन्त अ:पुइ । छाय् धा:सा क्वंचिकं साय्के खुन्हुनिसें खय्बिलि मा:गु धका: बाह्रा त:गु छैं व थ:थिति फुकीत

---

६०) तीर्थलाल नघ: भ:नी - बाह्रा तय्गु विधि, अप्रकाशित पाण्डलिपि, ने.सं. ११२०, पृ.सं. ६१४ ।

शुद्ध मजुइगु धापू कथं बाह्रा मब्यंकूतले छुं हे पूजा चले जुइमखु । तर मचां चिभ्या मनसें मफु धैगु खःसा प्यन्हुं हे क्वंचिकं सायकेगु याइ । क्वंचिकं सायकी खुन्हु सुथः न्हापां ख्यूंसे च्वंगु इलय् सुनां मखंक बाह्रा तःम्ह मिसायात म्वः ल्हुकाः फिनातःगु लं हीकाः मेगु लं फिकी । थ्व खुन्हु छैं छखां बं थिलाः नीसी यानाः भ्वय् जोरय् याइ । प्यन्हुँ क्वंचिकं सायकूगु जूसा प्यता घासा, खुन्हुं क्वंचिकं सायकूगु जूसा खुता घासा तयाः भ्वयब्व तयार याइ । थ्व खुन्हु हे कपाय्यागु मनूया आकृति दयकाः बाह्रा ख्याः दयका बाह्रा क्वथाय् तइ । क्वंचिकं तयाः पूजायानाः, बाह्रा ख्याः यात नं पूजायाना भ्वय् ब्व छायाः, बाह्रा तम्हेसितनं भ्वय् नकी । थ्व खुन्हु निसें थःथिति, छिमेकी, पासापिं क्वलं बुइगु त्वः चिनाः सां बाह्रा क्वथाय वय्गु याइ । क्वं छगू कथंया छेँय् हे दय्कीगु Face Wash खः, गुकिं ख्वाः यात यच्चुसे पिच्चुसे च्वंकी । क्वंयात प्राचीन सौन्दर्य प्रसाधन कथं कयातःगु दु । क्वंचिकं सायके धुसांनिसें बाह्रा तःम्हेसियां चि भ्याः नयजी । अथेहे थ्व खुन्हु निसें बाह्रा तःगु छेँय्, थःथिति, फुकी खलःयात खय्बिलि माःगु धकाः बाह्रा मब्यंकूतले पूजा चलेजुइमखु ।

३.२.२ (ग) **बाह्रा ख्याः**

क्वंचिकं सायकू खुन्हुं निसें बाह्रा क्वथाय् बाह्रा ख्याःयात तइ । बाह्रा ख्याः कपाय्यागु छयं, ल्हाः, तुतिया आकृति दयकाः ग्वाखनय् वा कलः चाय् तयाः काचाक्क सुनां मथीथाय् तइ । गुलिस्यां बाह्रा क्वथाय् बाह्रा ख्याः नाप कपाय्या हे आकाशय् च्वंगु स्वंगः ताराया प्रतिकया रूपय् स्वयनगू तय्गु याइ । स्वय्नगू यात बाह्रा ख्याः नाप मतसें अलग्ग नं तय्गु याः । थ्व धयागु स्वंम्ह पासापिं सिद्ध जुयाः आकासय् स्वय्नगू जुयाच्वंगु धइगु परम्परा नेवाः समाजय् दु । वहे प्रतिक कथं बाह्रा तइबलय् पासाया प्रतिकया रूपय् बाह्रा ख्याः नापं स्वय्नगू नं तय्गु याः । थथे तल धाःसा बाह्रा क्वथाय् बाह्रा तःम्ह याकःचा जुया पासापिं मदु धैगु जुइ मखु धैगु धापु दु ।

बाह्रा ख्याःया विषयलय् करुणाकर वैद्यजुं च्वयादीगु 'नेपाःयागु पुलां बाखं' सफुती छपु लोक बाखं नं दुथ्याका तःगु दु । व बाखं थुकथं दु -

> *छगू गामय् मां व म्ह्याय् निम्हसिगु परिवार दु । गरीबीया कारणं सिक्क दुःख कष्ट जीवन हनाच्वनी । म्ह्याय्म्ह बाह्रा तय्गु बखत जुया वगुलिं मानं न्ह्याथेयानां सां जोरजाम यानाः साइत क्यनाः म्ह्याय्यात बाह्रा ला तइ । तर गरीब जुगुया कारणं बाह्रा क्वथाय्*

मचाया पासापिं सुं हे म्हित वइ मखु । याकःचा ख्यूं क्वथाय् च्वनाः दिन हनेगु धैगु तसकं हे थाकु, थुकीया कारणं मचा दिन प्रतिदिन दुर्बल गंसि जुजुं वल ।

मचाया अवस्था खखं अन छेँय् दुम्ह ख्याःयात हे करुणा दया वल । उकिं ख्याः मचाया पासाया रूपय् वयाः मचानापं म्हितेगु यानाः न्ह्यपुक्क दिन बितेयाना च्वन । अन लिपा मचाला झन झन बांलाना स्वय् जिया वइ । अथे जुजुं बाह्रा पिकाय्‌गु निन्हु-स्वन्हु जक बाकी दूगु दिनखुन्हु म्ह्याय्‌म्ह पासाम्ह नाप म्हिता च्वंम्ह स्वयाः पिहाँवंगु बखतय् मचाया पासाया मांम्ह नापलाइ । थः म्ह्याय् छ्वया हःगुलिं यक्वः यक्वः सुभाय् दु धैगु बखतय् मचाया पासाला थःगु छेँय हे दू गु खँ मचाया पासाया मांम्ह धाइ । अय्‌सा थः म्ह्याय्‌नापं म्हिताच्वंम्ह सु जुइ धकाः ग्यानाः लिहां वनाः स्वः वनीबलय् ख्याकं हे थः मचाया दुःख कष्ट स्वय् मफया वयाहे पासाया रूप धारण याना म्हितः वयागु खँ ब्यक्त याइ । थः म्ह्यायया नितिं थथे वयाब्यूगुलिं यक्वः यक्वः धन्यवाद दु धकाः मांम्हसिनं ख्याःयात विन्ति याइ, अनंलिपा ख्याः खुरु खुरु व क्वथां पिहाँ वनी ।

पासा धैम्ह न्ह्याम्हसितं माःगु जुयाच्वन, याकःचा च्वनाः न्हि छ्याय्‌गु धैगु तसकं थाकु खनी, थुकीया असर स्वास्थ्यय् तक लाय्‌फु खनी धकाः सीकी । थनंलि न्ह्याम्ह बाह्रा तःसां बाह्राख्याः छम्ह तय्‌गु चलन यात ।

थ्वहे बाखंया आधारं नं बाह्रा तइबलय् बाह्रा क्वथाय् बाह्रा तःम्ह मचा याकःचा मजुइमा, म्हाइपु मजुइमा धकाः बाह्राख्याः तइगु खः धइगु धापू दु । बाह्रा क्वथाय् बाह्राख्याः मनूया रूप कयाः म्हितवइ धैगु नं धारणा दु ।

बाह्राख्याःयात बाह्रा तःम्हं व बाह्रा पासां जक थी ज्यू मेपिन्सं थी मज्यू बाह्रा क्वथाय् बाह्रा ख्याः तः खुन्हुं निसें बाह्रा मचां वा बाह्रा क्वथाय् न्ह्यागु हे नःसां दकय् न्हापां बाह्राख्याःयात निं छाय्‌माः । बाह्राख्याः छम्ह देवजात वा द्यः कथं नं कयातःगु दु । अथेहे बाह्राख्याःयात म्ये हालीम्ह, प्याखं ल्हुइम्ह नासःद्यः खः धइगु नं धापू दु । उकिं बाह्रा क्वथाय् वइपिं मचां निसें बुरी तकं प्याखं ल्हुइगु, म्ये हालीगु यानाः छालेग्यंकाः न्ह्यइपुस्से च्वंक न्हिछ्याइ । बाह्राख्याःयात ल्वःमंसें नं

मेपिन्सं थिल धाय्वं तं चाय्‌यः, किसली छायाः ह्यय्केमाः धाइ । अथेहे बाह्रा ख्याःयात इथिमिति यात वा हेला यानाः न्ह्यनेलाःथें यात धाःसा क्वपय् जुइयः, गुकिंयानाः बाह्रा तःम्हेसित असर लाइ, बाह्रा तःम्ह मफय्फु । वयात माःगु कथं हना वहनाः मतल धाःसा बाह्रा मचाया जीवनय् तकं ग्यानापुइगु जुयाः मचा सीतक नं फु । उकिं बाह्रा ख्याःयात तसकं हनाः तय्माः धैगु धापू दु ।[६१]

बाह्रा अवधिइ भय अन्तराल मवय्केत ख्याःया परिकल्पनायानाः मनोबल बल्लकातःगु खः । ख्याः धैगु भय् खः, भययात नियन्त्रणय् तय्गु व उकिया परिचय वियाः भय मदय्क संरक्षण ज्वीकेत ख्याः स्वनीगु खः ।[६२]

३.२.२ (घ) **छुस्या मुस्या नकः वनेगु**

क्वंचिकं साय्के खुन्हु निसें बाह्रा पिकाय् न्ह्यः वा भिंछन्हु दुखुन्हुया दुने स्याःपिं थः थिति पाखें छुस्या मुस्या नकः वनेमाःगु चलन दु । छुस्या मुस्या नकः वनेगु धकाः धाइ तर मुस्या बाह्रा क्वथाय् यंके मज्यूगु धापू दु । अथेहे छुस्यामुस्या नकः वनी बलय् बरां व तु अनिवार्य कथं यंकेमागु चलन दु । थथे छुस्या मुस्या नकःवनीगु यात बाह्रा स्वःवनेगु नं धाय्गु याः । बाह्रा स्वः वनी बलय् वनेन्ह्यः बाह्रा तःगु छेँय् खबर बियाः वनेगु नं याइपिं दु । थथे जुलकि नसा ज्वरय् याइपिन्त अःपुइ । बाह्रा स्वः वः पिन्सं ज्वनावःगु ज्वलं फुक्कं बाह्रा क्वथाय् भ्याः जुइ धकाः दुत यंकीमखु, गुली माः उलि जक यंकी । दकय् न्हापा बाह्राख्याःयात भाग तयाः छाय्केबी धुंकाः बाह्रा तम्ह मचायात व बाह्रा पासायात भाग तयाबी, मेगु छगू भाग तयाः बाह्रा क्वथाय् म्हितःवःपिं सकसितं इनाबी । छुस्यामुस्या नकः वइबलय् स्याःपिं थःथिति जक मखसें बाह्रा मचाया मांया पासापिं वय्गु चलन दु, तर इपिं वइबलय् स्याःपिं थःथितिपिन्सं थें नियमपूर्वक छुस्यामुस्या ज्वलं ज्वना वय्गु याइमखु । छुस्यामुस्या नकःवःपिं सकसितं बांलाक घासा तयाः भ्वय् नका छ्वय्माःगु चलन दु ।

३.२.२ (ङ) **बाह्रा कासा**

बाह्राक्वथाय् बाह्रा तःम्हेसित म्हाइपुइ धकाः बाह्रा मचाया पासापिं म्हितः वइगु चलन दु । बाह्राक्वथाय् परम्परांनिसें म्हितेगु धैगु कानाकाना पिच्चा व साइ(चागः) खः । अथेहे बाह्राक्वथाय् प्याखँ हुइगु, म्ये हालीगु नं याइ ।

---

६१) च्वय्‌या पा.टि. ६० या पृ.सं. ५८८ - ५८९
६२) च्वय्‌या पा.टि., ३६ या पृ.सं. २६

अ) ई कथं ह्यूपाः वःगु कासा– बाह्रा क्वथाय् म्हितीगु कासा न्हापा व आःया ई कथं ह्यूपा वःगु खनेदु। न्हापाया पौराणिक कासा कथं म्हितीगु कासा साइ, घः कासा थें ज्यागु कासात थौंकन्हय् कम जुजुं वंगु दु। अझ थुपिं कासात गथेयाना म्हितेगु धैगु तकं आपासियां मसीधुंकल। थुकीयात चागः म्हितेगु धकाः छ्यलाः वयाच्वंगु दु। काना काना पिच्चा व प्याखं ल्हुइगु, म्ये हालेगु न्हापा व आः नं दु। थौंकन्हय्या ई कथं म्हितेगु सामग्रीत नं अप्वःया वःगु दु। थुकि नापं न्हापाया कासात लोप जुजुं वंगु खनेदु। थौंकन्हय् बाह्रा क्वथाय् चेस, लुडो, नागपास, तास, क्यारेम आदि कासात म्हितेगु याइ। नापं म्ये हालेगु मयासें क्यासेट हाय्काः प्याखं ल्हुइगु याइ।

आ) न्हूकथंया कासा – थौंकन्हय् विज्ञानया युग जूगुलिं हरेक पक्षय् न्हून्हू कथं हे विकास जूगुलिं थ्व बाह्रा तय्गु इलय् म्हितीगु कासाया सामग्री नं ह्यूपा जूगु दु। बाह्रा तइगु थाय् नापनापं जःला खःला दूगु जुलकि बाह्रा क्वथाय् अनच्वंपिं पासापिं वयाः म्हितः वयाः न्हि छ्याय्गु याइ। तर माचाछि परिवार थःगु छें पाखें अलग जुयाः तापाक्क च्वनाच्वंगु जुलकि अन थःपिनि सरहया पासापिं मदय्फु। उगु इलय् टिभि स्वयाः, कम्प्यूटरय् गेम म्हिताः, उपन्यास, बाखं ब्वनाः आदि कथं बाह्रा क्वथाय् न्हि छ्याय्गु याइ। थुकथं स्वय्बलय् थ्व २१ औं शदीया विकसित समाज व माचाछि जः च्वनेगु परम्परां थथे न्हापाया स्वयां थौं वयाः तसकं हे ह्यूपाः वःगु खनेदु।

३.२.३. बाह्रा पिकाय् बलय्या प्रक्रिया

३.२.३. (क) नीसी याय्गु

बाह्रा तयाः झिंनिन्हु दुखुन्हु सुथः न्हापां ख्यूंसे च्वंबले सुनां मखंक बाह्रा तःम्हेसित म्वः ल्हुकाः फिनातःगु वसः हीकी वा म्वःल्हुइ धुंकाः न्हापा फिनातःगु भ्याः वस थीकी मखु। बाह्रा तम्हं फिनातःगु वसः मचाया मां वा मेपिं सुं मिसापिन्सं ह्यूसां सुनानं मखंक हीमा धैगु धारणा दु। म्वःल्हुयाः नीसी याय्धुंकाः मचायात हानं बाह्रा क्वथाय् हे यंकी। बाह्रा तइबलय् खय्बिलि मालेगु जूगुलिं छेँया परिवार व फुकि खलः सकसिनं म्वः ल्हुयाः नीसी याय्माः। नीसी याय् सिधय्काः नौनिचां छेँय परिवार सकसितं ल्हुसि ध्यंकाः अलः तय् धुंकाः दकय् लिपा बाह्रा तःम्हेसित लुसि ध्यंकाः तुति बापाः अलः तयाबी। म्वः ल्हुयाः नीसी याय् धुंकूसां नौनी पाखें लुसि ध्यनाः अलः मतःतले चोखो जुइ मखु, लुसि ध्यने सिधय्काः खौ कयाः ख्वाः सिले धुनेवंतिनि चोखो

जुइ । अलः तय्‌केबलय् मिजंपिन्त अथें थिजक थीका बी, मिसापिन्त बांलाक तय्‌का बी । बाह्रा क्वथाय् ह्वः प्वाःतीत तिकातःगु भ्वं नौनीचां हे प्वाः खनेमाः । थथे याइगुया नितिं अमित अलग्ग हे दस्तूर बीमाः । बाह्रा मचां बाह्रा तःगु इलय् फिनातःगु वसः नं नौनीचां हे यंकी । बाह्रा क्वथाय् ह्वः खनी धुंकूसां अनं बाह्रा ख्याः दनीगुलिं मिजंतय्‌त दुकाइ मखुनि ।

३.२.३. (ख) बाह्रा पिकाइम्हेसित तयार

नीसी यायुगु ज्या सिधय्‌धुंकाः गुलिं पूजायात माःछि घासा ज्वरय् यायुत तयार याई, गुलिस्यां मचायात बांलाकेगु तयार याइ । बाह्रामचायात दोपत्तायागु पर्सिं सिंकाः, तासया लं फिकाः थीथी तिसां तिकाः भम्चायात थें समाः याकी । बाह्रा पिकाइ खुन्हु थाकुलि नकिंनं बाह्रा पिकाम्हेसित प्वाकः सपः प्याकेगु चलन दु । मखुसा थाकुलि

बाह्रा पिकाःपिन्त ख्वाः त्वपुकाः
सुर्द्यः पुजा याकाच्वंगु

गा उलाः लखय् सूर्द्यः क्यनाच्वंगु

नकिंनं सपः प्याके भाय् यानाः थिया बी, मेपिन्स नं प्याकेगु याः । थ्व सपः प्याकेबलय् सपःया दुने डबल ध्यबा छगः तयाः प्याकेगु याइ, गुगु ध्यबा फुसा प्यन्हु तक कुर्के मज्यूगु धारणा दु । अथेहे सपः नं प्यन्हु तक फ्यने मज्यू धाइ ।

३.२.३. (ग) सूर्द्यःपूजा व सिन्चा तय्‌केगु

पूजाज्वलं तयार जुइवं, अथेहे बाह्रा पिकाइम्ह नं तयार याय् सिधय्‌काः मचायात गां त्वपूकाः पासापिं निम्हस्यां ज्वनाः तले कःसिइ यंकी । कःसिइ यंका दकय् न्हापा छगः लीया बाताय् लःतयाः उकी सुर्द्य : भाः पियाः पूजा याकी । बाह्रा पिकाइखुन्हु

बाह्रा पिकापिं मस्तय्सं अबुया ख्वाः स्वयाच्वंगु

सिन्च तय्काच्वंगु

फुकं पूजा थाकुलि नकिं नं हे याइ । ज्यापु जातितय् बाह्रा पिकाइ बलय् गुभाजु तयाः पूजा याय्माःगु चलन मदु । बाताय् पूजा याके सिधयेकाः न्हापां बाताय् हे सूर्द्यःया दर्शन याकी अनं लिपा गा उलाः आकाशय् सूर्द्यःया दर्शन याकी । अनं लिपा बाह्रा तःम्हेसिया अबुया ख्वाः स्वइ, थथे ख्वाः स्वइबलय् अबुम्हेसिनं मचायात दक्षिणा बीगु चलन दु । छैंय्यागु पूजा सिधय्काः बाह्रा तःम्ह मचायात ज्वलान्हाय्कं व सिन्हःमू ज्वंकाः गणेद्यःया थाय् यंकी, थाकुलि नकिं नं नापं हे वनेमाः । गणेद्यः थाय पूजा याय् सिधय्काः थाकुलि नकिनं मचाया छ्यनय् सिन्च तय्काबी । यदि ब्याहा याय् धुंकाः बाह्रा तःगु जूसा बाह्रातःम्हेसिया भाःतं हे सिन्च तय्माः धैगु धापु दु ।

बाह्रा छुइ धुंकाः लं देछाना च्वंगु

३.२.३. (घ) बाह्रा छुयेगु

गणेद्यः थासं लिहांवयाः छैंय् थ्यंकाः पिखालखुइ तयाः बाह्रातःम्हेसित बाह्रां छुयाः, वसः देछानाबी अनं लसकुस यानाः छैंय् तलय् यंकी । तले यंकेधुंकाः बाह्रा तःम्ह व थाकुलि नकिंयात नापं फ्यतुकी, दकय् च्वय् गणेद्यःया रूपय् सुकुन्दा तइ । दकय् न्हापा सुकुन्दा

पिखालखुइ बाह्रां छुयाच्वंगु

निनि पाखें बाह्रां छुयाच्वंगु

पूजायानाः समय् पासः बियाः खँय् सगं बी । अनंलिपा बाह्रा तःम्ह मचायात नं सच्छि व च्याकः समय् पासः बियाः खँय् सगं बी । बाह्रा तःम्हेसित बी धुंकाः थाकुलि नकिंयात बीगु चलन दु । थ्व याय् सिधय्धुंका निम्हसित वहे बजि नकेगु याइ । बाह्रा तइबलय् बाह्रा पासाया तःधंगु भुमिका दयाच्वंगु जुइ । उकिं बाह्रातःम्हेसित सगं बी सिधय्वं बाह्रा पासायात नं खँय् सगं बियाः वसः छजु लः ल्हानाबी । अनंलिपा बाह्रा तःम्हेसिया पाजु खलकं हःगु पाखें निं बाह्रा छुयाः लं देछानाबी । अनंलि मेपि थःथिति पिं पाखें नं बाह्रा छुयुगु ज्या जुइ ।

३.२.३. (ङ) बाह्रा भ्वय

थ्व खुन्हु बहनि बाह्रा क्वथाय् म्हितः वःपिं बाह्रा तःम्हेसिया फुक्क पासापिं थःथिति फुकी सकसित सःता भ्वय् नकेमाःगु चलन दु । बाह्रा भ्वय् वइपिं तापाः पिं थःथितिपिं, पाखें बाह्रा तःम्हेसित लं वा मेगु छुं सामान हयाबी । स्याःपिं

बाह्रा मस्तय् समय् नयाच्वंगु

थःथिति पिन्सं कापः तयाः बाह्रां छुयेगु ज्वलं तयाः हय्माःगु चलन दु । थथे ज्वनावः पिन्त बजि, वः, घासा तयाः भ्वय्ब्व थय्का छ्वयमाःगु चलन दु । अथेहे बाह्रा पिकाःम्हेसिया पासापिं पाखें नं. छुं न छुं सामान हयेगु चलन दु, बाह्रा भ्वय् नंवइ

बलय् भ्वय् वइपिं मनूत खाली ल्हाः वइमखु । तर अथें थःथिति, पासापिं बाह्रा भ्वय् सःतीगु चलन परम्परां निसें दूगु करया चलन मखुकि लसता कथंया ज्या जक खः ।[६३]

बाह्रा भ्वय् नया च्वंगु

अथेहे तीर्थलाल नःघःभनीजुया छगू अप्रकाशित पाण्डुलिपिइ थ्व बाह्रा भ्वय् धैगु भिंगु भ्वय् मखु, सीबलय् याइगु घःसू भ्वय्, लत्या भ्वय् थें थुकियात नं न्हापा न्हापा मभिंगु भ्वय् कथं कयातःगु खः धकाः उल्लेख यानादीगु दु । बाह्रय् याय्माःगु जूगुलिं बाह्रा भ्वय् धाःगु खः धकाः नं धयादीगु दु ।[६४]

३.२.३. (च) बाहाख्याः च्वुइकेगु

बाह्रा पिकयाः कन्हय् खुन्हु सुथय् न्हापां ख्यूंसेच्वबले दनाः बाह्रा ख्याः यात खुसिइ चुइके यंकी । बाह्रा ख्याः नापं बाह्रा ख्याःयात छायातःगु फुक्कं चुइका छ्वय्गु याइ । अथेहे बाह्राक्वथाय् क्वलं बूबलय्या मुंकातःगु खिति, चागः नं चुइका छ्वइ । बाह्राख्याः चुइके धुंकाः निति बाह्रा तःगु क्वथाय् मिजंत दुहां वने जी । थुलि याय् धुनेवं बाह्रा तय्गु, पिकाय्गु ज्या फुक्कं क्वचाइ ।

६३) च्वय्या पा.टि. १४ या पृ.सं. ३३
६४) च्वय्या पा.टि. ६० या पृ.सं. ५९७

नेवाः समाजय् बाह्राया सामाजिक मूल्य मान्यता

४.१. बाह्रा संस्कार मिसामस्तय्त यौन सम्बन्धि ज्ञानबीगु छगू संस्कार खः ।

मिसामस्त गुदँ फिदँ जुलकि ल्यासेचा जुयाः यौवन जन्य स्वभावया विकास जुयाः वइगु जूगुलिं इमिगु चारित्रिक संरक्षणया नितिं थः मांअबुपाखें विशेष ध्यान बीमाःगु जुइ । थुकीया नितिं बाह्रा तय्गु कथं छगू पद्धतिस अनुबन्ध यानाः थः म्ह्याय्मचायात समय सापेक्ष दायित्व निर्वाह याकी । बाह्रा तय्गु धइगु थी मज्यू जुइ जःखःया उमेरय् खः, थ्व उमेर धइगु मचासू तनाः यौवनावस्था/ल्यासेसू पाखे प्रवेश जुइगु ई खः । थुगु इलय् शारिरीक व मानसिक नितां पाखे विकास जुइ । गुकिं यानाः यौन व्यवहारय् व न्हापांगु थी मज्यू जुइगु खँय् स्वाभाविक जिज्ञासा ब्वलनी । थ्व जिज्ञासाया लिसः इलय् हे मबिल धाःसा मानसिक तनाब तकं जूवनेफु । गथेकि न्हापांगु रजस्वलायात तःधंगु घाःपा कथं कयाः त्रसित जुइगु, यौन व्यवहार सम्बन्धि जानकारीया अभावय् यौन असुरक्षा व शोषण जुइकाः च्वनेमालीगु जुइफु । उकिं थुगु उमेरय् यौनशिक्षाया तःधंगु महत्व दइ । तर पुरुषप्रधान समाजय् थुज्वःगु खँय् छलफल याय्गु अवसर मदइगु स्वाभाविक खः । बाह्रा तइबलय् गनं ह्वः वाः मदूगु गोप्य, मिजंत नं दुमकाइगु नियम दु । फिंनिन्हु

तक अनुभवी मिसापिं च्वनाः बाह्रतःम्हेसित यौन सम्बन्धि शिक्षा बियाः यौन जन्य खँय् सुसूचित याइगु खः ।[६५]

मिसामस्तय् ल्यासेसू जाया वयाः, विवाहयोग्य खनेदया वःलिसे इमिगु मानसिक, शारिरीक परिवर्तनया नापं उत्सुकता व उत्तेजनां थाय् काइ । उबले इमित अनुशासनया तह लय् तय्माली, गुकियात सेक्स मेनेजमेन्ट व प्रजनन स्वास्थ्यया पूर्वज्ञान बीगु नं धाइ । थुकिया नितिं बाह्रा तय्गु चलन याना हल । यदि बाह्रा तय् कथंया विकल्प सेक्स एजुकेशन थौकन्हय् समसामयिक सूचना, संचार शिक्षाया अभ्यास ताःलाका वनेगु व्यावहारिक विकल्प दुसा फिंनिन्हु बिकाः बाह्रा तयाच्वने म्वाःलीगु जुइ । उकिं मिसा मस्तय्त यौनया सम्बन्धय् शिक्षा बियाः सतर्क याय्या नितिं बाह्रा परम्परा न्ह्याका तल । नेवाः समाजय् तिपूजीवन सुथां लाकेया नितिं बाह्रा क्वथाय् बैबाहिक सम्बन्धयाबारे पूरा ज्ञान बीगु धापू दु । न्हापा न्हापा मचा बलय् इहिपाः यानाबीगु चलन तर बाह्रा मतः तले निम्ह तिपूयात नापं थ्यनी मखु । बाह्रा तय् धुंकाः तिनिं निम्हतिपूयात छकू हे क्वथा बी । उकिं थ्व प्रष्ट जूकि व्यावहारिक यौन शिक्षाया सुचं व पद्धतिबिना बाह्रा तय्गु निरर्थक खः ।[६६]

वरिष्ठ लेखक पिनिगु धापू कथं बाह्रा संस्कार फ्रीगु नेवाः समाजय् गुलि आवश्यक जू धैगु प्रष्ट जू । न्हापा बाह्रा तय्गु माध्यमं मिसामस्तय्त जीवनय् जुइफइगु घटना पाखें बचेजुइकेया नितिं यौन सम्बन्धी पूरा ज्ञान बीगु चलन दु । थ्व हे खँयात बलदेव जुजुं थुकथं प्रष्ट यानादीगु दु ।

यौवन अवस्थाय् थ्यनाः नं यौन सम्बन्धी ज्ञान बांलाक मन्त धाःसा मिसामस्तय् जीवनय् बांमलाक्क स्यनेफु । थौंकन्हय् विज्ञानया थपाय् धंगु उन्नति जुयाः नं यौन सम्बन्धी खँय् लाःलाःथे सनाजुइगु हुनिं यानाः एड्स थे. ज्याःगु ग्यानापूगु ल्वय् विश्वय् हे न्यंक भनं न्ह्यानाच्वंगु दु । गुलि मिस्तला यौन दुराचारया शिकार जुयाः म्वाय्गु छुं लँ मखनाः करं हे वेश्यावृत्तिइ तक्यना च्वनेमालाच्वंगु दु । थुज्वःगु ग्यानापूगु स्थितिइ मिसामस्त मलाय्मा धकाः यौन शिक्षा बिइया नितिं नेवाःतय्गु संस्कृतिइ 'बाह्रा' तय्गु चलन दूगु खः । मिसा मिजं नापनापं च्वनाः यौनयाबारय् खँल्हाय्बलय् मनूया प्रकृति कथं ल्याय्म्ह ल्यासेतय्के उत्तेजना

६५) केशरत्न शाक्य – इकथं लवय्क न्ह्याकेमाः परम्परागत संस्कार 'बाह्रा', शाक्य ऋतुपौ, ने.सं. ११२७ जेठ–असार, पृ. सं. ५-६ ।

६६) तेजरत्न शाक्य 'बाह्रा' या विषयय् दुवाला, शाक्य, ने.सं. ११२७ जेठ–असार, पृ. ८-९

ब्वलनाः ज्ञान काय्गु स्वयां मखूगु दुर्भावना नुगलय् अपराध जूवने फइगु यक्वः सम्भावना दइ । थथे जुइके मबीत भ्रmी पुर्खा पिन्सं, बाज्या, बज्यपिन्सं उगु इलंनिसें हे बिचाः यानाः मिसामस्तय्त बाह्रा तय्गु, मिजंतय्त कय्तापूजा याय्गु चलन न्ह्याका तल । बाह्रा क्वथाय् मिस्तैमिस्त च्वनाः मचायात यौन सम्बन्धी सकतां खँत बांलाक ध्वाथुइक कनाः सीकेबिइगु ज्या जुइ । थुकिं मखुथे विकृति ब्वलनेगु सम्भावना तसकं म्हो जुइ, अन दुने यौन शिक्षा बिइगु ज्याय् बांलाक सःसिउपिं अनुभवि मिसात उपस्थित जुइ ।[६७]

बाह्रा क्वथाय् यौन सम्बन्धया बारे उचित शिक्षा बीगु जूगलिं हे सूर्द्यः या जः गनं मवय्क दक्वं ह्वः प्वाः तिनाः क्वथाय् ख्यूंसे च्वंकीगु जुइफु । छाय्धाःसा कलाःभाःतया दथुइ जुइगु सम्बन्ध सूर्द्यःया जः दुबले सुथय् वा न्हिनय् मखुकि बहनीया इलय् जुइगु खः । गुलिस्यां धयाहे तःगु दु कि बाह्रा तइगुया औचित्य धैगु बाह्रा तःम्हेसित प्रसुति सम्बन्धि व शारीरिक सम्बन्ध तय्गु बारे उचित ज्ञान बियाः लिपा जुइफइगु बांमलागु घटना पाखें सर्तक याय्गु खः ।

न्हापा बाह्रायात गुलि महत्व बियाः हनावयाच्वंगु खः, थौकन्हय बाह्रा तय्गु धैगु छगू परम्परांनिसें न्ह्याकातःगुलिं भ्रmीसं नं याय्माः धैथें बिचाः यानाः जक हना च्वंगु थें खनेदु । थौं कन्हय् बाह्रा तइगु ई उमेर मगानी बलय् थी मज्यू जुइ यक्वः दँ न्ह्यः हे तय्गु चलन जुयावल । छैँय् मां, अबुपिनि अःपुइगु कथं थी मज्यू जुइ प्यदँ, न्यादँ न्ह्यः बाह्रा तय्गु याइ, थुगु उमेरय् बाह्रा तइम्ह मचाया शारीरिक व मानसिकताय् बांलाक विकास जुइफइ मखुनि । अले हानं बाह्रा पासा जुइम्ह नं तःधिकःम्ह अनुभवीम्ह मखसें मचाम्ह बाह्रा मचायात ल्वःम्ह हे तय्गु जुयावल । थुकिं यानाः बाह्रा मचां उचित यौन शिक्षा काय् खनीगु पाखें वंचित जूगु थें खनेदु । "थौकन्हय् रजपात दोष निवारण याय्गु धकाः थी मज्यू जुइ न्ह्यः हे छैं परिवार पाखें उपर्युक्त साइत स्वयाः थःपिनिगु अनुकुलता कथं मिसा मस्तय्त वर्ष मगाःनी बलय् बाह्रा तय्गु चलनं यानाः बाह्रा तय्गुया औचित्य न्हनाः वन ।"[६८]

बाह्रा तय्गु परम्परा न्हापा स्वयां आःवयाः ई कथं ह्यूपा वःगु दु । थथे जूगुया कारण विकसित समाज यात नं काय्फु । थौ कन्हय् थःत माःगु उचित ज्ञान थी थी सफू पाखें थःम्हं हे काय् फइगु जुइधुंकल । अथेहे थौंकन्हय् न्हापा थें मचा

६७) च्वय्या पा.ति. २० या पृ.सं. ३६

६८) च्वय्या पा.टि. ४० या पृ.सं. २०

बलय् इहिपा याना बीगु चलन मदय् धुंकल। छम्ह मिसा वा मिजं तःधिकः जूइकाः, हरेक पक्षय् उचित शिक्षा कयाः छम्ह परिपक्व जुइधुंकाः तिनि इहिपाः याना बीगु चलन दु।

४.२. नेवाः समाजय् यौन शिक्षायात सामाजिक मान्यता

झीगु नेवाः समुदायया समाजय् मिसा मस्तयत मेमेगु समुदायया समाजय् थें कडा व्यवहार यानातःगु खने मदु। न्ह्यागु नं पक्षय् स्वतन्त्रता दु धाय्माः। गथेकि मिसा मस्तयत इहि याइगु धैगु नं लिपा थः ब्याहा यानाम्ह भाःत सित धाःसां विधवा जुया च्वनेम्वाःगु चलन दु। अथेहे ब्याहा याना दच्छि दुने भाःत सित धाःसा सीम्हय् ग्वय् लित तयाः पवित्र जुइ ज्यूगु नं परम्परा दु। ग्वय् लित तय्गु धैगु पारपाचुके याय्गु खः, थथे याय् धुंकलकि व मिसा बर्खि च्वनेम्वाः ब्याहा जुइ न्ह्यः गथे खः अथे हे पवित्र कथं काइ। थुगुकथं नेवाः मिस्तयत परम्परां निसें हे धार्मिक, सामाजिक व व्यवहारिक कथं नं स्वतन्त्र मौलिक अधिकार बियातःगु खनेदु।

बाह्रा तइबलय् बाह्रा क्वथाय् मिस्त जक च्वनाः खँ ब्याकी, ल्यायम्ह जुइ धुंकूपिं मिजंत दुकाइ मखु। अथे धइगु कय्तापूजा याय्धुंकूपिं दुकाइमखु, कय्तापूजा मयाःनिपिं जक दुकाइ। बाह्रा क्वथाय् बाह्रा तःम्हेसित अनुभवीपिनि पाखें यौनया बारे उचित ज्ञान बीगु ज्या जुइ। उगु इलय् इमिगु मनय् भचा कौतुहलता थें जुयाः, चंचल जुया च्वनी। उकिं सुं तःधिकः ल्याः जुइधुंकूपिं मिजंतय् किपालु तकनं क्यनी मखु। कय्तापूजा याय् धुंकूम्ह मिजं ल्याय्म्ह जुयाः सःस्यूम्ह जुइ धुंकी, छकू हे क्वथाय् मिसा मिजं नापं तयाः यौन सम्बन्धी खँ जुइबलय् विकृति ब्वलने फइ। उकिं अथे अनर्थ मजुइकेत ल्याय्म्ह जुइ धुंकूपिं मिजंतय्त दुमकाइगु जुइ। थुकिं प्रष्ट जूकि झिंछन्हु तक क्वथाय् कुनाः बाह्रा तय्गु धैगु मिजंया स्पर्शय् मवय्गु वा मिजंपाखें शारीरिक स्वापूपाखें तापाकाः च्वनेगु प्रतिबद्धताया प्रतिक खः। धाय्कि संस्कार धैगु हे प्रतिक खः, थुकियात थुइके फःसा जीवन दर्शन लुया वइ, थुइके मफुत धाःसा अनावश्यक थें ताइ।

थौंया २१ औं शताब्दी वयाः यौन शिक्षायात नं सामाजिक मान्यता बीमाः धकाः गुगु सः थ्वय्काच्वंगु खः, झीगु नेवाः समाजय् यक्व न्हापां निसें हे मान्यता दय् धुकूगु स्पष्ट खनेदु। उकिं हे नेवाः मिसामस्त गैरनेवाःतय् मिसामस्त स्वयां व्यवहारिक व अनुशासित जू।

गथे काय्‌मचायात कय्‌तापूजा यानाः ब्रम्हचार्यय्‌ च्वनाः आत्मनियन्त्रण याय्‌गु उपदेश बियाः उच्च शिक्षाय्‌ ब्वंके छ्वय्‌गु याइ, नेवाः संस्कृतिइ बाह्रा तय्‌गु संस्कारयात नं यौन सम्बन्धी सकतां ज्ञान बियाः आत्मनियन्त्रण याय्‌गु लँ क्यनेगु, व ब्वंनेगु ज्याय्‌ छ्वय्‌गु संस्कारया रूपय्‌ कयातःगु दु। थुकिं छुं प्रष्ट जू धाःसा नेवाः समाजय्‌ मिस्तय्‌त पिने गनं मछ्वसे, छेँय्‌ जक तयाः शिक्षाबीगु पाखें नं वंचित यानातःगु मदु। काय्‌यात नं म्ह्याय्‌यात नं आखः ब्वंकेगु पाखे समान अधिकार बिइगु बिचाः संस्कृतिइ दुथ्यानाच्वंगु दु।[६९]

न्हापां निसें हे यौन शिक्षा बीगु धकाः असभ्य कथं मखुकि सामाजिक कथं हे काय्‌मचायात व म्ह्यामचायात उचित शिक्षा बीगु उद्देश्यं संस्कारय्‌ दुथ्याका तःगु धैगु प्रष्ट सी दु। थपाय्‌सकं महत्व दूगु क्रियाकलाप भ्ठीगु नेवाः समाजय्‌ जक न्हापांनिसें न्ह्याकाः वयाच्वंगु दु।

मनूया शारीरिक विकासया हरेक त्वाथःयात हाचां गाय्‌गु शिक्षा बिइगु भ्वलय्‌ बाह्रा संस्कार तसकं महत्वपूर्ण व उपलब्धीमूलक खनेदु। उकिं नेवाः मिसात लाःलाःथे सना मजुइगु व सामाजिक व्यावहारिक ज्या याय्‌गु नितिं उत्प्रेरित जूगु खनेदु। थ्व संस्कार पाखें नेवाःत यौनया मामलाय्‌ तसकं उदार व स्वतन्त्र धैगु सी दु। अश्लिल थें जाःगु विषययात नं अति आवश्यक व स्वय्‌बलय्‌ यइपुक्क, न्ह्यब्वइगु नं नेवाःतय्‌गु विशेषता खः।[७०]

४.३. बाह्रा पासा छम्ह मचाया मां जुइ धुंकूम्ह तय्‌गुया कारण

बाह्रा तइगु ई धैगु गुदँ निसें भिंस्वदँया खः, गुगु इलय्‌ मिसा मस्तय्‌ शारीरिक व मानसिक कथं ह्यूपा जुइगु जुइ। थुगु इलय्‌ मचायात बाह्रा तयाः उचित शिक्षा बीगु ज्या जुइ। बाह्रा तइबलय्‌ छम्ह पासाया तसकं आवश्यक जू व पासा ब्याहा जुइधुकूम्ह वा छम्ह मचा दय्‌धुंकूम्ह जूसा अभ्र बांलाइ। बाह्रा पासा जूम्हेसिनं बाह्रा तःम्हेसिया पासा जक मखुकि छम्ह स्यनामि कथं नं ज्या याइ। बाह्रा तःम्हेसियागु नितिं आवश्यक जूगु सामान हयाबीगु, चिप सिलेगु, कोप्रा वाय्‌गु आदि फुक्कं ज्या याय्‌माःगु जिम्मा बाह्रा पासां काइ। न्हापा न्हापा आःथें यौन

६९) च्वय्‌या पा.टि.२० या पृ.सं. ३९

७०) वज्रमुनि वज्राचार्य बाह्रा तयेगु संस्कार, लकस, किपूः, दँ-३, ल्याः-३३, थ्वंल्याः ६४, ने.सं. ११२४ तछलागा ८ बिहिबाः, पृ.सं. ३।

सम्बन्धी वा थीथी विषयया सफूत ब्वनेगु उपलब्ध मजूगुया कारणं मिजं मस्तय्त कय्तापूजा व म्ह्याय्मस्तय्त बाह्रा संस्कार याना इमित बीमाःगु यौन सम्बन्धी ज्ञान बीगु चलन परम्परां निसें यानातःगु खनेदु । अथे जूगुलिं बाह्रा पासा छम्ह अनुभवी यात हे ल्ययाः तइगु खः । बाह्रा पासा जूम्हेसिनं थःगु अनुभव कथं बाह्रातःम्हेसित यौवानावस्थाय् माःगु उचित शिक्षा बीगु ज्या याइ ।

न्हापा न्हापा इहि याय् धुनेवं ब्याहा यानाबीगु चलन दुसां बाह्रा मतय्कं कलाः भाःत निम्हसित छकू हे क्वथाय् तय्गु याइमखु । थीमज्यू जुइवं वा जुई न्ह्यः बाह्रा तइ, बाह्रा क्वथाय् बाह्रा पासाम्हं वा अनुभवी मिस्तय्सं थःगु अनुभवया लिधंसाय् गुप्तगु खँ तक्क नं थुइक कनाः बाह्रातःम्हेसित माःगु ज्ञान बी ।[७१] अनंलिपा भिंनिन्हुं बाह्रा पिकाय् धुनेवं तिनि कलाः, भाःतयात छकू क्वथा बी । थथे बाह्रा तय्गु धैगु आः बाह्रातःम्हेसित छ मचा मखुत शारीरिक विकास कथं मां जुइत सक्षमम्ह जुल, थ्व सृष्टिया नियम कथं संसारयात न्ह्याकेत सक्षम जुल धकाः जानकारी बीगु खः ।

यदि बाह्रापासा च्वंम्हेसित यौन सम्बन्धय् अनुभव मदूगु खःसा थःम्ह बाह्रातःम्हेसित उचित शिक्षा बीमफइगु जुइ । बाह्रापासां थःगु अनुभवया आधारं हे थःम्हं नं बाह्रा तःम्हेसित उचित ज्ञान बीगु याइगु खः । उकिं हे बाह्रापासा छम्ह मचाया मां जुइ धुंकूम्ह तय्गु चलन दु ।

७१) च्वय्‌या पा.टि. २० या पृ.सं. ३७

५

बाह्रा व गुफाया भिन्नता

५.१. गुफाया परिचय व प्रक्रिया

ब्राम्हण, क्षेत्री समाजय् नं 'गुफा राख्ने' धकाः म्ह्यायम्‌स्तय्‌त याइगु संस्कार दु । नेवाः समाजय् थें गैरनेवाः समाजय् नं गुफाया महत्व दु । तर भ्री नेवाः समुदायया समाजय् याइगु बाह्रा संस्कार स्वयां यक्व पाःगु खनेदु । गैरनेवाःतय् परम्परा कथं म्ह्यामचाया न्हापांगु थी मज्यू जुइसातं सूर्द्यःया जः व थः अबु, दाजु पिनिगु ख्वाः मखंक, अभ्र सः तक हे ताय् मदय्‌क ख्यूंसे च्वंगु क्वथाय् कुनेगु याइ । न्हापा थथे गुफा तइबलय् थःगु छेँया पलि तकं हे खने मदय्‌क तापाक्क मेपिनिगु छेँय् यंकाः तय्‌यंकी । तर थौंकन्हय् थथे कर्पिनिगु छेँय् यंकाः मतसें थःगु हे छेँय् तय्‌गु चलन दु । क्वथाय तःगु प्यन्हु तक चि सवाः नकिइ मखु, प्यन्हु दुखुन्हु सुथः न्हापां म्वः ल्हुकाः चोखो लं फिकी । थ्व खुन्हु निसे गुफा च्वंम्हेसित चि भ्याः नकी, अथेहे थः पासापिं व थःथितिपिं नं थ्व खुन्हु निसें तिनि नापलाय् खनी । भिंनिन्हु दुखुन्हु सुथः न्हापां म्वः ल्हुकाः नीसी याकाः सूर्द्यःयात पुज्याय्‌का थः अबु व दाजु या ख्वाः स्वकी । थथे ख्वाः स्वइबलय् अबु व दाजुपिनिपाखें सगुन वा सौभाग्य सामान धकाः लं, पर्सि, चुरा, पोटे बीगु याइ । सगुनया सामान फुक्कं ह्यांगू हे जुइ । गैरनेवाःतय् परम्परा कथं मिसायात थज्याःगु सगुनया सामान थ्व खुन्हु छक व ब्याहा याइबलय् मिजंपाखें छ्वयाहइगु यानाः निक्वः बीगु याइ । गुलिस्यां गुफा

तइबलय् गौदान याइगु नं चलन दु। थथे गौदान याइबलय् गुफा च्वंम्ह मिसां ख्वाः त्वपुनाः हःलय् तयाः बर्म्हुयात दक्षिणा बी, अथेहे बर्म्हु नं हःलय् हे प्रसाद तया बीगु याइ।[७२]

ब्राम्हण क्षेत्रीतय् मिसात ब्याहा जुइ न्हयः गुफा तय्माल धाःसा तसकं थाकूगु कथं कयातःगु दु, तर ब्याहा जुइधुंकाः जूसा उलि थाकूक काइमखु। ब्याहा जुइधुंकूम्ह मिसाया न्हापांगु थी मज्यू जुयाः गुफा तय्माल धाःसा भाःतया छेँया गोठय् कुने यंकी। ब्याहा मजूनिम्ह मिसा जूसा थी मज्यू जुइसातं गां त्वपुकाः थःगु छेँया पलि तक खनेमदय्क तापाक्क मेपिनिगु छेँय् यंकाः गुफा तइ। थथे गुफा तइबलय् थः अबु, दाजु, सुं मेपिं मिजंतय् सः ताय्दय्के मज्यूगु व गुफा च्वंम्हेसिगु सः नं मेपिन्त ताय्केमज्यू धाइ।

गुफा च्वनीम्ह मिसा ब्याहा मजुनिम्ह जूसा थः दाजु, अबुया ख्वाः भिंनिन्हुं, गुलिस्यां भिंन्यान्हु, गुलिस्यां नीनिन्हु दिनं तिनि स्वकी। तर ब्याहा जुइधूंकुम्ह जूसा इमिगु चलन अनुसार भिंनिन्हु तक हे गुफा च्वनेम्वाः। गुम्ह गुम्ह प्यन्हु जक नं च्वनीगु याः।[७३]

गैरनेवाः समाजय् थी मज्यू जूगु दिंखुन्हु, जुइसातं हे क्वथाय कुनेगु चलन दु। गुकिं यानाः छुं मस्यूपिं मस्तय् मानसिकताय् बांमलाःगु लिच्वः लाय्फु। अभ्र गोठय् यंकाः कुनेगु व मेपिनि छेँय् यंकाः छेलिइ कनीगुलिं भ्रन मानसिक व शारीरिक पक्षय् असर लाः वनेफु। थुगु इलय् इमित माःगु ज्ञान मदइगुलिं इमिके विकृति नं वय्फु। गैरनेवाःतय् चलन कथं थी मज्यू जुइगु धैगु पाप थें हे ताय्का तःगु खनेदु। उकिं थःगु छेँ पाखें तापाक्क मेपिनि छेँय् यंकाः कुनेगु चलनं ला भ्रन मस्तय्गु मनय् थः मिसा जुया जन्म जूगुयात हे पाप थें ताय्केफु। गुकिंयानाः इमिगु शारीरिक विकासय् असर लाः वनेफु। थः मां, अबुपिं पाखें बीमाःगु उचित शिक्षां भ्रन तापाकाः इमित अलग्ग तइ। थथे जुलकि इमिसं काय्माःगु शिक्षा, संस्कार, सिइकेमाःगु सीके मफइगु जुइ, भ्रन थःत अथे तापाकाः तःगुलिं थःहे प्रति वितृष्णा नं जुइफु।

---

७२) च्वय्या पा.टि. ५९ या पृ.सं. २०

७३) Lynn Bennett - Sitting in a cave: An analysis of ritual seclusion at minarche amonge Brahmans and Chhetris in Nepal, Contributions to Nepalese Studies, Votvi, No. 1 Dec 1978, P31-33

५.२. बाह्रा व गुफाया भिन्नता

बाह्रा व गुफा भिंछन्हु तक क्वथाय् कुनाः भिंनिन्हु खुन्हु पिकयाः सूर्द्यःयात दर्शन याकीगु जूगुलिं गुलिस्यां बाह्रायात नं गुफा तय्गु धकाः धाय्गु यानाः हये धुंकल । बाह्रा व गुफा भचा भचा उथें च्वंसां तसकं पाःगु खनेदु ।

क) बाह्रा तय्बलय् इहिपा जुइ धुंकूम्ह जूसां, मजूनिम्ह जूसां बाह्रा पिकया सूर्द्यःया दर्शन याये धुंकलकि अबुया ख्वाः स्वकी तर गुफा तइबलय् इहिपा जुइ धुंकलसा प्यन्हु जक गुफा तयाः पिकाय्गु याइ, इहिपा मजूनिम्ह जूसा भिंनिन्हु, भिंन्यान्हु, गुलिस्यां नीनिन्हु दुखुन्हु तिनि मिजतय् ख्वाः स्वकी ।

ख) गुफा तय्गु धकाः म्ह्याय्मचा थी मज्यू जुइसातं ख्यूंसें च्वंगु क्वथाय् वा गोठय् यंकाः कुनीगु चलन दु । बाह्रा तय्गु संस्कारय् थथे छुं नं चलन मदु । बाह्रा तयन्ह्यः ज्योतिषयात क्यनाः नियमपूर्वक तय्गु याइ । यदि बाह्रा तयन्ह्यः थी मज्यू जुल धाःसां धौ सगं बियाः नियम पूर्वक हे बाह्रा क्वथाय् कुनेगु याइ ।

ग) गुफा तय्गु संस्कारय् बाह्रा तइबलय थें क्वंचिकं साय्केगु मदु । प्यन्हु दुखुन्हु सुथय् न्हापां म्वः ल्हुइके धुनेवं तिनि चोखो जू हिसाबं थःथिति व पासापिन्त नापलाकी । म्वः मल्हुतले सुं नापलाकी मखु, तर बाह्रा क्वथाय् तः खुन्हु निसें बाह्रा तःम्हेसिया पासापिं वयाः म्हितः वइ । अझ क्वंचिकं मसाय्कू तले खयबिलि मक्यनीगु लिं थबले तक पूजा नं चलेजुइ ।

घ) बाह्रा तइबलय्या विशेष कासा धैगु साइ व कानाकानापिच्चा, प्याखं ल्हुइगु खः, गुफा तय्बलय्या विशेष कासा धैगु मदु ।

ङ) बाह्रा तइबलय् स्याःपिं थःथिति पिनि पाखें बाह्रा स्वःवय्गु धकाः छुस्यामुस्या नकः वय्गु चलन दु । गुफा तय्गुली छुस्यामुस्या नकः वनेगु चलन मदु ।

च) गुफा तयाःपिकाइ बलय् तःधिकःम्ह दाजु व अबु पिनि पाखें ख्वाः स्वइबलय् सौभाग्य सामान धकाः लं, पर्सि, चुरा, पोटे लः ल्हाइ । बाह्रा पिकाइ बलय् बाह्रा पिकाःम्हेसिया अबुं ख्वाः स्वइबलय् दक्षिणा जक ब्यूसा गाः, लं पर्सि चुरा बी म्वाः ।

छ) बाह्रा तइबलय् बाह्रा ख्याःयात तसकं महत्व बियाः बाह्रा क्वथाय् अनिवार्य रूपं तय्गु चलन दु । तर गुफा तय्बलय् बाह्रा ख्याः तय्माःगु चलन मदु ।

ज) बाह्रा तइबलय्या मेगु छगू महत्वपूर्ण पक्ष धैगु बाह्रापासाया खः । बाह्रापासां बाह्रातःम्हेसित आवश्यक सामानत हय्गु, उचित शिक्षा बीगु फुक्कं ज्या याइ । गुफा तय्बलय् बाह्रा तय्बलय् थें बाह्रा पासायात महत्व बियातःगु खनेमदु ।

झ) बाह्रा तइबलय् अनुभवी पिनि पाखें बाह्रा तःम्हेसित शारीरिक व मानसिक कथं परिपक्व याय्त माःकथं यौन सम्बन्धी शिक्षा बीगु ज्या जुइ । गुफा तइबलय् थी मज्यू जुम्ह मिसायात अलग्ग ख्यूंसे च्वंगु क्वथाय् वा गोठय् कुने यंकीगलिं यानाः इमित मानसिक कथं तनाव जू वनेफु ।

ञ) बाह्रा नेवाःतय्गु जक सांस्कृतिक संस्कारगत परम्परा थें गुफा राख्ने गैर नेवाःतय्गु सांस्कृतिक संस्कारगत परम्परा खः । उकिं बाह्रा तय्गु व गुफा राख्ने धयागु निगुलिं छगू मखु ।

६

उपलब्धी, सुझाव व निष्कर्ष

बाह्राया बारे शोधपत्र यानायंकाबलय् खनेदूगु उपलब्धी, सुझाव व निष्कर्ष थथे खः ।

६.१ उपलब्धी

क) बाह्रा संस्कार नेवाः समाजय् झी पुर्खातय्सं थः म्ह्यायम्‍मस्त मखूगु लँय् मलाय्‌मा, इमित माःकथं उचित शिक्षा बी दय्माः धकाः परम्परांनिसें न्ह्याकातःगु खः ।

ख) न्हापा बाह्रा तइगु ई धैगु थी मज्यू जुइ जःखः वा थी मज्यू जुइसातं खः, थुगु इलय् मिसा मचायाके मचासु पाखें ल्यासेसू दयावइ वा शारीरिक व मानसिक रूपय् ह्यूपाः वइ । उकिं बाह्रा क्वथाय् बीगु गृहस्थ जीवन सम्बन्धि यौन शिक्षा बीबलय् थुइका कायफइ ।

ग) बाह्रा क्वथाय् सूर्द्यःया जः गनं मवय्क ह्वः प्वाः तिनातइ । नापं मिजंतं स्वय् मज्यूगु हिसाबं नं ह्वः छप्वाः दत्तले फुक्कं प्वाः तिनातइ ।

घ) बाह्रा क्वथाय् अप्वः याना म्हितीगु कासा धैगु साई (चागः) खः । बाह्रा तइबलय् साई मम्हितुसें मगाः धाइ । अनंलि कानाकाना पिच्चा, म्ये हालेगु, प्याखं ल्हुय्गु आदि थीथी कथं म्हिताः न्हि छ्याय्गु याइ ।

ङ) बाह्रा पासा अनुभवीम्ह वा छम्ह मचाया मां हे च्वनीगु चलनं यानां बाह्रा थःम्हेसित थःगु अनुभवया आधारं गृहस्थ जीवनया बारे उचित जानकारी बीगु ज्या याइ ।

च) न्हापा बाह्रा तय्गु धैगु मू उद्देश्य हे मिसामस्तय्त यौन शिक्षा सम्बन्धी फुक्क ज्ञान बियाः इमित लिपा यौन विकृति जुइ फइगु घटना पाखें सतर्क याय्गु खः ।

छ) बाह्रा तइगु इलय् बाह्रा तःम्हेसिन सुं मेपिं मिजंतय् ख्वाः स्वय्मज्यू धकाः क्यनी मखु । बाह्रा क्वथाय् मिजं मस्त कय्तापूजा मयाःनिपिं जक दुकाइ, कय्तापूजा याय् धुंकुपिं दुकाइ मखु ।

ज) बाह्मा तयातःगु इलय् खय्बिलि क्यनीगु जूगुलिं थ्व अवधि तक बाह्मा तःगु छैँया जः व फुकी जः गनं भ्वय् वने मज्यूगु चलन दु । अफ्न बाह्मा तयातःगु अवधि तक बाह्मा छैँय् 'ला' दुत हय् मज्यूगु धारणा दु । तर थौंकन्हय् थथे बारय् याःगु खनेमदु ।

झ) न्हापा आःथें समाः याय्गु सामग्री त उलि मदुगु कारणं बाह्मा क्वथाय् बाह्मा तःम्हेसित गथेयाना थःत बांलाका तय्गु धकाः नं स्यनीगु याइ । उकिं हे बाह्मा क्वथाय् क्वंचिकं बुलेगु याइगु जुइ । बाह्मा तयातःगु अवधितक क्वलं बुइगु याइगुलिं बाह्मा तःम्ह मिसाया ख्वाः बाह्मा तय् न्ह्यः स्वयां बाह्मा पिकाइगु इलय् तसकं हे यच्चुसे च्वनां चमक दइ । बाह्मा तइबलय् यौन शिक्षा जक मखु यौन नाप स्वापू दूगु सौन्दर्यया नं ज्ञान बीगु खः ।

ञ) थौंकन्हय् सुधारया विषयधकाः न्ह्रूगु विचाः कथं भिक्षु अनगारिकापिं च्वनीगु विहारय् यंकाः बाह्मा तय्गु चलन नं अप्वया च्वंगु दु । विहारय् मिसा मस्तय्त शीलाचारिणी दीक्षा बीगु धकाः अष्टशील, पञ्चशील कयाः ध्यानय् च्वनाः थःगु मन क्वात्तुके फइगु ज्ञान बी । तर थुकिं परम्परागत 'बाह्माया' थाय काय् फूगु खनेमदु ।

ट) थौंकन्हय् माचाछि जः च्वनीगु परम्परा अप्वया च्वंगुलिं बाह्मा तय्गु परम्पराय् नं असर लानाच्वंगु दु । ई या कारणं छैँया जः पाखें इमित ल्वःगु, लाःगु कथं साइत स्वयाः कम उमेरय् हे बाह्मा तय्गु यानाच्वंगु दु ।

६.२ सुझाव

क) बाह्मा क्वथाय् क्वँय् प्वाः ह्वः तक हे मदय्क ह्वः प्वाः तिनां तइगुलिं बाह्मा तःम्हेसित स्वास्थ्यय् असर लाय्फु । झीत म्वाय्त मदय्कं मगाःगु धैगु फय्लय् च्वंगु अक्सिजन खः, जब फय्वइगु ह्वः फुक्क बन्द यानाबिल धाःसा अक्सिजनया कमिं मचा म्ह मफया अनेक ल्वचं कय्फु । न्हापा न्हापा बाह्मा तःपिं सिनाः बाह्मासी जुइगु कारण थ्व छगू नं जुइफु, तर थथे मफइगु, सीगुयात वैज्ञानिक पक्षं मस्वसें अन्धविश्वास कथं जक कयातःगु खनेदु । उकिं बाह्मा क्वथाय् सूर्द्यःया जः जक मवय्गु कथं ह्वः प्वाः तिनाः मेथाय् ह्वः प्वाः मतीगु याय्माः वा निभाः त्वइगु जःछि मखुकि बहनि बहनि छगु ई सां भ्याः चाय्केगु याय्माः थें च्वं । थथे यात धाःसा बाह्मा क्वथाय् फय्या नापनापं बाह्मा तःपिं मिसातय्त सासः ल्हायेत अक्सिजन गाक्क दइ, अले विरामी नं जुइमखु ।

ख) थौंकन्हय् बाह्मा तय्गु धैगु कम उमेरय् जूगुलिं बाह्मा पासानं मचाम्ह हे तय्गु

याइ। थुकिं यानाः बाह्राया औचित्य न्हनावंगु थें खनेदु। उकिं बाह्रा तयगुया औचित्ययात न्हंका मछ्वयत बाह्रा तःम्हेसित बाह्रा तयातःगु अवधिइ यौन सम्बन्धि सफूत ब्वंकेबीगु वा थः मां वा इहिपा याय् धुंकूपिं तताः वा थःथिति पाखें हे उचित शिक्षा बीगु याय्माः। झीगु समाजय् मांयात न्हापाम्ह गुरुमां कथं नं कयातःगु दु।

ग) थौंकन्हय् ईया अभावं व ब्वनेमाःगुया कारणं बाह्रा क्वथाय् म्हितः वइपिं मस्त नं तसकं हे कम जुइगु जुयावल। बाह्रा क्वथाय् याकःचा च्वनाः न्हि छ्यायगु धैगु तसकं थाकु। उकिया विकल्पय् ई कथं थःत ल्वः कथं न्ह्याका यंकेया नितिं बाह्रा तःम्हेसित न्ह्यइपुक्क म्हितेत कम्प्यूटर गेम, टि.भि., सफू आदि नं तयाबी ज्यू।

घ) न्हापा बाह्रा तइगु इलय् मिजंतय् ख्वाः हे स्वय् मज्यूगु कथं कयातःगु खः तर न्हापाया खँयात थौंकन्हय् उलि मान्यता ब्यूगु खनेमदु। थौंया थ्व वैज्ञानिक युग कथं हरेक पक्षय् ह्यूपा वःथे बाह्रा क्वथाय म्हितीगु परम्पराय् नं ह्यूपा वःगु दु। बाह्रा क्वथाय् म्हितीगु सामग्री धैगु गुलिसियां कम्प्यूटर गेम, प्याखं स्वय्गु, टि.भि. स्वयगु आदि खः। टि.भि., प्याखं, स्वयबलय् मिजंतय् ख्वाः खनाच्वनी। तर शारीरिक कथं उपस्थित मजुइगु जुगुलिं उकिं छुं स्यंकेगु याइमखु।

ङ) स्वास्थ्यया दृष्टिकोणं गुलिंसित अक्सिजन मगातकि हे मफइगु नं जुइगु दु। थज्याःगु अवस्थाय् बाह्रा तःथाय् छन्हु जकसां तय्यंकाः मचायात बीमाःगु उचित शिक्षा बीगु नं याय् ज्यू। थथे जुलधाःसा परम्परा न्हना मवनीगु जुइ।

च) बाह्रा क्वथाय् कुनीगु धैगु झिंछन्हु तक खः। तर थौंया व्यस्त समाजयात ल्वः कथं प्यन्हु तक क्वथाय् कुनाः न्यान्हु दुखुन्हु हे पिकायगु याय्माः थें च्वं। न्हापाया कथं बाह्रा तइगु धैगु मिसा मस्तय्त यौन सम्बन्धी शिक्षा बीगु खः। थ्व शिक्षाला झिंछन्हु तक हे लगातार बीगु मखु जुइ, छन्हु वा निन्हुं हे फुक्कं खँ थुइका काइगु क्षमता दइ। उकिं कम दिन जक क्वथाय् कुनाः पिकाय्गु याय्माः। थथे जुलकि परम्परा नं लोप मजुइगु जुइ।

छ) स्थविरवादया अनुयायीतय्सं विहारय् बाह्रा तयाः बाह्रा च्वनेगु ई जःछि बौद्ध धर्मया अध्ययन याकाः 'शीलाचारिणी' दीक्षा बियाः क्वचाय्काच्वंगु दु। तर थ्व विधि बाह्राया विकल्प मखु, थुकीयात इच्छाअनुसार थप ज्या कथं छ्यलेगु याय्माः। विहारय् च्वनिंपिं भिक्षुपिं गृहस्थ संस्कारया जीवन पाखें अलग्ग च्वनाः अनगारिका जुयाच्वंपिं जूगुलिं अनं बाह्रा तय् यंकेगु धैगु नैतिक शिक्षा बीगु जक खः, गृहस्थ जीवन बारे ज्ञान बीगु मखु। भिक्षुनिपिं यौन जीवन पाखें अलग च्वनीपिंसं यौन जीवन न्ह्याकेया शिक्षा बीगु कथं जुइ मखु। यदि थथे जुइगु खःसा परम्पारगत सांस्कृतिक विचारधारानाप पाय्फु। उकिं मिसा मस्तय्त छँय् नं बाह्रा तयाः निन्हु, स्वन्हु विहारय् यंका

शीलाचारिणी दीक्षा नं बीगु परम्परा याय्माः थें च्वं ।

ज) थौंकन्हय् कम वर्षय् हे बाह्रा तय्गु चलनं याना: नं बाह्राया औचित्य मदया वन । थुकीयात न्हापां निसे याना वयाच्वंगु याय्माः धका: जक यानावयाच्वन । अथेहे गुलिसियां थी मत्य जुइसातं बाह्रा तइपिं नं दु । थ्व निगूहे कथं उलि पाय्छि मजू थें च्वं, यदि मस्तय्त चीधिक:बलय् हे गृहस्थ जीवन बारे शिक्षा बिल धा:सा छुं अर्थ दइमखु । अथेहे थी मत्य: जुइसातं तय्बलय् नं अज्ञानताया कारणं मानसिक असर लाय्फु । उकिं मिसाया न्हापांगु थी मत्य: जुइगु छुं न्ह्य: अथे धैगु भिंछदँ वा भिंस्वदँ दइबलय् हे साइत क्यना: बाह्रा तय्गु याय्माः । थ्व अवधि धैगु प्राकृतिक ह्यूपा: कथं छम्हे मिसा मचासू नं ल्यासेसू पाखे परिवर्तित जुइ । थुगु इलय् बाह्रा तया: गृहस्थ जीवन बारे शिक्षा बीगु यात धा:सा मस्तय्संनं उचित ज्ञान काय्फइगु जुइ ।

झ) बाह्रा तइगु यात सूर्द्य:नाप ब्याहा याइगु कथं न कयात:गु दु, तर थ्व बिल्कुल गलत खः । बाह्रा तइबलय् दकले न्हापा वन्चित याइगु धैगु निभा: ज: पाखें खः, अनंलि ल्याय्म्ह मिजंतय् ख्वा: मक्यनीगु खः । भिंछन्हु तक निभा: ज: मक्यंसे क्वथाय् कुनातइगु जुगुलिं दकय् न्हापा निभा:ज: क्यनीगु कथं सूर्द्य:यात बाताय् ल:तया पुज्याना: क्यनेधुंका आकाशय् सूर्द्य: क्यनीगु खः । थ्व विधि व्यवहारिक नं जू, छाय्धा:सा सूर्द्य:या ज: मस्वसें च्वनाच्वंपिंत छकलं सूर्द्यया ज: क्यन धा:सा सूर्द्य:या जलं मिखायात स्यंकेफु । क्वातूगु ज: स्वया: सूर्द्य: स्वलधा:सा मिखा स्यनेगु पाखें बचेजुइ । उकिं न्हापांनिसें पुर्खापिंसं यानावयाच्वंगु परम्परा पाय्छि हे खः । उकीयात मानेयाय् बह:जू ।

६.३. निष्कर्ष

संस्कारया विकास गबलेनिसें जुल धका: भ्कीसं सीके मफुसां मानव जातिया उत्पत्ति लिपा हरेक पक्षय् संघर्ष यायां स्थायी बसोबास दय्का: जीवन हनेगु यात जुइ धैगु अनुमान याय्फु । भ्की पुर्खा कथं नालात:पिं बँमनूत न्हापा जंगलय् च्वना: पशुत थें असभ्य जीवन हनाच्वंपिं खः । लिपा ईया ह्यूपा लिसें अमिके सभ्यताया विकास यक्व: लिपातिनि जुल जुइ । थ:त मा:गु हरेक आवश्यकता पूवंकेत संघर्ष व यक्व: कुत: याय् धुंका: बुलुंबुलुं मानव जातिं न्हापाया असभ्य ज्यायात त्व:ता सुख, आनन्द खुशीया नितिं सुसभ्य जीवन हनेगु लँपु मामांवंगु भ्वलय् संस्कारया उत्पत्ति जूगु जुइमा: ।

संस्कार धैगु ज्या याय्त मा:गु योग्यता, अनुशासन व मनूया छुं नं ज्याखँया शुद्धीकरण खः । वा संस्कार धैगु जीवन विकासया नितिं विश्वास केन्द्रित याय्त ब्व:गु धर्मया रूप खः । संस्कार गुगुं नं धर्मावलम्बीं जक याय्माः धैगु मदु । थ्व छता मानव समुदायया विकास याय्त मदय्कं मगा:गु आधारभूत तत्व खः । थुकिं

मनूया मनोवृत्तियात बचय् याइ । जन्म लिपा मृत्यु अवश्य हे जुइ, थ्व जन्म व मृत्युया चक्र न्ह्याना हे च्वनी । बुसां निसें मसीतले मनूनं जीवनयात बांलाक न्ह्याकेत व सीधुंका: नं सद्गती पुनर्जन्म जुइमा, अन्तय् मोक्ष प्राप्त जुइमा धैगु उद्देश्यं मानव समाजय् जन्मंनिसें मृत्यू मजूतले व मृत्यूपश्चात नं थीथी संस्कारत यानाच्वनी । भीगु नेवा: समाजय् दुने थ: मस्तयृत संस्कारित याय्त उमेर कथं थीथी संस्कार दय्कात:गु दु । उकिं नेवा:त छगू सुसंस्कृत व सुसंस्कारयूक्त जाति ख: । नेवा: तय्सं थ:पिनिगु जीवन यापनया भ्वलय् थ:गु संस्कार याना: जीवन चक्रया अनेक कर्म पुवंका च्वंगु दु । थ्व नेवा: संस्कारया दुने जीवन दर्शन, धर्मप्रतिया आस्था, सामाजिक मूल्य मान्यता दुथ्याकाच्वंगु दु । संस्कार पूमवंतले मानव जीवन सफल मजूगु मान्यता तकं नेवा: समाज दुने दु । संस्कारया माध्यमं मनूतय्त अनुशासनशील याना: जीवन न्ह्याकेत सहज याकी । भी नेवा:त मेमेपिं जाति स्वया: सभ्य व संस्कारित धैगु भीसं याय्गु थीथी संस्कारं स्पष्ट जू ।

न्हापा न्हापा मस्तय्त शिक्षित याय्गु स्कूल, पाठशाला, ब्वनेज्वलं मदुगुलिं मस्तय्त हे जिम्मेवार जुइ कथं थीथी संस्कार याना: अमिगु चेतना ब्वलंकेगु यानाच्वंगु दु । नेवा: समाज दुने मिसा व मिजंमस्तय्त भेदभाव याय्गु संस्कार मदु । प्राकृतिक रुपं मिजं वा मिसाया शारीरिक ह्यूपा: मव:तले छगू हे कथंया संस्कार या:सां निम्हेसितं ज्व:लागु हे संस्कार याइ । मिजंमचायात बुसँखा व कय्तापूजा याइ, मिसा मचायात इहि व बाह्रा तय्गु याइ । थुपिं निगू संस्कार जक मिसामस्त व मिजंमस्तय्त याइगु पा:गु ख:, मेगु संस्कारत फुक्कं समान रूपं हे याइगु परम्परा दु ।

मिजंमस्तय्त बुसँखा, कय्तापूजा याना: इपिं वय्स्क जुजुं व:गु व समाज दुनेया मूल्य व मान्यतायात इमिसं नालाका: धैगु नैतिक जिम्मेवारी बीगु ख:, अथेहे मिसामस्तय्त नं इहि व बाह्रा तया: अज्या:गु जिम्मेवारी बोध याकीगु ख: । नेवा: समाजया मिसामस्तय्त जक याइगु थ्व इहि व बाह्रा संस्कार तसकं महत्व दूगु संस्कार ख: । तर नेवा: जुया: नं क्वय्या जातयापिं दुंइ, द्य:ला पिनि धा:सा इहि व बाह्रा तय्मा:गु चलन मदु ।

बाह्रा संस्कार मिसामचायात बिइगु शिक्षानाप स्वापू दूगु संस्कार ख: । बाह्रा तइगु ई छम्ह मिसायाके मचासू पाखें ल्यासेसू पाखे ह्यूपा: वइगु वा भिंछदँ / भिंस्वदँ दूगु उमेरय् ख: । थुगु इलय् मिसामचा ल्यासे जुया: यौवन जन्य स्वभावया विकास जुया वइगु जूगुलिं इमिगु चारित्रिक संरक्षणया नितिं थ: मां अबु पाखें विशेष ध्यान बीमा:गु जुइ । थुकीया नितिं बाह्रा तय्गु कथं छगू पद्धतिस अनुवन्ध याना थ: म्ह्याय् मचायात समय सापेक्ष दायित्व निर्वाह याकी । बाह्रा तय्गु धैगु न्हापांगु थी मज्यू जुइ छुं न्ह्य: वा न्हापांगु थी मज्यू जुइ सातं ख: । थुगु इलय् शारीरिक व मानसिक

नितां पाखे विकास जुइगुलिं इमिगु मनय् अनेक उत्सुकता व उत्तेजनां थाय् काइ । थवले इमित अनुशासनया तहलय् तय्माली गुकियात सेक्स मेनेजमेन्ट व प्रजनन स्वास्थ्यया पूर्वज्ञान बीगु नं धाइ । थुकिया नितिं भ्रिंछन्हु तक क्वथाय् कुनाः उचित शिक्षा बीगु कथं बाह्रा तय्गु चलन यानाहल । तिपू जीवन सुथां लाकेया नितिं नं बाह्रा क्वथाय् वैवाहिक सम्बन्धया बारे पूरा ज्ञान बीगु ज्या जुइ । उकिं हे बाह्रा क्वथाय् क्वँय्प्वाः ह्वःतकं हे मदय्क फुक्क ह्वः बन्द याइ, अथेहे तःधिकःल्याः जुइधुंकूपिं मिजंत नं सुं दुकाइ मखु । अन दुने अनुभवी मिसापिं जक च्वनाः बाह्रा तःम्हेसित शिक्षा बीगु याइ । भ्रिंनिन्हु दुखुन्हु बाह्रा पिकाइबले व छम्ह मचा मखसें सःस्यूम्ह परिपक्वम्ह मिसा जुइ । उकिं बाह्रा तय् धुंकूम्ह व बाह्रा मतःनिम्ह मिसा मचाया बानीब्यहोरा हे पाइ ।

बाह्रा संस्कार शिक्षा नाप स्वापू दूगु नापनापं स्वास्थ्यया दृष्टिकोण नं तइगु खने दु । न्हापांगु थीमज्यू जुइबलय् मचायात मानसिक तनाव जुइफु अज्ञानताया कारणं ग्याय्फु । थ्व पाखें तापाकेत भ्रिंछन्हु तक बाह्रा क्वथाय् थीथी कथं म्हिताः न्ह्यइपुका तइ । अथेहे थ्व अवधि तक बाह्रा क्वथाय् सःस्यूपिं अनुभवीपिं मिसापिं पाखें थःत अज्याःगु अवस्थाय् गुकथं सफा सुग्घर याना तय्माः धैगु जानकारी बी । प्राचीन कालं निसे न्ह्यानावयाच्वंगु थ्व बाह्रा संस्कार न्हापा व आःया ई कथं भचा भचा पाःगु खनेदु । थौंकन्हय् रजदोष निवारण याय्गु धकाः थीमज्यू जुइ यक्वः न्ह्यः हे बाह्रातय्गु चलनं यानां बाह्राया औचित्य न्हनावंगु खनेदु । तर अय्सां बाह्रा संस्कारयात उलि हे महत्व बियाः न्हयाकाच्वंगु दु । नेपाःया मेगु जनजातीइ थथे थीमज्यू जुइगुयात धार्मिक छुट ब्यूगु खनेमदु । तर नेवाः समाजया हिन्दु व बौद्ध धर्मावलम्बी निगू पक्षं नं मिसायात जुइगु बायोलोजिकल ह्यूपाःयात गौण यानाः धर्मकृत्ययात विशेष जोड बियाः मिसायात मनोवैज्ञानिक उपचार बीगु प्रयास यानाच्वंगु दु ।

नेवाः समाजय् जक दुगु थ्व 'बाऱ्हा संस्कार' परम्परांनिसें न्ह्यानाच्वंगु छगू मयासे मगाःगु संस्कार खः । मनूया शारीरिक विकासया हरेक त्वाथःयात हाचां गाय्गु शिक्षा बीगु भ्वलय् थ्व संस्कार तसकं महत्वपूर्ण व उपलब्धीमूलक खनेदु । उकिं नेवाः मिसात लाः लाः थे सना मजुइगु व सामाजिक ब्यवहारिक ज्या याय्गु निंतिं उत्प्रेरित जूगु खनेदु । बाऱ्हायात न्हापा छु उद्देश्य कथं छ्यलेगु परम्परा दुगु खः तर थौंकन्हय् उगु पाखें थ्व संस्कार न्ह्यानाच्वंगु मदु । बाऱ्हायात मनोरञ्जन कथं जक छ्यलेगु यानाच्वन । थुकियात न्हापाथें उद्देश्यमूलक कथं वा शिक्षा बीगु कथं मखु कि संस्कार कथं जक हनावयाच्वन, न्हापांनिसें यानातःगु संस्कार याय्माः धकाः जक यानाच्वंगु दु । तर छुं नं चीजया मूल्य (value) दत धाःसा जक व ल्यनाच्वनी । उकिं बाऱ्हाया औचित्य ल्यंकातय्या निंतिं थुकिया न्हापा गुलि मूल्य मान्यता दुगु खः उकीयात बांलाक थुइकाः अथेहे यानाः परम्परा न्ह्याकाः तय्माः ।

लिधंसा

नेपालभाषा

१) कायस्थ, छत्रबहादुर - **नेपाल संस्कृति,** दँ १२, ल्याः ११ ने.सं. ११२२।

२) जोशी, कीर्तिब्रम्हानन्द - 'बाह्रा तयेगु - गथे तयेगु?', **विश्वभुमि**, २०५४ फागुण १ शुक्रबार पौ २।

३) जोशी, सत्यमोहन - **बःचाधंगु नेवाः खँग्वः धुकू**, यँ, लाकौल पिथना ने.सं. ११०७

४) ज्यापु, 'पञ्च' - **भाबो**, ख्वपः कुतः पिकाक, ने.सं. ११२१

५) जुजु, बलदेव - **नेवाः संस्कार व उकिया विधि**, यँः वैदिक प्रतिष्ठान, ने.सं. १११९।

६) डंगोल, बुद्धिरत्न - 'बाह्रा तयेगु वैज्ञानिक महत्व' **पौभा**, नेपाल लिपि गुथि, ने.सं. ११२५।

७) डंगोल, मोहन कृष्ण - **ज्यापु जातिया सामाजिक विधि व्यवहारया नियम,** यँः ज्यापु महागुथि, ने.सं. ने.सं. ११२१।

८) नःघःभनी, तीर्थलाल - **बाह्रा तयुगु विधि,** अप्रकाशित पाण्डुलिपि, ने.सं. ११२०

९) वज्राचार्य, रत्नकाजी - **नेवाः संस्कार संस्कृतिया जातः**, यँः वज्राचार्य प्रकाशन ने.सं. ११२४।

१०) " " - **नेवाः संस्कार संस्कृतिया ताःचा**, यँः वज्राचार्य प्रकाशन ने.सं. ११०९।

११) वज्राचार्य, वज्रमुनि - **नेवाः संस्कार परिचय**, यलः नेपाल मण्डल घःचाः धुकू, ने.सं. ११२०।

१२) " " - 'नेवाः समुदाय दुने इहि, बाह्रा व इहिपाःया प्रचलन' **गुँदे** किपूः न्हूजः सांस्कृतिक पुचः ने.सं. १११६ अष्टमी, दँ १, ल्या १ (पृ.सं. ११)

१३) " " - 'बाह्रा तयेगु संस्कार', **लकस**, दँ-३, ल्याः ३३, थ्वंल्या ६४, ने.सं. ११२४ तछलागा ८ बिहिवाः

१४) वज्राचार्य, वद्रीरत्न - **बाधा ब्यंके विधि**, यँः नेत, तुंछेँ गल्ली , ने.सं. १११५।

१५) वैद्य, करुणाकर - **नेपाः यागु पुलां बाखं** (खुगूगु भाग), यलः जय श्री पब्लिकेशन, ने.सं. ११०८।

१६) महर्जन, पंच नारायण - 'यैं स्वनिगू त्वाः या ज्यापु संस्कारया् विश्लेषण', **नेवाः समाज**, यैं: नेवाः देय् दबू, ने.सं. ११२७।

१७) शाक्य, सुवर्ण - **शाक्य** ऋतुपौ दँ १, ल्याः २, ने.सं. ११२७ जेठ असार।

१८) श्रेष्ठ, स्वयम्भुलाल - **झिजि**, यैं: च्वसापासा, ने.सं १०८८।

नेपाली

१९) गौतम, हरिनाथ - 'षोडश संस्कार' **अभिलेख** वर्ष ७, अंक ७, वि.सं.२०४६, पृ.सं. ७६-८५।

२०) तमोट, काशीनाथ - 'नेवार समुदायको धर्म र संस्कार', **नेपाल, नेवाः समाजया स्मारिका**, वि.सं. २०५२ (पृ.सं. २१-२४)

२१) धिताल, निना - **ज्यापू समाज र संस्कृति,** त्रि.वि. नेपाली इतिहास, संस्कृति तथा पुरातत्व केन्द्रीय विभागय् लः ल्हाःगु शोधपत्र, वि.सं. २०५४।

२२) पन्थी, लक्ष्मी कान्त - **संस्कारको उत्पत्ति,** संख्या र क्रम, कान्तिपुर २०५४ माघ १८ शनिवार पृ.सं. ४।

२३) बराल, बासु - **हिन्दु समाजिक संगठनको प्रारूप,** काठमाडौंः साझा प्रकाशन, वि.सं. २०४४।

२४) राजभण्डारी, रीता - **नेवाः इहिपाया विधि व उकिया खँग्वः मुना**, नेपाल भाषा केन्द्रीय विभाग लःल्हाःगु प्रकाशित शोध ग्रन्थ, ने.सं. ११२१।

२५) राजवंशी, शंकरमान - 'भक्तपुरका मल्ल राजासंग सम्बन्ध राख्ने घरःपौ (लगत) का केहि ऐतिहासिक सारांश', **पूर्णिमा**, पूर्णाङ्क १६, वि.सं. २०२४, पृ. ३६५-३७१

२६) वज्राचार्य, गणेश - **नेवार संस्कार तथा पूजाविधिहरु**, भोजपुरः नेपाल भाषा मंकाः खलः, ने.स.११२१।

२७) वज्राचार्य, चुन्दा - 'नेवाः समाजमा गुफा राख्ने प्रचलन', **समर्पण** वर्ष ५, अंक ४, २०५१ आश्विन-कार्तिक।

२८) वज्राचार्य, वद्रीरत्न - 'गर्भाधानकर्म - रजस्वला व्रतः एक परिचय', **कलश** ललितपुरः ललित रिसर्च सेन्टर, वर्ष १, अंक १ २०५६ श्रावण।

२९) वस्ती, प्रकाश - **कानुन सम्बन्धी केही ऐतिहासिक अभिलेखहरु,** काठमाडौंः कानुन व्यवासायी क्लब, वि.सं. २०६३।

३०) शर्मा, प्रयागराज - **संस्कार र जात्रा**: तिनको सामाजिक पक्ष, कुल, भुमि र राज्यः नेपाल उपत्यकाको पूर्व मध्यकालिक सामाजिक अध्ययन काठमाडौंः नेपाल र एशियाली अनुसन्धान केन्द्र, वि.सं. २०५४

३१) श्रेष्ठ, सीता कुमारी - **नेवार समाजमा बाह्रा तय्गु संस्कार**, नेपाल संस्कृति व इतिहास विभाग स लः ल्हाःगु, अप्रकाशित शोध ग्रन्थ, वि.सं. २०४९ ।

३२) शर्मा, जनकलाल - **हाम्रो समाजः एक अध्ययन,** ललितपुरः साझा प्रकाशन वि.सं. २०२९ ।

हिन्दी

३३) टण्डन, किरण - **भारतीय संस्कृति**, दिल्लीः ईष्टर्न बुक लिंकर्स, १९९४

३४) तिवारी, प्रेमवती - **आयुर्वेदीय प्रसुति तन्त्र एवं स्त्री रोगी** (प्रथम भाग) वाराणसी, सन् १९८६ ।

३५) पाण्डेय्, राजवली - **हिन्दु संस्कार**: सामाजिक तथा धार्मिक अध्ययन (चतुर्थ संस्करण) वाराणसीः चौखम्बा विद्या भवन, सन् १९५६ ।

३६) " " - **हिन्दु धर्म कोश**, (तेश्रो संस्करण) लखनउः सच्चिदानन्द पाठक, ई. २००३ ।

अंग्रेजी

३७) Allen, Michael – **The cult of Kumari**, Kathmandu: Institute of Nepal and Asian Studies, 1975

३८) Dahal, Peshal – 'Family Samskaras in Medieval Nepal', T.U. Journal Vol. XVII, June 1995 (Page 20-35)

३९) Gellner, David N. & Rajendra P. Pradhan – **Urban Peasants**: The Maharjans (Jyapu) of Kathmandu and Lalitpur, in Gellner, David N. and Declan Quigley (eds.) constested Mierarchies oxford: clavendon press, 1995

४०) Gellner, David N. – 'Hinduism, Tribalism and the position of women: The problem of Newar Identify', **Man**, New Series, vol 26, No.1 (Mar 1991) PP 105-125.

४१) Kunreuther, Laura – **Newar Traditions in a changing culture:** An analysis of two pre-pubescent rituals for girls in Michael Allen (eds) Anthropology of Nepal (People, Problems and Processes) Kathmandu: Mandala Book Point, 1994.

४२) Levy, I. Robert – **Mesocosm**, Delhi: Motilal Banarasidass Publishers Private Limited, 1992.

४३) Nepali, Gopal Singh – **The Newars**, Bomboy: United Asia Publication 1965

४४) " " – **Newari Sanskaras, Nepalese Culture:** Different Dimensions, chief editor. Ram Dayal Rakesh, Royal Nepal Academy, 2060

४५) Pradhan, Rajendra – 'Sacrifice, Regeneration and Gifts: Mortuary Rituals among Hindu Newars of Kathmandu', **contributions to Nepalses Studies**, Vol-23, Nov 1 Jan 1996 (Page 159-194)

४६) Regmi, D.R. – **Medieval Nepal**, Part II, III, Colcutta: Firma K.L. Mukhopadhyay, 1965, 1966

४७) Shakya, Utsav – 'Barah' A Newar girl's Marriage to the sun, **ECS** Jan 2007, P. 28

४८) Shakya, M. Anil – **Newar Marriage and Kinship in Kathmandu, Nepal,** PHD thesis, Department of Human Sciences, Brunel University 2000